پرڪرتيءَ، گيان ۽ اگيان، جڙ ۽ چيتن بابت چڱي سمجهاڻي ڏني آهي. سندس سوٽيا، دوهرا ۽ چؤپايون اهڙيون آهن جيڪو سندن مطالع ڪرڻ سان مشڪل ڪو سمجهي سگهي ته هي ڪنهن مسلمان سنڌي شاعر جو هندي ڪلام آهي. مشتي نمونه خرواري طور سندس ٻه سوٽيا ساڌ جي لڇڻ نسبت هت ڏجن ٿا:

۱- جي جن نام جپي نهين رام،
پري ڪوپ ڪام مايا مد ماتي،
جنسي پرتار ڪلهين نار تجي،
مک چار اؤران سنگ ڪاتي،
سا ڪل لڄاءِ دکي دک پاءِ،
ڀڄي ڀڳتاءِ مٽي پل تاتي،
ڪهت **مراد** سوئي ڌن ساڌ،
جو لاءِ سماڌ هري رنگ راتي.

۲. نام ڪو نير پيئو جن ڌري من،
سي سڌ ساڌ سدا سک پاوءِ،
ايڪ الک سون پريت لڳي جس،
سمت مات پتا تريا چت نه لاوءِ،
رهت اُداس ڪيئو پرڪ ناس،
پڙي ابناس جڳياس نه آوءِ،
سن سماڌ **مراد** لڳائڪي،
سهجيئي سهجيئي سهج سماوءِ.

هينئين چوپائي ۾ پريم جي رنگ چڙهڻ ۾ مسلمان هندي ڪوين ملڪ محمد جائسي يا عثمان، رحيم يا رسخان کان ميان مراد ڪنهن به طور گهٽ نه آهي.

پريمي سو جو پريم پد پاوي
پريمي سو جو سهج ڌن لاوي
پريمي سو جو جان پريين
پريمي سو جو سدا لؤلين
پريمي سو جو امر اليت
انڀيءَ پد پاوي جم جيت
پريمي ڪي گت اگم اگاد
مک سون ڪهي نه جاءِ **مراد.**

پنهنجي سنڌي ڪلام سهڻي، سسئي، عمر ماروئي، مومل راڻي، نوري ۽ ليلان جي بيتن ۾ الاهي عشق ۽ تصوف جي عقيدن جي چڱي اپٽار ڪئي اٿس. سڀني صوفين وانگر هو دغاباز زاهدن ۽ مڪار مؤلوين تي لعنت وجهي چوي ٿو:

هڪ وار نه ڏنيءَ يار ۽ تو وايون ڪرين وصال جون
ڪيئي نه قطر جيترو دل اندر ديدار
لائون اڳيون لوڪ جي تو هڻين لک هزار
لعنت الله والڪاذبين هي ڪوڙن سين ڪار
جي ٻوليءَ تان پاڙ نه ته مڃي مات **مراد** چوي.

سمت سامين ۽ ساڌن، پيرن جتا ڌارين ۽ ناڳن جي چڱي جهنوڙ لاٿي اٿس ۽ کين هيٺين هدايت ٿو ڪري:

۱- جوڳي تون نه جڳاءِ جوتو ڪن چيرائين ڪاڙي
سامي سانت صبر جي من ۾ مندرا پاءِ
سڪ سڱي ڪر سڃڻا وڃڻو وڄو وڄاءِ
سيلهي سيل پريت پتر اندز الک جڳاءِ
لڳين رک لقاءِ جي لاهوتي تون لاءِ
روح ۾ رام ريجهاءِ ڇڏ ٻاهريان مڪر **مراد** چئي.

۲- گهرچورن جي گهل ۽ ترٻاهر سانگ ڪرين ساڌن جا
مڪر جي **مراد** چئي مٿي ۾ منهن ڪي مل
تسبيو ڏيئي تن کي جهيڙي جهٽي جهل
پاڻ پنهنجو پل ته ٿين سنگت جوڳو سڄڻان.

سچن سنتن ۽ صوفين جي صحبت نعمت غير مترقبه آهي ۽ سندن محبتي مت مان هڪ هڪ پڪ ٻه سالڪ کي ڀرڪيو وجهي.

يڪدمي از صحبتي با اوليا،
بهتر از صد ساله طاعت بي ريا. (رومي)

ميان مراد سچن سائين بابت فرمائي ٿو:

سائين سي ڇڏين جن کي سڪ سرير ۾
سي لاهوتي لعل ٿيا جي هو ۾ هو هلن
ماري من مراد چئي تانانگا ناٿ ٿين
تون پڻ وٺون ان وڃي سڪ تہ سڪ پرائيئن.

تصوف ۾ هاديءَ جي هدايت ۽ مرشد جي رهنمائي تي گهڻو زور ڏنو ويو آهي ڇاڪاڻ تہ رهبر کانسواءِ ممڪن آهي تہ سالڪ عاشق اونداهي ۽ اڻانگي پيچري ۾ گمراه ٿي وڃي.

قطع اين مرحله بي همرهي خضر مکن
ظلمات است و بترس از خطر گمراهي. (حافظ)

سائين صاحب بہ پنهنجن سلوڪن ۾ ستگروءَ جي ڪرپا ۽ ڪامل جي ڪرم جي ڏاڍي مهما ڪئي آهي تهڙيءَ طرح ميان مراد بہ فرمائي ٿو:

ڪنز قدوري قافيا توڙي پڙهين نحو صرف
توءِ ملن ڪون مراد چئي ايندءِ ڪين الف
جنهنکي هاديءَ ڏنو حرف تنهنکي علم سڀ عيان ٿيو.

صوفين جو مکيہ عقيدو آهي من کي مارڻ ۽ نفس اماره کي ناس ڪرڻ ڇاڪاڻ تہ سالڪ جڏهن وجود وڃائي فنا في الله ٿيندو تڏهن ئي بقا بالله جو مزو ماڻي سگهندو. درحقيقت من مواس کي مارڻ ڪنهن وڏي سورويہ جو ڪم آهي.

رستمي بايد کہ او خصمي کند با ديو نفس
گر بر او غالب شويم افراسياب افگنده ايم. (سعدي)
يہ نفس وه سرکش هي کہ مارا نهين جاتا
يہ جن کسي عامل سي اتارا نهين جاتا.

مراد فقير بہ فرمائي ٿو:

رهزن نفس نفيءَ سان توڙي ڪوڙين ڪارون ڪن
توهہ گڻ ڏسي اوگڻ ڪري ڏي ڏهاڙيون ڏک ٿن
تنهنکي ماري ڇڏ مراد چئي جيئرو ڇڏم ڇن
سا پيلهہ ڪٽي وجهہ پڻ جنهن مون جيءَ جوکو ٿئي.

صوفين جي عقيدي موجب هي بدن روح لاءِ قيد آهي تنهنڪري سندن هردم اِها خواهش رهندي آهي تہ جيترو جلد ٿي سگهي اوترو جلد هي آتما روپي پکي بدن روپي پڃري مان پرواز ڪري وڃي پنهنجو وطن وسائي ۽ پرماتما سان ملي هڪ ٿئي. تنهنڪري مئي حقيقي عاشقن لاءِ سوري سيج ۽ موت مشاهدو آهي.

جس مرني سي جگ ڏري ميري من آنند
ڪب مرئي ڪب پائيئي پورن پرمانند
[ڪبير]

صوفي مراد بہ پنهنجي روح کي مخاطب ٿي آکي ٿو:

طوطا توکي ڪهڙو اندر قيد قرار
آءُ اُڏام مراد چئي هت ماريندءِ منجهار
هيڪر هندوستان جا جي پسين باغ بهار
تہ موٽي سڀ جمار پير نہ ڏئين پڃري.

قرآن شريف جو فرمان "موتوا قبل ان تموتوا" ۽ شاه صاحب جو گفتو "هوندا سي حيات جي مرڻ کان اڳي مئا" پنهنجو مقصد ساڳيوئي آهي مراد فقير جي معنيٰ بہ اِها آهي.

جي پارين تان پار اندر باه برهہ جي
مٿي مچ مراد چئي ڪئي پتنگن پچار
تہ جيئري جانب نہ مٺي توٽي حيلا ڪرين هزار
دوساٽي دربار تا مئا ڪن مشاهدو.

اِن مشاهدي لاءِ ظاهري اکين جي ضرورت نہ آهي مگر دل جي دري کولڻ ۽ دوست جو ديدار ٿيندو. مگر جيڪڏهن "لڙڪا بغل ۾ اوڙر ۾ ڍنڍورا شهر ۾" واري ڪار ڪندا سين ۽ ڳنگا ڳڙا ۽ تيرٿ تڙا پيا ڳڙڪندا سين تہ اکين هوندي انڌا ڇٽبا سين ۽ پارسي شاعر جي گفتي موجب انڌن کان بہ وڌيڪ احمق سڏبا سين -

آنچہ ما کرديم با خود هيچ نابينا نکرد
درميان خانہ گم کرديم صاحب خانہ را.

تنھنڪري "من عرف نفسہ فقد عرف ربہ"، "نائين نيڻ نھار تو ۾ ديرو دوست جو"، "عجائب آهي اڪت طاؤسي تن ۾" "ونحن اقرب جا ڏو سيڻ ئي، دور نہ آهي دلدار" وغيره فرمان پيا ملن. ميان مراد بہ "نائين نيڻ نھار تہ منجھيئي مولي لھين" وارو سبق پڙھائي پيو چوي:

توهين منجھ مھراڻ تو ۾ ماڳ ميھار جو
دلبر آئي دل ۾ چو پاڙئي وجھين پاڻ
ويٺي ڪر قريب سان اندر روح رهاڻ
جو ساهہ تو هي ساڻ آهي سڀ ڪنھن مھل مراد چئي.

پوءِ جڏهن محسوس ٿيو تہ -

"جتي سو ساهہ سڄڻ ۾ لڌي سو ڍو ساماڻو
ڍٽ پٽ واڻي هيڪڙي سڀ واڻوٽي واڻي."
[مراد]

تہ پوءِ

گيان گنگا دل دوارڪا ڪايا ڪاشي جن
سي پورب ۽ پڇم جا ڇاڪون پنڌ پچن
ماري من مراد چئي تاري تن تيرٿ ڪن
سي نت نانگا ناٿ پسن جنکي گڏيو گوگنار ۾.

پيا

وحدت جن وجود آهي ڪعبو ڪوڏيو لنجو
سي ڪنھنکي ڪن سجود جي پاڻ مراد مڪو ٿيا.

جڏهن يار سان يڪتائي حاصل ٿي جڏهن امير خسرو دهلوي ۾ فرمايو آهي:

من تو شدم تو من شدي من تن شدم تو جان شدي
تا کس نگويد بعد ازين من ديگرم تو ديگري.

۽ قطرو وڃي بحر ۾ غرق ٿيو تہ پوءِ

تن پرين من پرين چت پرين دل يار
اندر باهر سپرين وٿ نہ آهي وار
اکين منجھ مراد چئي پيو ڪو نہ قريبن ڌار
جاڏي ڪريان نھار تاڏي سڄڻ پسان سامھان.

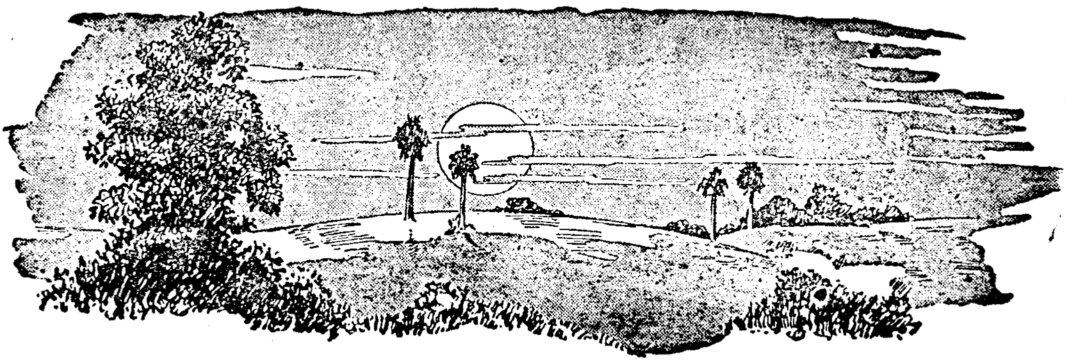

ٻرازين جو آزار

ليکڪ:- مسٽر ڀيرومل مهرچند آڏواڻي.

ليکڪ

ٻرازي، اڪالي، بکاري وڃن،
صحت، شرم، پئسو اهي ٿي ٻڃن.

اسان وٽ ڏيتي ليتي کان سواءِ ٻيا به ڪيترا آزار آهن، جن مان مکيه ٽي آهن (١) ٻرازي (٢) گهورڙيا (٣) پينو فقير. هن گهڙي رڳو ٻرازين بابت ذڪر ڪجي ٿو.

اصل ٻرازي تمام ٿورا هوندا هئا. اسان جا دورانديش وڏڙا هنن کي ڪڏهن گهر ۾ پير پائڻ نه ڏيندا هئا. مجال هوندي هئي ڪنهن ٻرازيءَ جي جو ڪنهن پير مرد جي ڏسندي ڪنهن گهٽيءَ ۾ گهڙي پوي؟ هو هيڏانهن هوڏانهن ڪنهن غريب غربي کي ٿورو گهڻو مال وڪڻي، پنهنجو قوت گذران ڪندا هئا.

ٻرازين مان سنهنج به آهي. سنهنج جي خيال وچان ڪن اشراف ۽ آبرو وارن ٻرازين کي گهرن ۾ پير پائڻ ملهيو ۽ هاڻ ٿورن سالن کان ٻرازي ڪتن کان به گهڻا ٿي پيا آهن. هيئنر چور، جواري، شرابي ۽ جيل ڪاٽيل به پنج اٺ ٿاڪيا ڪوٺين تان اڌارا وٺي، يا چار پئسا هٿان هٿان پٽي، ٿورا ٿان خريد ڪري، ٻڪائي ٻڻجي اشرافن جي گهرن ۾ گهڙيو ٿو پوي. هو ريل ڇيل اچن ٿا ۽ ڪيترين زالن هنن سان منهن پٽي ڳالهائين ٿيون. ڪن جو جيڪڏهن ڪو لٽل هوندو آهي ته اهو به سا انگو ڪونه ڪنديون آهن. هو آهستي آهستي گاهل مائل ۽ گستاخ ٿيندا ويا آهن. اڄ ڪيترا اهڙا نالائق ٻرازي پيا آهن جو بعضي زالن جي هٿن مان ڪپڙو ڇڏائيندي هنن جا هٿ چنندا آهن ۽ ڪي ته وقتي حرف پٽيندي به دير نه ڪندا آهن.

هڪڙي مائيءَ ڪنهن ٻرازيءَ کان ڪپڙو ورتو. پئسن ڏيڻ مهل چيائينس ته "مٺا، قري نه وچام." ٻرازي چيس ته "لاڏڻ، آءٌ توکي گهٽ گهرندس؟" هيءَ بدمعاشي ڪين اشرافت؟ ڪي ته وقت ٿي هن کان به وڌيڪ گٿل لفظ ڪم آڻيندا آهن جي لکڻ به شرم. پر هن کان وڌي ٻي ڪهڙي ارمان جي ڳالهه ٿيندي جو هڪ ٻرازي

گهرن ۾ اچڻ جو اڻ سهائيندڙ فائدو ورتي،
ڪنهن پائيندڙ جي گهران هڪ ڏنيل اڌلا
ڏاري ورتو. ڪجهه وقت کان هڪ ٻئي
بزازيءَ جي بدچالي جون به ڳالهيون
پيئون پڌيون. هنن ڪلور پڌي اخبارن ۾
ذڪر ڪرڻ ضرور ٿيو ۽ شڪر جو هاڻ
اسانجن پاڻن جي ڪجهه قدر اک پٽي
آهي. هن وقت ڪيترن هنڌ اها ڪوشش
هلي رهي آهي ته بزازن ۽ گهورڙين جو
گهرن ۾ اندر اچڻ صفا بند ڪجي ۽ زالن
۽ وڏورن نياڻين کي اها منع ڪجي ته
پنهنجي پنهنجي وٽ ٿوري گهڙيءَ ۾ به
بزازن ۽ گهورڙين کان ڪو سودو نه ون.
جڏهن سمو بگڙيو پيو آهي تڏهن زال ذات
کي ڪهڙو حق آهي جو هر ڪنهن هوڪي
پڙهڻ سان دروازو پٽي، ٻاهر نڪري ۽
هيڻن لفنگن ۽ ڪاٽڪن سان به ڳالهائي
يا هنن سان سودو ڪري؟ پيڻرو، رڳو
ايتري ديا پاليو ته بزازي، پٽين پاڻ ڪن
وارو يا پيو ڪهڙو به گهورڙيو گهٽيءَ ۾ اچي
هوڪو ڏئي ته مات ڪري گهرن ۾ ويٺيون
پڌو ۽ ائين سمجهو ته جڻ ڪو ڪتو ٿو
ٻاهر ڀونڪي.

بزازن مان ته ٻيا به ڪيترا نقصان آهن.
ڏيتي ليتي ۾ جيڪي ڏيکدار ۽ ڳري
قيمت وارا نخريدار ڏاجا نڪرن ٿا تنجو
بنياد اهي بزازي آهن، جي روز نوان
نوان نمونا گهر گهر ۾ چالو ڪري ۽ لت
شت ۾ واڌارو ڪري اسان جي ستياناس ڪري رهيا آهن. ڪپڙو وري ڪهڙو؟
رڳو ڏسڻ جو نوه! ڌوبي ڌئيس ڌاٽي رئيس!
کي ڪپڙا ته انگ تي ٿي چير چير ٿيو وڃن.
وري اگهه ڪهڙا آڪرا؟ هڪ معزز صاحب
ڳالهه ٿو ڪري ته سندس گهر ۾ ڪو بزازي
هڪڙو ڪپڙو چاليهن روپئي وال ڏيئي
ويو ۽ پوءِ اهو ساڳيو ڪپڙو بمبئي مان
گهرايائون ستاويهن روپئي وال!! يڪدم
وال تي تيرهن روپيا ڪٽيو!!! بمبئي جي
ريڙڪي دڪانن وارن جا اگهه ڳرا آهن
جو اُتي جا خرچ ڳرا آهن پر هتي جا بزازي
ته انهن ڏڪارين جا به ڏاڏا ٿيا. ڏسو ته
هيڙين گهو پين ڪري اسان کي ڪيڏي نه
پئسي جي چمات پيئي لڳي. تنهنڪا نسواءِ
بزازي طرح طرح جا نمونا هڪڙ پئي هنڌ
ڪنا ڪيو ڪنيون ٿا اچن ته زالن جي هڪ
نه پئي نموني تي دل سوڪيو وڃي ۽ پوءِ
ڪپ هوندو يا نه هوندو، ته به اهو ڪپڙو
خريد ڪنديون. اسان جي ڪٽنئي ۾ اڃهو
ائين ٿي هقي پوي. وري جنڪي بنا تڪليف
گهر ويٺي ڪپڙو ملندو ۽ سهوليت به اڌي
جو پئسا جڏهن وٽين تڏهين ڏين، ته پوءِ
چو ڪين هٿڙ ٿينديون؟ بلفضولي ايتري
قدر وڌي ويئي آهي جو هڪ مائي وٽ
ڪنهن بزازي جا ٻه سؤ روپيا آهن ۽ قسط
ڏئي ۵ روپيا مهينو!! ان قميءَ جي حساب
موجب قرض لاهڻ ۾ چاليهه مهينا لڳندس،
پر تنهن وچ ۾ ٻيو ڪپڙو ڪو نه کپندس ڇا؟
ڪنهن مهيني ۾ قسط نه به ڏيئي سگهندي.
پوءِ هيءُ به سيهڙ واري ڇٽبي؟ ٻي هڪ
مائي وٽ ڪنهن بزازي جي تمام ڳري
رقم ٿا چون ۽ سندس مڙس جو پگهار پڌ جي
ٿو رڳو ٿيهه پنجٽيهه!! اهڙين اوڏرين مان

ڪهڙا نتيجا نڪرندا سو سمجهي ٿو سگهي. ڪن حالتن ۾ خود مردن کي به سڌ ڪانهي ته ڪو سندن گهران اوڌر وڪائي اٿن! بزازي به ڄاڻي ٻجهي مردن جي غير حاضريءَ ۾ پئسا گهرڻ ٿا وڃن. هيءَ اشرافت آهي؟ ڪن ننڍين نيٽين ساهرن کان لڪائي پيڪن جي معرفت اوڌر ڪنيون آهي ۽ هاڻ اهي بزازي ڀاڻ منجهي پيا آهن ته اوڌر جو ڇنو ڪٿي ڏيون. بهتر ته قرض جو ڇنو سندن مردن کي ملي ته ڏسن ته ڪئين سندين زالن اندر هٿ ڪٿائي حلوا کاڌا آهن. ڪن بزازن ته اها حد نالائقي ڪئي آهي جو اوڌر جي کنڌي ۾ زالن جا نالا لکي ڇڏيا اٿن. هي اشرافت آهي جو بزازن جي بندين ۾ زنانا نالا ٽنگيا پيا هجن؟ اهڙي ڇوڙڻ ماڻڻ کي به لک لعنت آهي.

قبول ٿو ڪجي ته بزازن مان اهو سهنج آهي جو گهر ويٺي ڪپڙو ڏيئي ٿا وڃن، پر انهي ٿوري سهنج جي ڪري هيترين خرابين قبولي، پنهنجي عزت آبرو ڪوهي ويهجي ڇا؟ برابر سهوليتون جيتريون گهٽيون تيتريون چڱيون، پر جن سهوليتن مان ظلم ٿين تنکي ڇن هٽبو؟ هيئنئر هر ڪنهن مرد ۽ نوجوان تي فرض آهي ته جڏهن زالن ۽ ٻارن لاءِ ڪپڙو کپندو هجي تڏهن ٻه چار نمونا آڻي گهر پسند ڪرائي هڻن ڪي پنهنجن هٿن سان وٺي ڏين. پنهنجي گهر جي ڪم ڪرڻ ۾ اهم ڪونهي. ڪنهن گهر ۾ مرد ماڻهو نه هوندو ته به ڪا آهي ته ڪنهن جي اڱڻ ڪانه رهندي. اڙين جو ملڪ ڪونهي. ڌاڄي لاءِ ڪپڙو کپندو هوندو ۽ مرد ماڻهو گهر ۾ نه هوندو ته جيڪي پاڙي ناڻي جو ٻيهي ڪارج ڪرائيندا سي ايتري دڳا به ضرور پاليندا جو ڌاڄي لاءِ ڪپڙو آڻي ڏيندا. ڌاڄي تي اڪثر سڀ پئسا زيان ٿا ٿين. ڇو ته جيڪي ڏيتي ليتي جي فائدي ۾ آهن سي ڌاڄي جو روڪ وٺي انمان رواجي ڪپڙو خريد ڪن ته سادگي وڌي ۽ پئسن جو به بچاءُ ٿئي؟ رڳو اسين عامل آهيون جي بزازن جي گهٽي ضرورت ٿا سمجهون باقي ڀوري يا وڻترا، مسلمان ۽ ٻيا ڪيترا بزازن کي الله واسطي به ڪونه پڇن. پوءِ انهنجي ڪئن ٿي سري؟ سڀ هرڻ ٿاءِ آهي. پرجي حال تڪليف ٿئي ته اها به سهي سادو ٿي گذارجي، مگر بزازن ۽ پٺين پاڪن وارن، جن امت شمت وڌائي اسان جي بيڙي ٻوڙي آهي تنکي پلي پلائي به گهر ۾ پير پائڻ نه ڏجي. بچڪاڻ کي به جيڪڏهن پنهنجي عزت پياري هجي ته وڃي دڪان ڪيڏي وهن ۽ ڪنهنجي سڏ تي به نه وڃن. جيڪي زالون ڌر لٿيءَ جو ٽڪرائن وارن جي دڪانن تي وڃي ٿيون ڪنيون ٿين تنکي به پاڻڪان پاڻيهي لڄ اچڻ گهرجي.

گڻ گراهڪي

توکي اي دل صلح ڪل جي پڌايان اڄ ۽ نيشاني،
نظر گڻ گراهڪيءَ جي رکڻ ليکي لال لاثاني.

١- صبر سکُ ڪرست کان پيارا، حليمي هلت هندن کان،
اهنسا ٻوڌ مت مان سک. مسلمانن مان مهماني.

٢- سنائن ڌرم مان شرڌا ۽ آرين مان دليري سک،
پرارٿنا پاءِ برهمڻ کان سکن کان سبق قرباني.

٣- شيعن مان پاءِ بزرگن جو سنين کان مات ۽ مروت،
درشٽي دوش دوئي سک قرب قانون قادياني.

٤- اصل مذهب جي نيشاني آهي اخلاق جي رهڻي،
مچايو مفت ۾ آهي مذهبن گوڙ گهمساني.

٥- اصل آدم آهي ذاتي ڇڏي ڪنهن پارسي پاڻي،
پسي جو جوت سڀ ساڳي اهو بيشڪ آهي گياني.

٦- صفا سينو ڪري پنهنجو ڪيم جان ڪڻ ڪي سرلو،
سچين ڌرمن جي بنسين ۾ ٻڌم هڪ راڳ روحاني.

٧- نه ڪنهن سان پار رک نفرت وسي سڀ منجهه ٿو سائين،
نوالن شمعدانن ۾ آهي هڪ نور نوراني.

٨- دئي ۽ حسد کان دل کي سدائين پوڌ شڌ رک تون،
اصل هڪ روپ ۾ ايندءِ نظر پوءِ رام رحماني.

سوامي پوڌراج صاحب

پاڻ تي قابو رهڻ

ليکڪ:- مسٽر ليلارام پريمچند واڌواڻي، بي. اي.

ڌڻي تعاليٰ سڄي جڳت جو مول آهي. هو هر شيءِ ۾ وسي ٿو، تنهنڪري ٿي سڀ شيءِ قائم بيٺي آهي. الاهي نور هر هڪ انسان ۾ موجود آهي، تنهنڪري سڀ انسان پاڻ ۾ ڳنڍيل آهن. جنهن صورت ۾ جيو آتما جو، سڀ جيڪي سندس چوگرد آهن، تن سان تعلق آهي تنهن صورت ۾ هن کي ٻين سان هم رفيق، هم شريڪ ۽ هم ساز ٿيڻ کپي. پر هي ڳالهه وسارڻ نه گهرجي ته جيو جو سڀ کان وڏو تعلق پنهنجي ڪوشن يا بدن سان آهي، يعني انا آتما يا مادي جي انهيءَ ڀاڱي سان جو هن پاڻ سان بلڪل لڳو لڳ شامل ڪيو آهي؛ ۽ جيستاءِ هنجو انهن ڪوشن سان هم سازيءَ جو ناتو نه هوندو، تيستاءِ پيا جسم جي ڪُئنس دور آهن تن سان هم ساز ٿيڻ جي اُميد رکي نه سگهندو. جيسين جيو اڃا هيٺين ڏاڪي تي آهي، تيسين هي سندس ڪوش مٿس غالب آهن، ۽ هنکي پٽڪائين ٿا، پر جيئن جيئن هو ترقي ڪندو وڃي ٿو، تئين تئين هو اُنن غالب پوڻ جي ڪوشش ڪري ٿو ۽ هنکي پنهنجن ڪوشن سان سخت جدين جو ٽٽيون پون ٿيون، تنهن کان پوءِ پاڻ وس رکڻ يعني ڪوشن تي قابو رهڻ جو وڏو گڻ حاصل ڪري ٿو. اهي نيڪ خصلتون جي بدن سان تعلق رکندڙ آهن ۽ نه ٻين جيون سان، تنکي ڇڏبو آهي پاڻ سان لاڳاپو رکندڙ گڻ. هرڪو ڄاڻي سگهي ٿو ته جيترو انهن گڻن وارو ٻين جيون سان پوريءَ طرح سلوڪ رکي سگهندو، اوترو، ٻيو، جنهن ۾ اهي گڻ موجود نه آهن، رکي نه سگهندو.

منو مهراج، پاڻ تي قابو هئڻ جي ضرورت تي گهڻو زور رکي ٿو ۽ انهيءَ بنسبت ٻي ٻها اشارا ڏنا اٿس. چوي ٿو ته ڪرم جو باعث ٽي طاقتون آهن، جن ٽنهي کي جيتڻ گهرجي، يعني من، وچن ۽ شرير کي. من يعني منوميءَ ڪوش، جنهن ۾ راڳ ۽ دويش آهن، تنهن کي جيتڻ سڀ کان مشڪل آهي؛ ڇو ته من اهي وشيون جي خوشي ڏيندڙ معلوم ڪري ٿو تنجي وس ۾ ٿي ڪري، سدائين انهن ڏي ڊوڙي ٿو. جذبا يا خواهشون، جي انسان ۾ اُٿن ٿيون، سي ترپت ٿيڻ چاهين ٿيون ۽ من انهن جو غلام ٿي ڪري، سندن ڪم جي پورائي ڪري ٿو. جيو آتما کي کپي ته من کي انهيءَ غلاميءَ کان آزاد ڪري ۽ پنهنجي خدمت ڪاتر من تي قابو رهي ۽ اُنکي اندرين يا حواسن جو حاڪم بڻائي. من جي جيتجي وڃڻ سان ڏهه ٽي اندريون (پنج گيان اندريون ۽ پنج ڪرم اندريون) جيتجي وڃن ٿيون. اندرين سان پل ته

ڏسڻ جي، ٻڌڻ جي، سنگهڻ جي، چکڻ ۽ ڇهڻ جي، پر اندرين جي وشين ۾ راڳ ۽ دويش نه رکجي. گيتا ۾ فرمايل آهي ته ”ڪنهن اندريءَ جو ڪنهن وشيءَ لاءِ پيار ٿئي ٿو، ته ڪنهن لاءِ تڪرار، انهيءَ راڳ ۽ دويش جي وس نه ٿيڻ گهرجي ڇاڪاڻ ته اهي مارگ ۾ اٽڪاءُ ڪندڙ آهن.“ راڳ دويش کي ٻوٽو ڪرڻو آهي. راڳ تڏهن ٻوٽو ٿيندو جڏهن ڪنهن خاص وشيءَ لاءِ يا خاص ماڻهوءَ لاءِ نه هوندو، پر منجهس سڀني سرشٽيءَ لاءِ پيار ٿي پوندو يا جنهن صوفي چوندا آهن ”عشق ڪل“ جي صورت وٺندو. دويش شخصي لاڳاپن مان ڪڍي، فقط انهن ڳالهين سان لڳائڻو آهي، جي قدرت جي قاعدي جي برخلاف آهن، جي ايشور جي اڇا جي ورٽ آهن. خراب دستورن ۽ خراب اطوارن لاءِ تڪرار هئڻ گهرجي، نه خراب ماڻهن لاءِ.

ٻيو من جو دوش آهي چنچلتا، ۽ نراسٽرتا ڇوته من هڪڙي ڳالهه تان لهي ٿو ته ٻيءَ تي چڙهي ٿو. من جي مشابهت ڪندا آهن انهيءَ رٿ سان جنهنکي ڏهه گهوڙا (اندريون) ڏهن ڏسين تي پيا ڇڪين. من جي انهيءَ وکشيپ کي روڪڻو آهي، ۽ انکي ايڪاگر ڪرڻو آهي. گيتا ۾ چئايل آهي ته ”جڏهن جڏهن چنچل ۽ نراسٽر من وشين ۾ چلائمان ٿئي، تڏهن تڏهن انهيءَ کيس کينچي، آتما ڏي نيڻ گهرجي.“ من جو روڪڻ جيتوڻيڪ نهايت ڪٺن آهي، ”تڏهن به اڀياس سان ۽ ويراڳ سان روڪي سگهجيس ٿو.“

ماڻهوءَ جي سڀاءَ جو تمام پريشان ڪندڙ پاڳو سندس واسنائون آهن، ڇوته اهي ڪيترو به ڪٽجي پوڄن ته به پاڙجڻ جون نه آهن.

مهاڀارت ۾ بادشاه يياتي جي ڳالهه آهي ته هو نفساني لذتن ۾ گرفتار ٿي، وڃي پاپ ۾ پيو، جنهنڪري وڏو رشي شڪر، سندس سهرو انس ڏمريو ۽ هنجي بددعا جي اثر ڪري، ڦوهه جوانيءَ جي اوستا ۾ جهور ٻڍو ٿي پيو. راجا، شڪر رشي جي تپسيا ڪري کيس راضي ڪيو ۽ هن فرمايو ته ايها پنهنجي ٻڍاپڻ ۽ ضعف، هڪ هزار ورهين لاءِ (اڳين جڳن ۾ انسان جي عمر وڏي هوندي هئي) پنهنجي ڪنهن پٽ جي جوانيءَ سان بدلائي سگهي ٿو، بشرطيڪ اهو پٽ خوشيءَ سان قبوليت ڏئي. راجا واري واري تي پنهنجن پٽن کان پڇيو. سڀني کان ننڍي پٽ پورو، پيءُ جي پيار ۽ عزت وچان، پنهنجي جواني پيءُ کي بخشي ۽ هنجو ٻڍاپو خوشيءَ سان پاڻ ورتو. يياتي انهيءَ وڏي مدت جو عرصو نفساني لذتن پٺيان ڪاهي پيو، ۽ انهيءَ ڪوشش ۾ هو ته مادي جي دنيا جا جيڪي به عيش ۽ خوشيون آهن تنجو مزو ماڻي وٺان. پر هنکي هميشه هيءَ ڳالهه يقين ٿي ته مزا ماڻي ماڻي حواسن جي قوت گهٽبي ويئي، پر حرص وڌندو رهيو. هن سمجهو هو ته منهنجي زبردست تمنا، پوري ٿيڻ بعد، ٽڪجي ۽ ٺپجي پوندي ۽ آءٌ اُن خواهش کان آجو ٿيندس، پر جئن ٿئي تئن وڌ ٿيندي ويئي. جئن ڦيٽي جو هڪڙو آرو

بڻي ڀتيان ڦرندوني رهي ٿو، تڏهن هنجي خواهش جو سلسلو ختم ٿيڻ جو نه هو. ليڪن جڏهن هزار ورهيه پورا ٿيڻ تي هئا تڏهن هنهن وڏو وهــواڳه جاڳيو ۽ هن سمجهيو ته ڪامنا پوريڻ سان نٿي ٽٽي، پر ترڪ ڪرڻ سان. هن پنهنجي پٽ پوروءَ کي سڏي، خوشي سان پنهنجي ڀيا پڻ ڪا نئس موٽائي ورتي، ۽ هيٺيون بيت، جنهن ۾ سندس زنــدگيءَ جي تجربي جو نتيجو ظاهر هو، ڳائيندو، بن ۾ گوشه نشين ٿيو.

ڪام سندي جا آگه اُتي ٿي،
ڪين اُجهامي پوريڻ سان،
پرندڙ باه نه ڪين وسامي،
گيهه جي قطري اولڻ سان،
اندرين جي ٿئين اُج نه اُتري،
وشيءَ موجن ماڻڻ سان،
نفس ندورو تابع ٿئي ٿو،
ترشنا تيز کي تياڳڻ سان.

(٢) زبان وس ۾ رکڻ بيو ڏاڪو آهي. سوچي ويچاري، پوري ڳڻ ڳوت ڪري، پوءِ ڳالهائڻ گهرجي. سوچڻ کانسواءِ ڳالهائڻ مان اليڪ خرابيون رسن ٿيون. **ارجن** اڪثر ڪري، بنا ويچار، تکڙو گفتو ڪيئي وهندو هو، جنهنڪري ڪيتري تڪليف ۽ ڏک سهڻو پوندو هوس. مهاڀارت واري لڙائيءَ ۾ هن هڪ وقت تکڙو پڻ ڪيو ته جيڪڏهن سڄ لٿي کان اڳي پنهنجي پٽ جي ماريندڙ **جيدرٿ** کي پورو نه ڪيم، ته پاڻ گهات ڪنــدس. جيدرٿ کي انهيءَ پڻ جي خبر پيئي، سو وڃي لڪو ته سڄ لٿــي کان اڳي ٻاهر نه نڪرندس، جيئين ارجن، انجام موجب پنهنجي جان نه تياڳــي آهي. ارجن جو جنگ ۾ هئڻ بلڪل ضروري هو، تنهنڪري لاچار سري ڪرشن مهاراج کي دست اندازي ڪرڻي پيئي، جو سڄ لهڻ جي وقت کان اڳي اهڙي مايا روپــي ڇايا سورج تي وڌائين جو اونده پکڙي ويئي ۽ جيدرٿ پلجي وقت کان اڳي حفاظت مان ٻاهر نڪري آيو، ۽ ارجن جي هٿان ماريو ويو.

ٻي وقت پڻ اهڙو تکڙو پڻ ڪيائين، جنهنڪري **وڏي سفر** جي رستــي ۾ پنهنجي جان وڃائين. هن هي پڻ ڪيو ته هڪ ڏينهن اندر پنهنجي سيني دشمن کي ناس ڪندس. پنهنجي بهادري جي فخر وچان اها ٻتاڪ هنيائين، پــر انجام پاڙي نه سگهيو، ۽ جان ڏنائين.

انهن ماڻهن لاءِ چڱو آهي ته زبان تي ضابطو آڻن، جي وڏن سان ادب سان هلن ٿا، پاڻ جهڙن سان مروت سان، پاڻ کان ننڍن سان نرمائيءَ سان، ۽ جي سدائين سچ ڳالهائين، ۽ ڪنهن کي به واڻيءَ سان نه ڏکوئين.

(٣) بدن تي قابو رهڻ گهرجي ۽ اُن کي ڇڙواڳ نه ڇڏجي، متان پنهنجي ڪامنائن جي پورائي لاءِ اسانکي پاپ جي رستي ۾ نئين. بدن کي صفا ۽ تندرست رکڻ گهرجي، ڇو ته صفا ۽ تندرست بدن سان ئي من سالم رهي سگهندو.

چانڊني

مسٽر ڪيمَلداس وليرام بيگواڻي، [فاني].

[١]

جوڀن اراولي جو ٿي ڦاٽو بهار ۾،
گل ڪان بہ سوائي هئي فلڪ خار خار ۾،
قدرت جو ذرہ ذرہ هو خوش ٿو خمار ۾،
مستي ۽ محويت هئي سڄي مرغزار ۾؛
سابرمتي جي نير سندس چرن ٿي ڌوتا،
پتّو سفيد سوتي ها ياقوت يمن جا.

[٢]

لهرين ۾ لڪل بادِ صبا جو هو ترانو،
گلزار ۾ ڪوئل جي صدا جو هو ترانو،
آڪاس ۾ آزاد هوا جو هو ترانو،
وادي ۾ بہ قدرت جي ڪلا جو هو ترانو؛
شاعر جي طبيعت ۾ هئي دريا جي رواني،
ڪنهن جستجوُ لاءِ جسم ۾ ڦڙڪي ٿي جواني.

[٣]

مائٽ جي ڪلهي تي هيون جهانگين جون جهوپڙيون،
ڪڏڪيون ڪيئي ڪرڻسان ڪکن تي ٿي ڪونجڙيون
ڇا ڇا هون لنا اڻ ل ۽ سرشتيءَ جون سوڪڙيون!
پرپور هيون مال سان پاڳين جون پونگڙيون؛
چيري هئي ميرخان جي مشهور مڙين ۾،
سک سرس هيو محل کان ڪندن ۽ ٻين ۾.

[٤]

گهر ۾ هو ميرخان ننڍڙو نو پڪلو،
گويا سڪل درخت هو ٻرپٽ ۾ هيڪلو،
مشڪل هيو اڻ اڻ سان اڪيلو مقابلو،
سانڍڻ ٿيو کنن سان ۽ سوڙن جو سلسلو؛
لاچار وندر ل ۽ ٻه ٿي ٻڪريون وٺي آيو،
ڪيئن ماس پرائي کي ناز سان تي اپايو!

[٥]

ٻڪرين سان نرالي ٿي پئي رؤنق سڄي گهر جي،
ڳڻتي نه رهي ڪا به سندن قوت گذر جي،
مائٽ لي هئي مهر جا قدرت جي ڪڪر جي،
سرسبز چراگاه اجهل پوک ٻنڊر جي؛
حيوان جي صحبت چڏيا انسان پلائي،
ويو صبح جو ڪاهي، اچي سانجهيءَ جو ورائي.

[٦]

مسجد کان وڏڪ واڙ هئي ٻڪرين جي ٻڌڻ جي،
جرئت نه هئي ذري کي به لانڊي کان لنگهڻ جي،
ڪنهن پر نه هئي وات ڪا پرنگيءَ مان پڄڻ جي،
ليڪن هئي عادت منجهن آزاد رهڻ جي؛
چارڻ نه گهڻو چاه مان ان کي چرايو،
افسوس! مگر ڪين ڪو لايو ٿيو سچايو.

[٧]

هڪ ڏينهن ويو ٽڪريءَ جي وراڪن ۾ سج لهي،
ڪارنهن جو پؤت عرش تي نهه پهه ۾ ويو نهي،
هي وجهه وٺي ٻڪريون ٻيئي ٽڪريءَ جي پرڙهي،
هورءِ رات انڌيري کان سي ويندريون هون نت ٿهي؛
ٽپڪيون هٽي ٻن ٻن ۾ ميرخان تي ڳوليو،
ناچار نماڻي گهڻو ٻچڪار سان ٻوليو.

[٨]

گهر موٽندي هرهر ٿي سندن وات نهاري،
پونگي ۾ هي چؤطرف مساڻن جي انڌاري،
دم دم تي ٻيس ياد سي، وائي نه وساري،
وهمن ۽ وچارن ۾ سڄي رات گذاري:
”ڇاکون رنيون ماڻي منيون بدبخت جي گهر کان!
موٽيون نه وري ماڳ تي هاءِ! ڪهڙي ڏمر کان؟“

[٩]

ٻڪرين تي ٻڌو هر گهڙي آواز اچڻ جو،
پر پهه ٻکو هو پرن تان پنتي نه هٽڻ جو،
سانگو نه ڳڻيا نون ڪو بلائن کان بچڻ جو،
ٽڪريءَ ۾ نڪاڻو هيو ناهر جي رهڻ جو؛
چارڻ کي انهيءَ قهر جي اڳم ئي خبر هئي،
هر روز پنارين تي سندس تيز نظر هئي.

[١٠]

ڪا شيءِ نه رهي ڪال جي احوال کان واقف،
ناهه ساه، هن سرٻرم، خورد حال کان واقف،
ٻڪريون به هيون ڪينڪي ٻرحال کان واقف،
جوکي وهيٽي جان جي جنجال کان واقف؛
آفت کي ڏسي اوچتو واهر لءِ رت رڙيون،
بي سرت بي خطا وڃي ناهر جو بک ٻڻيون.

[١١]

جيئن باک ڦٽيءَ جو وڃي هيءَ حال ڏٺائين،
پٿرن تي ڪريل خون جي قطرن تي رنائين،
گويا غضب جي آگ تي پاڻي تي وڌائين،
تنهن ڏينهن کانوٺي دل سان اهو عهد ڪيائين؛
هڪڙين ٿي وڌو آهه ڏلاون ۽ ڏکن ۾،
بس هاڻ چنل جان کي ڏيندس نه ڏجهن ۾.

[١٢]

ڪجھہ ڏينهن انهيءَ قول جي ليکي ۾ لنگهي ويا،
ارمان جو رڳ رڳ ۾ مگر روڳ ٻڌي ويا،
دک، درد هيڪلائي جو، ليکي کي لٽي ويا،
آخر انهيءَ انجام جا سڀ خيال ڇڏي ويا؛
گوشي ۾ گذارڻ بہ ڪٺن آهہ دنيا ۾،
سنگت کان سوا پينگہ، پون آهہ دنيا ۾.

[١٣]

آخر ٿي پيو تنگ تنهائيءَ جي گذر کان،
واقف هو مگر ناڪرو ٻڪرين جي اثر کان،
ڇيلي وٺي ايندس، ڇي، ڪنهن نزديڪ شهر کان،
ڏيري بہ پلي آهہ، سڀ مال، نثر کان؛
ڇيلي هئي سٺي، آہو وٺي، ملهہ بہ سٺو هو،
جنهنجو نہ اچا کيو پي واڇن کان سڪو هو.

[١٤]

جيئن 'چانڊوڪي' چارڻ هو رکيس چوج مان نالو،
تحقيق سڀ تيئن هئي اولاد جو اُجالو،
چارڻ سان هيس نازءِ رس راض نرالو،
ليليءَ سان ڪيائين گهڻو ڪوشش ۽ ڪشالو؛
چڻ پيٽ جڻيءَ ساڻ محبت ٿي ڪيائين،
ڏينهن رات سندس ٽهل ۽ خدمت ٿي ڪيائين.

[١٥]

وهہ! چانڊوڪيءَ خان عجب باغ ٻڌايو،
پنهنجي هٿن سان رس پرڀي ٻوٽن کي لڳايو،
قل قُوُل ڏسي دل ۾ نہ قرليو ٿي سمايو،
لوڙهو بہ گهمڻ ڦرڻ لاءِ ويڪر ۾ وڌايو؛
نوڙي بہ اڳي کان هئي قابو ۽ ڪشادي،
جيئن ڪنهن بہ قسم جي نہ ٿي هوڻيءَ کي هلاڪي.

[١٦]

هن ڪاٺ ۽ خوراڪ کان وهندي ٿي وڌي وئي،
اُسرڻ سان ڪلي دل ۾ شناخت جي دري وئي،
جذبات جي ڪا جسم اندر لهر لنگهي وئي،
هڪ ڏينهن انهيءَ موج کان ماٺ ۾ پئجي وئي؛
نوڙيءَ جي جهل جهڪور اجهل دل کي ڇا ڪندي؟
زنجير زبر دل اڳيان ڪهڙو جتا ڪندي؟

[١٧]

هيءَ حال ڏسي چاند جو چارڻ ويو وسامي،
ارمان کان روشن ويو اُميدن جو اُجهامي،
'ڇا ڪون وٺي چانڊوڪي اٿين اڪين مان آڏامي،
ڪمبخت جي ڪيڏي نہ ڪيائم غرض غلامي؛
منٿن سان مڙي ڪين مچي ڪين مڃيائين،
ڪنڌ لوڏ سان آخر صفا انڪار ڪيائين.'

[١٨]

چارڻ چيو 'چانڊوڪي! موکي وڃڻ ۽ چو وساري؟'
'مين مين' ۾ چيائين 'موکي ٻن ٻن ٿو پڪاري،
قدرت جي ڪکن ڏي ٿي نظر روز نهاري،
آءُ ڇا ڪريان! دل ٿي سدا سائين کي سنڀاري'؛
چارڻ چيو 'بيخبر! توکي ناهر جي خبر ناهہ؟'
چي 'پل مران، موکي نہ مرڻ جو ڪو فڪر ناهہ.'

[١٩]

'ڪوشش مان ڪندس سر جي بچائڻ جي سڱن سان،
لوهو کي مکيندس مان مثل تيل لڱن سان،
ڇيري پلي بي قياس سندم ماس چڱن سان،
هيڪر مان هچاري سان ڪندس ويڙهہ هڏن سان؛
آخر جي بچيس ڪين ڪو غم ناهہ مرڻ جو،
جيئڻ آ، مرڻ کان برو، ڦٽڻ ۾ ڦرڻ جو.

[٢٠]

اي خان! پگل دل کي ملائڻ محال آهہ،
آزادگـــي جي آش مٽائڻ محال آهہ،
هن باهہ اندر جي کي وسائڻ محال آهہ،
گردن رسيءَ اڳيان بہ جهڪائڻ محال آهہ؛
نااميد ٿي گهن گهور اونداهيءَ ۾ گهر ويو،
پر نگيءَ ۾ ڏسي پينگ موم دل جو من پريو.

[٢١]

ٻڪي ٿي چانـــڊوڪي اُلي آنند ـ پون ۾،
هيڏي ڦري، هوڏي ڪري گڏ گڏ ٿي گلن ۾،
گذري ويو گهڙيءَ ۾ ٿي سڄو ڏينهن سکن ۾،
'ڇت ڇت' ٿي ڪٿي چاهہ مان ٻن ٻن ۾ چمن ۾؛
هڪوار هيٺ عارضي نظرن سان نهاريو،
چارڻ جي جهوپڙي نہ مگر دل کي ڌتاريو.

[٢٢]

سورج لهوچڻي جو ڪان ڪارنهن جي ڪوٽ ۾،
هئي چانڊوڪي افسوس اڄ اولاد جي اوٽ ۾!
چيخرن نہ ڪيون دل جهلي ناهر جي چوٽ ۾،
ماريو گهڻو منحوس جي مستيءَ کي موت ۾؛
فاني نہ مرڻ سان مٽي هيءَ سوپ اَمر هئي،
هن موت جي افسوس پکين ۾ بہ پڪر هئي!

ماتا جي ممتا

مسٽر منگھارام اُڌارام ملڪاڻي، بي. اي.

ناٽڪ لکندڙ

ڇهڙو پهريون

[گجرات ۾ هڪ ڳوٺاڻو نظارو:- هڪ پاسي کان شِوَ مهاراج جي مندر جو آڳنڌ پيو ڏسجي. ٻئي پاسي هڪ نهر وهندي وڃي، جنهنجي پريان کيت پڪڙيا پيا آهن. نهر جي هن ڪناري تي وڻن جي ڇانو هيٺ ٻه ٻولهي، پير پاڻي ۾ ٻوڙيو ڳالهيون ڪري رهيا آهن. ڇوڪري ڳوٺاڻي آهي، ڇوڪرو شهر واسي.]

ڪسم- ڪانتا، هيءَ نهر منهنجي شهر احمدآباد مان وهندي ايندي اچي، ۽ تنهنجي هن ڳوٺ مان لنگهندي وڃي. ڏس، سندس ڇوليون ڪيئن پيون تنهنجن پيرن سان رانديون ڪن ۽ ڪيئن چمن!

ڪانتا- نه ڪسم، اهي ڇوليون ته مرڳو توهانجي شهر ڏانهن ڪونه آيون آهن، ۽ اسانکي هڪبئي کان ڌار ڪرڻ آيون آهن.

ڪسم- ڌار نه ڪجهه وقت ٿيڻو آهي. پر جدائي جي سمي ۾ به اهي ڇوليون ئي منهنجا نينهن جا نياپا شهر مان کڻي توکي هتي پيون پهچائينديون.

ڪانتا- پر هي ڏينهن توهانجي پريم ۾ گهارڻ کان پوءِ جدائيءَ جو سمو ڪيئن ڪاٽي سگهبو؟ توهانجي اچڻ کان اڳ ته مان ڳوٺاڻي هاج وراڻ ۾ ئي هوندي هيس، پر هاڻي جڏهن منهنجي ستل دل کي جاڳايو اٿؤ......

ڪسم (ڳراهڻڙي پائي)- ڪهڙيون نه دک پريون ڳالهيون ٿي ڪرين! پر مونکي ته سياڻي موٽي احمدآباد وڃڻو آهي. تنهنجي پتا زمين جي مقاطعي جا پيسا نه ڏينهن ٻن ۾ پورا ڪري ڏنا. تنهن کانپوءِ ته پنج اٺ

ڏينهن بنا ڪم جي توهانجو مهمان ٿي رهيو آهيان. هاڻي وري پنهنجي پتا جي ڏاڍي ڏاڙيءَ کي لڳان.

ڪانتا - پر توهان ڪانسواءِ منهنجو ڪهڙو حال ٿيندو! هي وڻ ٽڻ، نهرون ۽ کيت مٺا ٿي ڪين لڳندم. تنهنکان ته پريم جي بوجهه ٿي نه وجهو ها ته ايترو ڏک نه سهڻو......

ڪسم (اُڀرائيءَ سان) - لڌهن منڙي، مان اڄ ٿي تنهنجي پتا کان تنهنجو سڱ گهري ٿو وٺان. سڀان توسان لگن وجهي پاڻسان شهر وٺي هلندوسانءِ.

ڪانتا - پنهنجي زميندار سان سڱ ڳنڍڻ ۾ ته پاڻ پنهنجو فخر سمجهندو. پر توهانجي پتا جي ممتا بنا هو پنهنجي موڪل ڏيندو ٿي ڪين.

ڪسم - پر مان پنهنجي پتا جي ممتا لاءِ جوابدار آهيان. مان سندس هڪڙو ئي پٽ آهيان، هو مونکي ناراض ڪندو ٿي ڪين.

ڪانتا - پر توهين شاهوڪار زميندار آهيو، اسين وري ٻه ڳوٺاڻا مقاطعدار، پنهنجن هٿن سان کيتي ڪندڙ آهيون. اهي ٻه توهانجون پلايون جو ڪڏهن ڏاڍي ڏاڙيءَ سان اچي اسان غريبن جا مهمان ٿا ٿيو. باقي سڱ ڪرڻ ته توهانجو پتا مور ڪين مڃيندو.

ڪسم - جي منهنجي پتا اهي جهوني زماني جون رنڊڪون وڌيون ته مونکي سندس منظوريءَ جي درڪار ڪانهي. مان ڪاليج ۾ پڙهيل آهيان، مان اهي اوچ نيچ جا ڪوڙا ڀيد مٽائي پنهنجي روءِ سوءِ توسان شادي ڪندس.

ڪانتا - پر منهنجي پتا کي ٻه پنهنجي ڳوٺاڻي آب مان جو گهمنڊ آهي. توهان جي پتا جي انهي سڱ ڪرڻ مان پنهنجي گهٽتائي سمجهي ته منهنجو پتا ٻه اُن مان پنهنجو اپمان سمجهندو، ۽ مونکي شاديءَ جي موڪل ڪانه ڏيندو.

ڪسم - ته تون ٻه نئين زماني جي ڇوڪري آهين، شڪول ۾ پڙهي آهين. مائٽن جي هر ويرو غيروا جي سختي ڪندا، ته اسان کي پنهنجي پريم ۽ سک هٿ ڪرڻ جو پورو اڌڪار آهي. اسين پاڻيهي هلي هڪبئي سان وواه ڪنداسون.

ڪانتا - نه نه، مان ڳوٺاڻي ڇوڪري، مائٽن جي موڪل بنا اهڙو ڪم ڪانه ڪري سگهنديس. اسان ۾ اڃا ايڏي همت ڪانه آئي آهي. تنهن ۾ سٺي صلاح آهي ته توهين پهرئين پتا کي مڃائي اچو ته پوءِ منهنجو پتا ٻه نانهن ڪانه ڪندو. ليڪين مان توهانجي يادگيريءَ ۽ اميد ۾ ويٺي هن جهنگل ۾ اڪيلي گهاريندي س.

ڪسم - پر مان توکي جهنگل ۾ اڪيلو ڪئن ڇڏي وينديس؟ مان ڏينهن ٻن ۾ پتا کي مڃائي اچي توکي موٽي ملندس.

ڪانتا - باقي جي توهان جي پتا ٻنهي نه مڃو ته پوءِ ڪهڙو حال ٿيندو! لاچار هڪ ٻئي جو پيار سهسائي ڌار گذارڻو پوندو، ۽ ساري جيوت ۾ هي اڌ ڏهه ڏينهن هڪ سندر سپنو ڪري سمجهبو.

ڪسم (جوش ۾) - نه نه، ائين نه چئه. تون سمجهين ٿي ته مان اهڙو ڪانئر آهيان جو پتا جي ڏمڪيءَ ڏري ڀيسجي ويندس ۽

تنهنجي جيوت دکي ڪندس؟

ڪانتا- پر ماڻهن جي رنج مان ٻارن کي سچو سک پراپت ٿي ڪين سگهندو. ماڻهن کي رنج ڪرڻ کان ته پنهنجي دل جو رنج سولو سهي سگهبو.

ڪسم- نه ڪانتا، مان ساري سنسار جو رنج سهندس پر تنهنجو رنج ڪين سهي سگهندس. جي توکي اهو خوف آهي ته مان پتا جو رنج ڏسي توکي پلجي ويندس ۽ دکي ڪندس، ته توکي وشواس ڏيارڻ لاءِ مان اڄ ئي توسان گندرو وواه ڪري ٿو ڇڏيان.

ڪانتا- مونکي توهان ۾ پورن وشواس آهي. توهين اجايو خيال ٿا ڪريو. ائين ڪٿي ٿيندو!

ڪسم- ڇو ڪين ٿيندو؟ (مندر ڏانهن اشارو ڪري) شوُ مهاراج جي مندر ۾ هلي، شوَ ۽ پاربتيءَ جي مورتيءَ کي ساکي سمجهي، مان توکي پتني بنائيندس.

ڪانتا- پر انجو ڪهڙو ضرور آهي؟ مونکي توهانجي سچائيءَ ۾ ڪو انديشو ڪونهي. مان ايشور وٽ آرادنا ڪندي رهنديس ته توهين شل پتا کان موڪل وٺي موٽو، ۽ پوءِ ڌرم انوسار مونکي پنهنجي... (شرمائجي) پتني بنايو.

ڪسم- پر گندرو وواه ڪرڻ ۾ هرج ئي ڪهڙو آهي؟ اها ته دل جي شنڪا مٽائڻي آهي، اندر کي ٿا پر ڏيڻي آهي. اڄ مونکي اهو انيڙ ٿيو آهي، ته اڄ ته هلي شواليءَ ۾ اهو شڀ ڪارج ڪريون.

ڪانتا- توهانجي جي هروڀرو اها اڇا آهي ته مان ناڪار ڪري نٿي سگهان. پر منهنجي وينتي آهي ته انهي آتمڪ وواه کي توهين لاچاري ٻنڌڻ نه سمجهجو، ۽ وڏي مانٽ کي پيريءَ ۾ دکي نه ڪجو.

ڪسم- مونکي پڪ آهي ته پتا منهنجي چاهنا کان ٻاهر ڪين ويندو. ڪٿي ٻاڻ رنج هوندو، ته به هنجو مونتي ايڏو آڌار آهي جو پنهنجو سوُر لڪي به منهنجي دل وندندو. ٿورن ڏينهن ۾ اچي مان توسان ٻوهم لگن وجهندس.

ڪانتا- ته ڇو نه اهي ٿورا ڏينهن ڌيرج سان ترسون ۽ پوءِ اگهو کليو کلايو وواه ڪريون؟

ڪسم (پاڪر پائي)- ڏس منڙي، هاڻي وڌيڪ هوڏ نه ڪر، منهنجي دل وٺ. من گندرو وواه ڪري اڄ ڀاڳ جي ڏينهن هڪ ٻئي جي آتما کي اوڏو ٿيون! من ڀاڳ جي ڏينهن ڪجهه قدر هڪ ٻئي جا ٿي رهون! سڀان ته مان موٽي ٿو وڃان.

ڪانتا- هڪ ٻئي جا ته ڪڏهن کان آهيون جڏهن کان دلين ۾ پريم اُتپن ٿيو. پروري به توهانجي اڇا. ڀاڳ جي ڏينهن توهان کي ناراض ڪٿي ڪريان؟ پلي هلو.

[اٿي، ٻانهون هڪ ٻئي جي ڳچيءَ ۾ وجهي، مندر ۾ اندر وڃن ٿا.]

ڇهٽو پيو

[ٻارهن مهينن پڄاڻا، ڪانتا جي پتا جي ڳوٺاڻي جڳهه ۾ هڪ ڪمرو جنهن ۾ ڪي منجيون ۽ کٽلا پيا آهن. هڪ پاسي کان ٻاراڻو پينگهو پيو آهي، جو ڪانتا پٽ تي ويهي

جهولي رهي آهي، لولي ڏيندي وچ ۾ سڏ ڪا پري رهي آهي. ڪجهه مدت کان پوءِ سندس پتا، هڪ شوخ طبع ٻڍو مڙس، اندر اچي ٿو، ۽ هٿ ۾ هڪ تازو آيل خط اٿس.]

ڪانتا (انتظاري ۾) - پتا جي، ڪهڙو جواب ڏنو اٿس؟

پتا (خط ڏانهنس اُڇلائي) - پنهنجي اکين سان پڙهي ڏس.

(ڪانتا ڏڪندڙ هٿن سان خط کڻي پڙهي ٿي، اکيون ڦاڙي ٿيون وڃنس ۽ خط هٿن مان ڪري ٿو پويس ۽ چوي ٿي:)

ڪانتا - ها! ليڪ صفا جواب ڏنا ٿئين!

پتا (منهن ۾ شور) - مون ته توکي شروعات کان چتاءُ ڪيو ته هو مونڊوئي ڪين، پر تون پورڙي ٻچاڙيءَ تائين آشا رکندي آئينءَ.

ڪانتا - پر اڳين خط ۾ اُميد ڏنائين ته پتا کي مڃائڻ ۾ هاڻي ويرم ڪا نه لڳنديم، باقي ٿورن ڏينهن ۾ اچي ٿو سان......

پتا - اهي ٿورا ڏينهن سندس شروعات کان هلندا اچن، نيٺ هاڻي اچي ڪٿا آهن! هيترا مهينا نسورا ٻهانا ڏيئي ٿي توکي ڦسلايو اٿس.

ڪانتا - نه پتا جي، هنڪي ڪيترو ئي رنڊڪون آڏو هيون، پر سندس نيت صفا هئي. لکندو هو ته مڙئي مٿن مائٽن، سنگتين سائين کي سخت اعتراض آهي، جنکي آهستي ڪري پيو سمجهايان ۽ مڃايان. ڪجهه وقت سندس پيئرن مڃايو هو، تنهنڪانپوءِ ماتا کي مڃايائين، نيٺ پتا کي...

پتا (ڪاوڙجي) - بس بس، انهن ٻهانن تي تون نڳجي ويندينءَ، مونکي وري وري نه ٻڌاءِ. مان انهن شهري شاهوڪارن کي سڃاڻان. هنکي تو ڳوٺاڻي ڇوڪريءَ سان وواهه ڪرڻ جو ڪو ارادو ڪونه هو. ڪوڙا دلبا ڏيئي، توکي ڏتاري، تنهنجو سيل بگاڙي، هاڻي احمدآباد ۾ ڦابو ٿي ويهي رهيو آهي.

ڪانتا - اهو ته هين هنسان انياءُ ٿا ڪريو. هنجو مونسان دلي پيار هو، هنجو مونسان وواهه ڪرڻ جو سچو ارادو هو، پر هاڻي لاچار......

پتا - پر هاڻي هن پنهنجو پيار هٽايو آهي، پنهنجو ارادو مٽايو آهي. مائٽن جو اعتراض ڏسي هو ڪانئر ٿي ويو آهي ۽ تو ڳوٺاڻيءَ سان وواهه ڪرڻ ۾ گهٽتائي ٿو سمجهي.

ڪانتا - نه پتا جي، هو گهٽتائي سمجهي ها ته شؤ مندر ۾ مونسان گنڌرو وواهه ڪيئن ڪري ها؟

پتا - اها ئي ته ڳالهه آهي جنهن هي مهينا منهنجو ٻوت ٻڌو آهي. ماڻهن جي چوُ ٻچوُ کي به انهي ڳالهه سان منهن ڏيئي سگهيو آهيان. پر اها به هن بدمعاش جي چالاڪي هئي. نه ته جڏهن تنهنجي گرڀ جي سڌ پيم تڏهن توکي اُمالڪ زهر ڏيئي پورو ڪري ڇڏيان ها.

ڪانتا - پتا جي، مون به ڏولڇائيءَ ۾ ڪنن سمو ڪانيو آهي. هونءَ ته انهي بيشرميءَ کان پاڻيهي پاڻ کي پورو ڪري ڇڏيان ها، پر سندس وچن جي سهاري ئي ٽڪي آهيان.

پتا - انهيءَ ڪميني جي وچن تي ڪهڙو ويساهه آهي! هاڻي وري ڇاڙي ۽ جو ٻولو ڪهڙو بنايو اٿس ڇي...... (خط پٽ مان کڻي ۽ پڙهي) "منهنجو پتا اها ڳالهه ٻڌي اوچتو بيمار ٿي پيو آهي ۽ سندس جان جوکي ۾ آهي. لنهڪري مان پتا گهاتيءَ جو ڪلنڪ ماٿي کڻي ڪٽان ۽ پنهنجي ٻرن کي ماٿي کڻي ڏيان؟" انوڙي ڪنهن جاهه جو! ڏس کهڙي چالاڪيءَ سان ويساهه گهاتي ٿو ٿئي!

ڪانتا - نه نه، مان ته اچا به سمجهان ٿي ته سندس سبب سچو آهي ۽ لاچاريءَ جي دشا ۾ هن اهڙو خط لکيو آهي. مونکي ته اچا به آشا آهي ته هو ڪڏهن نه ڪڏهن رلڪون ريٽي اچي مونکي بدناميءَ کان بچائيندو.

پتا - اها ڪنب ٿي ڪانئين...... پر هاڻي جا (پينگهي ڏانهن اشارو ڪري) ٻار پئدا ٿيڻ جي تياري ٿي آهي تنهن کي مان ڪهڙو منهن ڏيان! هاڻي ته مهاڄڻ اهو عذر ٻڌڻ ٿي لڳا ته گندرو وواهه ٿيل آهي ۽ ٻار جو پتا جلدئي اچي برهم لڳن ڪندو. ٻڌان پيو ته سگهوئي اسان کي ناليون لاهي ڇڏيندا. (خفي ۾) اهو ته منهنجي ڪل تي پاري ڪلنڪ اچي ويندو.

ڪانتا - پتا جي، جي توهان کي نشچو آهي ته هو موٽي ڪين ايندو، ته مان انئين سمجهنديس ۽ سيني کي انئين ٻڌائينديس ته هن ٻالڪ جو پتا گذري ويو ۽ مان برهم لڳن ڪرڻ کان اڳ ودوا ٿي پيس. ماڻهن کي سڌ ته ڪانهي ته هو ڪير هو.

پتا (جوش ۾) - پر انهي ٻار کي ڏسي ته منهنجون اکيون ٿيون رت ڇڏين. اهو منهنجي گهر تي ڪوڙهه جو ٽڪو آهي.

ڪانتا - ويچاري ٻالڪ جو ڪهڙو دوش، پتا جي؟ دوش ته مون اڀاڳڻ جو آهي. مونکي گهر مان لتون هڻي هڪالي ڪڍو ته اُن سزا لاءِ تيار آهيان. هيڏي اتاهه سنسار ۾ وڃي ڪٿي نه ڪٿي هن ٻالڪ جي پالنا ڪنديس.

پتا - تنهن کان ته وڃي ٻالڪ سوڌو نهر ۾ ٽپو ڏئي جنهن جي ڪناري تي تنهن رات گندرو وواهه کان پوءِ موٽي پنهنجي پريميءَ سان پيار ٿي ونڊئين.

ڪانتا - اڪيلي هجان ها ته نرواسائي ۾ انئين به ڪريان ها، پر هاڻي ته هن ٻالڪ لاءِ مونکي جيئڻو ٿي آهي ۽ هنجي پوري پالنا ڪرڻي آهي. اها ئي هڪ نشاني آهي جنهن کي ڏسي اهو پريم جو سمو پيو ياد ڪبو، جنهن سان جيوت جي اونده ۾ ڪي ڪجهه اُجالو ٿيندو.

پتا (ڪاوڙجي) - ڇوڪري، تون پنهنجي پاپ لاءِ پڇتائڻ بدران اُنهن فخر ونئي رهي آهين! شرم ۾ ٻڏي مرڻ بدران ڪنڌ مٿي ڪري پتا سان سوال جواب ڪري رهي آهين!

ڪانتا - پتا جي، مون پنهنجي جي ڪري برابر پاپ ڪيو آهي، پر سچي پريم ۾ پاپ ٿئي ئي ڪين. پريم ڪري مان نه پاپ، نه دوش آهيان.

پتا (گجيءَ ۾) - تون ڪلٽا آهين، بازاري وئشيا آهين! تو پنهنجي اباڻي آکهه جو ننگ ناموس ناس ڪيو آهي. تو منهنجو هيڏو مان مٽيءَ ۾ ملائي ڇڏيو آهي. توکي اُن لاءِ جوڳي سيڪشا ڏيڻ کپي.

ڪانتا - مون ته پاڻ چيو ته مان ٿي سيڪشا لائق آهيان ۽ سهڻ لاءِ تيار آهيان.

پتا - پر مان رڳو توکي نه پر انهي ٻالڪ کي به سيڪشا ڏيندس. بلڪ اهڙي سيڪشا ڏيندس جو ٻالڪ دوارا توکي به اها

سيکت ڀڳي ويندي.

ڪانتا (گهٻراهٽ ۾) - ڇا چيو! ٻالڪ ڏوارن مونکي سيکت ڏيندا. توهانجو مطلب؟

پتا - چيو مان ته انهي ٻالڪ کي ڏسي منهنجون اکيون ٺيون ٺارن، منهنجو رت ٽوٽهڪي. مان انهي ٻار کي نرڙيءَ تي ننهن ڏيئي تنهنجي اڳيان پورو ڪندس.

ڪانتا (ٻار کي ڇنبڙي) - ڇا! هن ابهم کي پورو ڪندا! پنهنجي آنڊي، پنهنجي ڌيءَ جي ٻالڪ کي پنهنجن هٿن سان گهٽڪو ڏيندا!

پتا (ٺٺوليءَ سان) - پنهنجو آنڊو! ڌيءَ جو ٻالڪ! ...... حرام جو ٻالڪ چئه! ڪام جو ٻالڪ چئه! مان هنکي ضرور پورو ڪندس ۽ پنهنجي ڪٽنب تان اهو حرام جو ٽڪو لاهيندس.

[وڏي ڪانتا کان ٻار ڪسڻ جي ڪري ٿو. ڪجهه وقت هوءَ ٻار ڇاتيءَ سان لڳايو ڪيڪون پيئي ڪري: "ڌاڙها ٿيو! مهر ڪريو! پتا آهيو ڪين ڪاساٿي!" پر هو پڌو اڻ پڌو ڪري نيٺ ٻار ڪسي ٿو وٺي.]

ڪانتا (گوڏن ڀر ويهي، سندس پاؤ پڪڙي) - پتا جي، جي توهان کي ايڏو ظلم ڪندي کهڪاءُ ڪونه ٿو ٿئي، ته ڀلي پهرين مونکي ماري پوءِ منهنجي ٻالڪ کي پورو ڪريو.

پتا - اُنمان ڇا وريو! مان ته تنهنجي اکين اڳيان هن ٻار جو دم ڪڍندس. اها ٿي تنهنجي سيکت ٿيندي، ته اڳتي ڪام وس ٿي اهڙو ڪڌو ڪم نه ڪرين.

[ٻار جو منهن ڪوليءَ اُن جي نڙي دٻائڻ لي آهي، ته ڪانتا اُچانگ ماري اُٿي کڙي ٿي ٿئي ۽ وڏي دٻاو سان چوي ٿي]

ڪانتا - پتا جي، مون هيلتائين آگيا وان ڌيءَ وانگر عزت سان توهان نسان ورتاءُ پئي ڪيو آهي. پر جي توهين مهربان پتا جي بدران ڪنور شترو ءَ جهڙو ورتاءُ ڪندا ته مونکي به لاچار ڪنور ٿيڻو پوندو.

پتا - ڪڪرم ڪرڻ مان تنهنجو پيؤ ڪونه ٿيو، هاڻي تون پتا کي ڌمڪائين ٿي! پر تون زال ذات، ڪنور ٿي سگهندينءَ؟ تون ڪهڙو مونکي هرج پهچائي سگهندينءَ؟

ڪانتا - برابر مان ابل ناري آهيان، پر پنهنجي ٻالڪ جي جان بچائڻ لاءِ ابل ماتا به خونخوار شينهڻ ٿيو پوي. ماتا جي ممتا عجيب شيءِ آهي.

پتا - بس بس، انهن سکڻن دڙڪن پٺيان دڇڻ وارو نه آهيان. اڄ تو لوکي گستاخيءَ جو پورو سبق سيکاريان. هاڻي اکيون کولي ڏس. (ٻار کي گهوگهو ڏيڻ جي ڪري ٿو.)

ڪانتا (واڪو ڪري) - پتا جي، سنڀاليو! وري به ٿي چوانؤ مونکي ديواني نه بنايو.

پتا - صبر! جيڪي ڪرڻو هجيئي سو ڪر! ...... هاڻي وٺ!

[ٻالڪ کي گهوگهو ڏئي ٿو، ته ڪانتا هيڏانهن هوڏانهن نهاري، پرسان هڪ ڪپڙن سٽڻ جي سوئي کڻي پيءُ کي ڪاپار ڌارو ڏک هڻي ٿي ڪڍي. هنجي وانان دکدائڪ چيخ نڪري ٿي وڃي، مغز مان رت ڦٽي ٿو نڪرئيس، ڦان ٿي زمين تي ڪري ٿو پوي ۽ اُقت ساهه ٿو ڏئي. پر ڪرڻ کان اڳ ڪانتا ٻالڪ هن کان کسي پنهنجي ڇاتيءَ سان کڻي ٿي لڳائي. پوءِ هراس ۾ پيءُ جي لاش ڏانهن نهاري واڪو ڪري ٿي.]

ڪانتا - پتا جي! پتا جي! (پتا جي بت کي جاچي) هان! هي ڇا ٿيو! ...... مون ته پنهنجي ٻالڪ جي جان ٿي بچائي، پر مرگو ...... پتا گهاتڻ! ها!!

(اٿي دکه ۾ پتا جي لاش مٿان ڪري پوي ٿي، پر ٻالڪ ڇاتيءَ سان لڳو پيو اٿس.

نوٽ:- هي ءُ ناٽڪ لکندڙ جي موکل بنا کو به شٽيج تي نه آڻي، نڪي ڇپائي.

قرضن جو بل

ليکڪ:- مسٽر بولچند وسومل راجپال، بي-ايس سي.

گذريل نومبر واري پرچي ۾ سيد غلام مرتضيٰ شاهه وارو قرضن جو بل درج ڪيو ويو آهي. انهي جي پڙهڻ سان "سنڌو" جي پاڙهڪن کي معلوم ٿي ويو هوندو ته ايندڙ سنڌ اسيمبلي ۾ اهو بل ڪهڙي صورت ۾ پيش ٿيڻ وارو آهي.

هن بل سنڌ جي هندن ۾ بلڪل زياده بي آرامي پيدا ڪئي آهي. هننکي اهو وشواس آهي ته اهو بل خاص هندن کي نقصان پهچائڻ جي خيال سان پيش ڪيو ويو آهي. هندن جو قرض سنڌ جي مسلمانن ڏانهن اٽڪل ٣-٤ ڪروڙ روپيه ٿيندو، جنهن جي رد ڪرائڻ يا گهٽ ڪرائڻ سانگي هي بل گهڙيو پيو وڃي. هوڏانهن بل آڻيندڙ مطلبن يا سببن جو بيان ڪندي چئي ٿو: "آبادگارن جي قرضداري حد درجي تي وڃي پهتي آهي ۽ وقت آيو آهي جو کين اُن مان ڇوٽڪاري ڏيڻ لاءِ خاص اُپاءَ وٺڻ گهرجن. اهو چڱيءَ طرح محسوس ڪيو ويو آهي ته رواجي طرح آبادگار گهڻو ڪري اڻ پڙهيل آهن ۽ ملڪي قاعدن کان اڻواقف ۽ غريب آهن. قرض ڏيندڙ جيڪي بي انصافيءَ جا ۽ غير واجبي رستا اختيار ٿا ڪن سي ۽ هاڻوڪا منجهائيندڙ ملڪي قاعدا آبادگارن جون تڪليفون وڌائن ٿا....."

"هن مسودي جي مراد آهي ته آبادگارن جي فرقي جا جهونا قرض جي ڪيترن ئي سببن جي ڪري سندن حياتيءَ ۾ سهڻ کان ٻاهر بوجو ٿي پيا آهن تنهجو نبيرو ڪجي."

ليکڪ

هندن جي دلين ۾ ڊپ انهي ڪري به پيدا ٿيو آهي ڇاڪاڻ ته گهڻي ڀاڱي قرض ڏيندڙ هندو آهن ۽ قرض وٺندڙ مسلمان آبادگار جنهجي ڇوٽڪاري لاءِ هي بل پيش ڪيو پيو وڃي.

انهي ۾ ته ڪو شڪ ڪونهي ته هارين جي حالت بلڪل قياس جوڳي آهي. اُنن جي اگهن لهي وڃڻ سبب هارين کي اُپراسو ايترو نٿو ٿئي جو پنهنجو قوت گذران ڪري سگهن. نڪي کين ايترو گيان آهي جو کيتي جا نوان طريقا ڪم آڻي پنهنجي اُپت وڌائي سگهن. هو اڳين قرض ۾ پيڙجي رهيا آهن.

سنڌ ڪارپٽ کي سخت ڌڪ لڳو آهي. سنڌ لاءِ اڳيان قرض ڳرو بوجو آهن جو سهڻ کان ٻاهر ٿي پيو ائن.

هينئر سوال ٿو اُٿي ته انهن جي ڇوٽڪاري لاءِ ڪو نه ڪو رستو ڳولي لهڻ کپي. جي رستو نه لڌو ويندو ته خراب نتيجن نڪرڻ جو ڊپ آهي. تازو سنڌ جي گورنر به حيدرآباد واري درٻار ۾ آيل زميندارن کي آگاهه ڪيو ته ”هارين جي مالي حالت بلڪل بگڙيل آهي ۽ انهي ڪري انهن ۾ بي آرامي آهي. زميندارن کي ڪوشش ڪري هارين جي حالت سڌارڻ گهرجي وغيره.“

هارين جي خراب حالت کان مسٽر نهچلداس به غير واقف ڪونه آهي. هن جو رايو سنڌ جي هندن جو رايو سمجهڻ کپي. هو هڪ پڌرائي ۾ لکي ٿو: ”اسانجي هارين غريبن جي فائدي ۾ آهي ۽ آبادگارن جي بچاءَ جي به فائدي ۾ آهي.“

هن مان صاف ظاهر آهي ته آبادگارن جو بچاءُ ٿيڻ کپي. ائين ڪونهي ته هن قسم جو قاعدو فقط سنڌ ۾ گهرجي رهيو آهي! ٽراونڪور رياست، ڀاونگر رياست ۽ ٻين علائقن ۾ هن قسم جو ايڪٽ عمل هيٺ اچي رهيو آهي. بمبئي سرڪار، مدراس سرڪار ۽ ٻيون پرانتڪ سرڪارون به هھڙي قسم جا قانون پاس ڪرڻ جي ڪوشش ۾ آهن. ڪانگريس وزارتون هھڙن بلن جي پٺ ڀرائي ڪري رهيون آهن.

سنڌ ۾ به اهڙي بل جي ضرورت آهي تنهن ۾ ته ڪو به شڪ ڪونه آهي. پر جنهن صورت ۾ اهو بل پيش ٿيل آهي سو بلڪل اعتراض جوڳو آهي. ان مان صاف ٿي صاف هند ڪي مسلمانڪي جي باس اچي رهي آهي. هھڙي بل جو مقصد ٿيڻ گهرجي عام آبادگارن جو بچاءُ. چڪ ڪانفرنس وقت ڀولاڀائي ديسائي هڪ تقرير ۾ چيو: ”قرض جو بل اهڙي ريت ٺهڻ گهرجي جئين آبادگار سولائي سان قرض ادا ڪري سگهن. جيڪڏهن قرض معاف ڪيا ويندا ته اهو مسئلو ڪو حل ڪونه ٿي ويندو. ڪهڙي خاطري آهي ته آبادگار وري قرض ڪونه ڪڍندا؟“

سيد غلام مرتضيٰ شاهه چڪ ڪانفرنس ۾ صاف چيو ته ”منهنجو مقصد هن بل پيش ڪرڻ ۾ ڪنهن به فرقي کي رنجائڻ جو ڪونه آهي. مان اهڙيون درستيون قبول ڪرڻ لاءِ تيار آهيان جي سنڌ جي سڀني فرقن کي پسند هجن.“

ڪانگريس جو رايو ان باري ۾ صفا آهي ته ملڪ جي حالت تڏهن سڌرندي جڏهن عام ماڻهن جي حالت سڌرندي. عام ماڻهو معنيٰ هاري ناري، ڇاڪاڻ ته هندستان جي ٨٧ سيڪڙي ماڻهن جو گذران کيتي تي آهي. جيڪڏهن ٨٧ سيڪڙو ماڻهو ڏکي آهن ته سارو هندستان ڏکي سمجهڻ کپي.

جيڪڏهن مٿين خيال يعني عام ماڻهن جي حالت سڌارڻ سانگي ڪو قاعدو گهڙيو وڃي ته پوءِ ڪنهن به ويچاروان ماڻهوءَ کي انجي پاس ٿيڻ ۾ اعتراض ڪونه ٿيندو؛ پر هڪ خيال ضرور ڌيان ۾ رکڻ کپي ته ڪنهن خاص فرقي سان بيواجبي طور ته

بي انصافي نه ٿي ٿئي.

ٻي ڳالهه جا ڌيان ۾ رکڻ کپي سا اها ته آبادگارن کي ڪو به قاعدو، جو اهو ڪيترو به سندن لاءِ مفيد ڇو نه هجي، تيسين فائدو نه پهچائيندو جيسين هو گهڻ خرچائو عادتون نه ڇڏيندا. تنهن لاءِ ضرور آهي ته ڪين سنجم سيکارڻ جي ڪوشش چالو ڪرڻ کپي.

ٽين ڳالهه جا ٽيڻ گهرجي سا اها ته ڪين کيتي جا نوان ۽ گهٽ خرچائو طريقا سيکارڻ کپن جئين هو پنهنجي اپت وڌائي سگهن.

چوٿين ڳالهه اها آهي ته هارين نارين کي علم جي روشني ڏيڻ کپي جئين هو پنهنجو فائدو ڄاڻي سگهن ۽ پنهنجو وقت اجايو وڃائڻ بدران کيتي جي واڌاري ۽ ترقي ۾ لڳائي سگهن.

هي جو ڪي ماڻهو سمجهي ويٺا آهن ته هن قاعدي پاس ٿيڻ سان غريب هاري قرض کان نجات پائيندا سي ڪنڌ ٿا کائن. جيسين هر طرف کان هارين جي حالت سڌارڻ جي ڪوشش نه ونبي تيسين ڪو به خاطر خواه نتيجو نه نڪرندو.

هارين وٽ وافر پئسو نه ٿئي ڪو نه. جيسين ٻئون فصل لهي تيسين کاڌي لاءِ، بيماري جي حالت ۾ دوا لاءِ ۽ شادي غمي جي وقت ۾ مهمان نوازي لاءِ ڪين ضرور پئسو کپي. اهڙي سخت گهرج جي وقت ۾ هو ضرور ڪنهن نه ڪنهن سود خور جي وڃي ور چڙهندا. تنهنڪري سود خورن کانسواءِ به چرخو هلي نه سگهندو.

هي بل اهڙي ريت رٿڻ کپي جئين سود خور فرقو صفا ناس نه ٿئي ۽ هو بيواجبي ڳرو وياج وٺي نه سگهي ۽ هاري به هوريان هوريان صرفو ڪرڻ سکن جئين وري قرض نه کڻي پنهنجي ڪمائي تي راضي رهن. اهو ته ٿيو آئينده جي قرض جي باري ۾.

بل آڻيندڙ ڀاؤنگر ۽ ٽراونڪور رياستن ۽ وچن علائقن جو مثال ڏنو آهي ته قرض جا بل اُتي موجود آهن.

مون وٽ ڀاؤنگر رياست جي قرض واري بل جي ڪاپي موجود آهي. ان اصول تي جيڪڏهن قرض جو نبيرو ٿئي ته ڪنهن به سنڌ واسي کي اصل اعتراض نه ٿيندو. فيصلي ٿيڻ بعد اُتي لهڻيدار کي قرض سرڪاري خزاني مان مليو آهي. جي سنڌ سرڪار به قرض کڻي لهڻيدارن جي ڀرائي ڪري ڇڏي ۽ ڏنل پئسا سرڪار ننڍين قسطن رستي وصول ڪري ته هي مسئلو سولائي سان حل ٿي سگهندو. مدراس سرڪار به اهڙي نموني هن سوال جي حل ڪرڻ جو ويچار ڪري رهي آهي.

باقي جي سنڌ سرڪار فقط فيصلن ڪرڻ تي ڪمر ڪشيندي ۽ انهن جي اڳاڙي ڏيڻ جو بلو نه ڪندي ته سنڌ جي ڪارپت کي سخت ڌڪ لڳندو ۽ غريب هاري جي تڪليف جي وقت ۾ سود خورن ڏانهن پڇن ٿا سي گهرج وقت انهن کان ڀائي به وٺي نه سگهندا. جي غريبن جي قرض کان هميشه لاءِ جند آزاد ڪرائڻي آهي ته فقط مٿيون رستو ئي ڪارگر ٿي سگهي ٿو.

پيش ٿيل بل ۾ هڪ ٻي وڏي خامي آهي جو قلم ٢ (و) ۾ ڳوٺاڻن ڪاسبين کي ٻچاءُ ڏنو ويو آهي. جي هو کيتي جو ڪم ڪندڙ آهن ته پوءِ کين بلاشڪ ٻچاءُ ملڻ کپي. اڳي ته ڪاسبين جا لاڀا مقرر هوندا هوا پر هينئر اهو رواج گهٽجي قدر عدم ۾ پڄدا ٿي چڪو آهي. هينئر کيتي جا اوزار يا سامان سواءِ پئسي جي نٿو ملي. تنهنڪري انهنکي ٻچاءُ ڇو ملڻ کپي! هننکي آبادگار ڪوٺڻ ٿي چوڪ آهي.

قلم ٣ (١) [الف] ۾ ڄاڻايل آهي ته "بورڊ ۾ ٽن کان وٺي پنجن تائين ميمبر ٿي سگهندا جنکي سرڪار مقرر ڪندي ۽ انهن مان هڪ چيئرمن ٿيندو." اهو ته ٺيڪ پر ميمبرن جي ليا قت جا ڄاڻ کپي. هن موجب ته اڻ پڙهيل ۽ جاهل به ميمبر ٿي سگهندو. گهٽ ۾ گهٽ اهڙو ميمبر ٿي سگهي جنهنکي قاعدي قانون جي خبر هجي ۽ مئٽرڪ پاس ڪيل هجي، ۽ ڪيس هندو سنڌي اکرن جي ڄاڻ هجي جئين ليکا چوڪا لپاسي سگهي.

قلم ٩ (٤) ۾ لکيل آهي ته "ڪو لهڻيدار جا ٽي پنجهي ڪوبه اهڙو دستاويز يا ڪتاب باز ٿو رکي جنهنجو زير وپار ڪنهن قرضدار تي دعويداري سان لاڳاپو هجي ته پوءِ انکي کپي ته اهي پيش ڪرڻ لاءِ، ڪوميٽل پروسيجر ڪوڊ جي قلم ٩٤ ۾ ڄاڻايل دستور ضبطيءَ جو وارنٽ جاري ڪري."

هي بلڪل بيواجبي آهي. سول دعوائن ۾ به اهڙو سختي کان ڪم ڪونه ورتو ويندو آهي. جيڪڏهن ڪو گهربل دستاويز يا ڪتاب پيش نٿو ڪري ته هو ڪو فوجداري ڏوهه ڪونه ٿو ڪري. وڏي ڳالهه ته اهو ثابت ڪرڻ بلڪل ڏکيو ٿيندو ته برابر ونس مٿيان ڪاغذ آهن. انهن ته هر ڪو قرضدار لهڻيدار جي عزت مٽيءَ ۾ ملائي سگهندو، تنهنڪري ٩ قلم هي جو حصو اصل ڪڍي ڇڏڻ کپي.

قلم ١٢ (٣) ۾ لکيل آهي ته "بورڊ جي فيصلي تي قاعدي جي ڪابه ڪورٽ اعتراض نه اٿاريندي."

موجوده قاعدن موجب ته ڏکويل پارٽي کي حق آهي ته ڪنهن به ڪورٽ جي فيصلي تي اعتراض وٺي اپيل ڪراي. هي ته نادرشاهي حڪومت جو نمونو ٿيو. انين ڪونهي ته مٿين قسم جون بورڊون ڪو گامون سچار ٿينديون. اهي به غلطيون ڪري سگهن ٿيون تنهنڪري انصاف روءِ اپيل جو حق ڏکويل پارٽي کي ملڻ کپي.

هڪ ٻي خامي به هن بل ۾ آهي جو ڪهڙو به وڏو زميندار يا واپاري هن بل هيٺ ٻچاءُ وٺي سگهيتو. وڏن زميندارن جي ٻچاءَ لاءِ اڳيئي انڪمبرڊ اسٽيٽ ائڪٽ ۽ دکن اگريڪلچرل ائڪٽ مروج آهن. هن بل جو فائدو انهن کي ملڻ کپي جي اڍائي سون کان گهٽ ساليانو ڍل ڀريندڙ آهن ۽ جي خاطري ڏين ته فيصلي ٿيڻ جي حالت ۾ هو هڪدم قرض ڏيڻ لاءِ بدل رهندا ۽ پنهنجي ملڪيت گروي ڪري ڏيندا (اها ملڪيت گروي ٻڌڪن وٽ گروي رکڻ ۾ اچي).

مان ڪو قانون دان ڪونه آهيان. مونکي جيڪي خاميون نظر چڙهيون آهن تنجو مختصر طور وستار ڪيو اٿم. شايد ٻيون به ڪي خاميون هجن جي منهنجي نظر تي نه چڙهيون هجن. مکيه ڳالهه هيءَ آهي ته سيٺني ميمبرن جي دلين ۾ سنئو پاڻ هجڻ کپي ۽ عام جي ڀلي جي خيال کان بل پاس ٿيڻ کپي ۽ اهڙي صورت ۾ پاس ٿيڻ کپي جنهن ڪنهن به فرقي کي بيواجبي دانهن ڪرڻ جو سبب نه ملي.

ڀاونگر رياست ۾ جڏهن هيڙو بل پاس ٿي ٿيو تڏهن لهڻدارن کي خود ڪيترا شڪ هوا ته اهو بل ڪارهٽ پوري ڪندو ۽ لهڻيدارن کي خواه مخواه نقصان هيٺ آڻيندو. پر آزمودي ثابت ڪيو آهي ته اهو بل پاڻ لهڻيدارن لاءِ فائديمند ثابت ٿيو آهي. ڪيترن لهڻيدارن خود قرض نبيريندڙ بورڊ اڳيان قرض جي نبيري جي درخواست وجهي ان جو فيصلو ڪرايو آهي. وچن علائقن ۾ به ائين ٿيو آهي.

اڄ سنڌ ۾ قرضدار قرض ڏيڻ کان گس گساءِ ڪري رهيا آهن. هو اڳين لهڻيدارن کان ائين لڪندا ٿا رهن جئين چور پهريدار کان. پر جيڪڏهن قرض جو نبيرو ٿي پوندو ۽ لهڻيدارن کي قرض اڳڙي ملندو ته پوءِ نه فقط واپار وري وڌندو پر هارين نارين ۾ خريدي جي طاقت پڻ وڌندي.

ٻيو ته مالي حالت خراب ٿيڻ ڪري ملڪ ۾ لچائي، چوريون ۽ ڌاڙا وڌي ويا آهن. جي هاري ناري خوش هوندا ته هو پوءِ ڇو چوري ڪندا يا ڌاڙا هڻندا؟ بک بڇڙي بلا آهي جو دانه ديوانا ڪيو ڇڏي. بک ڪري ملڪ ۾ اخلاق گهٽ درجي کي وڃي رسيو آهي.

جيڪڏهن مٿين اصولن کي خيال ۾ رکي بل پاس ڪيو ويندو ته هن بل مان پاڻ انيڪ فائدا حاصل ٿيندا جنجو مختصر طور هيٺ بيان ڪجي ٿو.

(۱) پئسي جو وڏو زيان نه ٿيندو چاڪاڻ ته دعوا ڪرڻ جي حالت ۾ نڪي اسٽامپ جو خرچ ٿيندو ۽ نڪي وڪيلن جو خرچ ٿيندو ۽ نڪي شاهدن وغيره جي گهرائڻ ۾ گهڻو خرچ ايندو.

(۲) وقت جو بچاءُ ٿيندو. هيئنر ديواني داعوئن جي فيصلن ۾ سالن جا سال گذري ٿا وڃن. هن بل پاس ٿيڻ سان ٿوري وقت اندر فيصلو ٿي سگهندو.

(۳) فيصلي ٿيڻ جي حالت ۾ تڙت پئسا وصول ٿي سگهندا.

(۴) قرضدارن ۽ لهڻيدارن جي وچ ۾ اها ترشي نه رهندي جا هيئنر ڏسجي ٿي.

(۵) ملڪ جي ڪارهٽ وڌندي جنهن ڪري واپار وڌندو.

(٦) سرڪار کي پڻ اڳاڙڻ ۾ سهوليت ٿيندي.

زندگي

(۱)

مند ٿي موٽي گهلي ٿي هير اوير جي ٺنوار   سا مهون درياهه جو ٻڌ هو نظارو خوشگوار
مست هاٿي جان ڪڪر آيا لڪا ٿي تيز تيز   رعد جي روڙ ڪان ڏ نو ٿي شاخسارو مرغزار
موج مستي سان ويو ٿي تار ٻاڻي سير جو   ناڳ جڻ ڦڙ ڪي ڪيي ڊوڙي هليو بي اختيار
ٿي هڪل اُنجي ٻڌي هيبت اُٿي ٿي جان ۾   پي پپيهي جي ٻڌي ٿي صاف پلپل ۾ پڪار
ياد آئي ٻڌ مٺي مهراڻ جي مستي ڏسي   ري وسيلي ڪير ڪو اُن ريءَ وڃي درياهه پار
اُت هئا بس ڪانهن سرجن ڪي جهلي ساهڙ رنو   موت سهڻي جي نشانن مان بچيل سي يادگار

اوچتو ڪوئل لنئي اُتي لات ڪوُ ڪوُ جي ڪئان
درد جي چادر وئي ڇانجي نظاري جي مٿان

(۲)

هن نظاري کي ڏٺم ٿي ديد سان لائي اکيان   اوچتو ڪرڻ ۾ چمڪي وڄ لٿيون بوندون مٿان
هڪ اوير وقت بي بوساٽ دريا جو ڪنار   وڪڙ ڪٺي آيس ڏٺو ٿي جهوپڙي جو جت نشان
پير سن دڙ کي وٺي ويٺو ڏٺم هڪ بيقرار   جڻ ته ڪنهن جو منتظر هو، مٺ هڏن جي ناتوان
درد ۾ گم ياد ڪنهن کان خسته جان زارو نزار   همت وٺي مو نکي هليو اندر محبت چاهه مان
مختصر هوُ جهوپڙي ڏيئي سان روشن ٿي ڏٺي   طرز سادي سان ٺهيل هو ڪکن جو هوُ مڪان
لاٽ ڏيئي تي پتنگن جي لڳل بازي هئي   ڪي مئل آيا نظر ٿي ڪي ڏٺا ٿي نيم جان

حسن تي پروان جيءُ پنهنجو پتنگن ٿي ڏنو
موت سان بازي لڳائي سر نسنگن ٿي ڏنو

(٣)

سرءَ جي هيرن تي اُڏريا تي هزارين پن پراڻ   سرد جهوٽن کان ڏنو تي منڊ ۾ چڙهه انقلاب
او چتو اُن پيرسن ۾ آب اکڙين کي ڪٺي   هٿن چيو اي نوجوان هي زندگي آهي سراب
آه! اڄ هوءَ نندپڻ جي يادگيري تي اُتي   ماءُ جي ياڪر ۾ گذري تي حياتي بي عذاب
هوءَ محبت ڪيتري سادي هئي ۽ بي بها   اڄ ڪٿي اُنجو سگهان ڪٿ قدر و قيمت جو حساب
لولين ۾ تي گذاريم، راند ۾ سچ تي لٿو   مهر مادر جو لپٽيل تي رهيو هر دم نقاب
صبح کان تا شام وندر ۾ حياتي تي وئي   سامهون هر دم رهيو تي منهنجي فطرت جو ڪتاب

بيقدر تي زندگـــي پنهنجي پريشان مـــون ڪئي
رنج ۾ دنيا جي اڄ جي عمر ويران مـــون ڪئي.

(٤)

نندپڻ گذري جواني جوش ۾ آئي وري   دل اُمنگن ساڻ ۾ ڪنهنجي رهي تي منتظر
انتظاري ۾ ويون تي راتيون تا راڏ سي   نيڪ و بد جو ڪجهه طبيعت تي پيو ٿي نااثر
ڪيتري منزل جواني جي ڏني تي پائدار   رنگ ڪهنجي جان مگر هو چار ڏينهن اُنجو گذر
آه هوءَ چو سر زماني جي لڳي تي خواب چڙهه   رنج و راحت ۾ برابر تي گذاريم بي خطر
زندگي جو دور ۾ هي مختصر چٽڪو هيو   نرم دل اُنوقت پاسي ۾ لڳي تي چڙهه پٿر
گل مرادن جا ٽڙيا تي منهنجي جهولي ۾ هزار   آه! پر اڄ گل اُهي دل ۾ هڻن تير و تبر

خواب شيرين جو مزو آ، ابـــن آدم جي حيات
سچ پڇين هي منڍ کـــان آتوڙ تائيـــن بي ثبات

(٥)

مختصر گذري چٽڪو جنهن کي چون عهد شباب   ساڻ اُن سان هوءُ اُمنگون تي ويون خواب و خيال
رنگ ڇهري جو ويو ۽ ضعف جسماني وڌيو   زندگي جي نا رهي حرڪت ۾ هو نبض جمال
موت جو پيغام ظاهر موءُ سفيدي تي ڏنو   چوطرف گهير و جواني تي وڌو رنج و ملال
ڪوڪ ڪوئل جي رٺاري، لات بلبل جي جکي   روح جي رنگينين تي صاف چمڪيو تي زوال
محفلن مان ساءُ دل کي ڪين تي آيو اچيون   سڀ هوس منجهي ويا تي زندگي بار و بال
هوءُ چراغ فطرت پاڪيزه چڙهه گل تي ويو   اڄ وري اُنجو جلائڻ آهه مشڪل ۽ محال

وقت پيري زندگـــي جي آخرين آهـــي گهڙي
اُس ٻپهري جي چڙهي چڙهه تاءُ، اوير ڏي لڙي

(٦)

پيرسن هي ڳالهه چئي چپ تي ويو ڳوڙها ڏئي   ڇا چوان دل ۾ اُٿيا اُڌ ماڌ تي ڪيئي هزار
زندگي انسان جي آهي مصيبت سان گڏيل   گرچه ظاهر ۾ ڏسون اُن ۾ اُميدن جي بهار
زلزلا، طوفان، ٻوڏون ۽ بيماريون بي شمار   ابن آدم کي سدائي جي پيا ڪن تا شڪار

زندگي جي خواب جو تعبير آخر موت آهه — آن مٿي پڇين نه ڪنهنجي تو هوس جو اختيار
ننڍپڻ، پيري، جواني هي مٿڻيءَ منزلون — حضرت انسان جي دل لاءِ آتت هوش ڏار
هي فريب ۽ آ طلسم زندگي جو ڇڇنو — لام تي وينل پکي اُڏري وڃي ڇا اعتبار؟

جي حياتي جو ٿيو هي دور ايڏو مختصر
پوءِ اجايو آ ڪڻ اُن ساڻ دل کي بيخبر.

(۷)

ڇڏ هوس سان جنگ باقي ڇا رهيو آ ڪول اڪ — درد آباد جهان جو ذڪر ڇا ارمان ڇا؟
زندگي جي ڪوٽ جاهي ڪنگرا تي بي جتاءِ — چند روزه راحتن جو تو اَڏين سامان ڇا؟
هي تمنائون ڪڏهن پوريون نه ٿينديون بوالهوس — مرض لاعلاج جو آخر ٿيين درمان ڇا؟
آ حياتي شمع وانگر وات هڪڙي جو گذر — تون ڪلي اُن کي نياڻ رنج جو گذران ڇا؟
عشق جي طنبور تي مضراب الفت جو هڻج — زندگي پرسوز ڪر بي سوز تي انسان ڇا؟
وٺ اُٿي ساقي جي هٿ کان تون شراب بيخودي — رنج و راحت جي ٿئين تو ذڪر تي حيران ڇا؟

جام رندن ۾ سمايل آهه ساري ڪائنات
اُن حريفن وٽ نه ڪجهه آهي ثبات و بي ثبات

لطف الله جوڳي

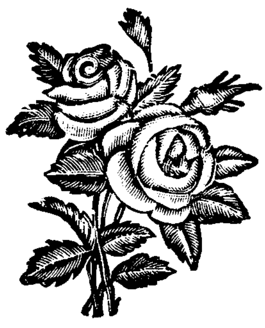

مغربي خيال ۽ مشرقي تهذيب

ليکڪ:- منوهرداس ڪوڙومل

ليکڪ

پال برنٽن يورپي ليکڪ تازو پنهنجي هڪ ليک ۾ خوشي ظاهر ڪئي آهي جو سر راڌاڪرشنن کي آڪسفورڊ يونيورسٽيءَ ۾ مشرقي مذهبن ۽ فيلسوفي پاڙهڻ لاءِ مقرر ڪيو ويو آهي. هنجو چوڻ آهي ته مغربي دنيا اندر هڪڙيءَ عجيب، اڻ ڏٺيءَ ۽ ساٿيڪيءَ اُٿل پٿل جا آرڪان پيا پسڄن ۽ هوريان هوريان مغربي عالمن کي مشرقي فيلسوفي کي هٿ ڪرڻ ۽ جذب ڪرڻ جي چڪ پيئي معلوم ٿئي.

ڪو وقت غافل ۽ ستل مشرق منجهان اڄ هيءَ ڏات وارو عاقل مغرب منجهه پيدا ٿيو آهي سيکارڻ لاءِ، پنهنجي قوم جا قديم علم ۽ سياڻپ، اُنهنکي جي ڪو عرصو سندس ملڪ جا فاتح سمجهيا ٿي ويا.

عجب ته ڏسو جو هيڏانهن هندوستان جا نوجوان پنهنجن ابن ڏاڏن کان ورثي ۾ مليل اعليٰ علم ۽ ريت ۽ رهت کان تنگ ۽ بيزار آهن ۽ مغرب جو نقل ڪري رهيا آهن ته هوڏانهن مغربي لوڪ هندوستاني تهذيب ۽ فيلسوفي ڏانهن دن بدن ڇڪجي رهيا آهن. مطلب ته اُلٽي گنگا وهي رهي آهي. جي شڪتيون پورب ۾ پورٻين جي هٿان دٻجي دفن ٿي رهيون آهن سيئي ساڳيون شڪتيون پڇم ۾ اُڀري اُسري رهيون آهن ۽ عزت سان ڏنيون وڃن ٿيون. مغربي دنيا اندر سخت خوفناڪ ۽ خراب حالتن هوندي به تهذيبي ۽ تربيتي ايڪتا لاءِ اُڪير دن بدن وڌندڙ آهي.

جو علم تقريري خواه تحريري ذريعن ۽ پڻ تند بنا تار ۽ سئنيما وسيلي پکيڙيو وڃيٿو سو علم عام خلق لاءِ ٿو ڦهلايو وڃي جنهنم ساري خلقت ڀاڳي ڀائي ٿيڻ لاءِ هر وقت هر طرح ۽ هر هنڌ حقدار آهي.

اهوئي سبب آهي جو انگلستان جي هڪ دنيا ۾ مشهور معروف يونيورسٽيءَ پهريون ئي گهمرو هند جي هڪ نامر ڪنٽي ودوان کي ڪوٺ ڪري مقرر ڪيو آهي ته اچي انگلنڊ جي نوجوانن کي پنهنجي قديم تهذيبي علم سنڌن چشمن منجهان آب حيات نوش ڪرائي ۽ اُنهيءَ عميق ۾ ڇپيل قديمي املهه جواهرات هٿ ڪرڻ لاءِ رهبري ڪري.

انهي حقيقي بات کان ڪير انڪاري ٿي سگهندو ته مشرق ۽ مغرب هڪٻئي جي خوبين ۽ خصوصيتن کان واقف ٿي ساري جهان اندر انسان ذات جي بهتري ۽ بهبودي جي راهه ۾ وڪ وڌائي سگهندا؟ هن اونده انڌوڪار جي زماني ۾ جڏهن قومون طمع جي طوفان ۾ جنگ جهيڙي فساد سنڌي غرقاب ۾ غوطا کائي رهيون آهن، نيڪ نيتيءَ نيا پو پهچائڻ انسان ذات جي ڀلي لاءِ ڪيتري قدر نه ضروري آهي.

* * * * *

سال ١٦٠٠ جي اُنهيءَ نياڳي ڏهاڙي تي، جڏهن ڀورين انگريزي ڪمپنيءَ کي مشرق سان تجارت ڪرڻ جي ارادي سان انگلستان جي راڻيءَ ايلزابيٿ جي مبارڪ هٿن منجهان شاهي پروانو مليو، هندوستان جي ستاري سنڌو سورج لهڻ لڳو. تڏهانڪر انگريزي واپار ۽ انگريزي هٿيارن جي تجلي ۽ طاقت، مغربي ويچار ۽ وهنوار سنديءَ عمارت جو هند جي ميدان تي بنياد وڌو. ٻين ٻن ريسارن پورچوگيز ۽ فرينچ طاقتن کي خواب ۾ به نه هو ته اها عمارت ڪا ايڏي اعلي ۽ بلند بڻجي پوندي. انگريزي واپارين هند کي نه فقط پنهنجيءَ ٻر جو لسو ۽ چلڪندڙ پهرڻ پوشڻ جو سامان ڏنو ۽ اندروني امن امان سوگهائي ۽ سلامتي ٻر تن سان گڏوگڏ تجليدار تعليم جو سرشتو پڻ عطا ڪيائون تنهنجي زور تي هاڻوڪي قوم پيدا ٿي اُسري ظاهر ٿي.

هڪ صديءَ کان سرس مدت ٿي آهي، اُهو ڏينهن جڏهن مئڪالي انگريزي تعليم جو بنياد وڌو ۽ اڄ، انهي وچ ۾ هند جي نئين ٽهيءَ کان اُها تعليم ۽ تربيت پئي ملي جنهن ديس جي روايت ۽ تهذيب کي ڪاپاري ڌڪ هنيو آهي. نتيجو ظاهر ظهور آهي جو اڄ اکين ڏسي پسي رهيا آهيون. اڄ اسان وٽ ڪريل، پيوندي ٻهولي قوم سري کان تري تائين مغربي ڍنگ ۽ رنگ ۾ رنگيل موجود آهي. اسانجي نوجوانن جي ريت رهت هلت چلت ٻول چال، ڪاڌ خوراڪ عين بين نوجوان مغربين جيان آهي. البت هاڻوڪي زماني ۾ هندوستان اندر ڪجهه چرپر چالو آهي ته پنهنجي اباڻي روايت کي به مغربي تهذيب سان شامل ڪجي. ڪلڪته، بمبئي لاهور، مدراس ۽ ٻين اهڙن وڏن هندن جا ڪاليجي

نوجوان ته کليو کلايو کل ۽ خنده
ڪري رهيا آهن پنهنجي قديم سالڪن
جي سڀيتا تي، اگرچ دل جو دل ۾
ضمير جي ويڻ سببان هو گهڻو بي آرام
۽ ناخوش پڻ رهندا.

هندوستان ڪنهن زماني ۾ پنهنجو
نايڪ ريشمي ڪپڙو انگلنڊ کي ٿي ڏنو
۽ اڄ به، چانهه، مصالح ۽ قيمتي پٿر
وغيره ڏيندو رهيتو ۽ تنهن سان گڏ
پنهنجا قديمي علمي خزانا، جي کوجيندڙ
مغربي عالمن پنهنجي ٻوليءَ ۾ ترجمو
ڪري ورتا آهن. ڏينهون ڏينهن مغرب
هند جي تهذيب ۽ تربيت جو چوکو
قدر ڪندو رهيتو. سر راڌاڪرشنن
جي آڪسفورڊ يونيورسٽيءَ ۾ مقرري
انهيءَ ڏس ۾ هڪڙي تازي ثابتي آهي.

جڏهن اڪر مشرقي علم جا ڀنڊار کوليا
ويا، انهيءَ لاءِ ته مغربي مغرور کوجنا
ڪندڙ شاگرد، اسانجي علمي
چمن جي سڳند جو واس وٺن، تڏهن اڪر
ڪيئي ڪتاب مغربي ٻولين ۾ ترجمو
ڪيا ويا آهن. اڄ به جيڪي يورپي
فاضل هند اندر گهمي ۽ هند هند کوجي
رهيا آهن تنکي جاڻ پيئي پوي ته
اهڙو اٿاهه خزانو اڃا به موجود آهي
جنهنجو فائدو مغرب کي حاصل ٿي
سگهيتو.

١٨ صديءَ ۾ فرانسي ڊپيران ۽ برناف
جهڙا عالم جنکي پارسي انجيل **"زند
اوستا"** ۽ هندو اپنشدن جي خوبين
۽ خصوصيتن جي جاڻ پيئي يا پروفيسر
مئڪس ملر جهڙو ودوان جنهنجو بي
بها ڪم "مشرق جا پاڪ ڪتاب"
يا رايس ڊيوڊس جنهن ٻڌ مذهب جا
پالي مضمون انگريزي ۾ اُلٿو ڪيا. انهن
مڙني مغرب جو ڌيان ڇڪيو، ۽ اسانجي قديم
علميت ۽ روحاني تربيت ڏانهن اک کولي
**پڻ تنهن سان گڏ اسان سڀني
کي سجاڳ ڪيو.**

اڄ مغرب سڄ مچ ڳهڻو شڪرگذار
آهي اُنهيءَ بدنام شخص وارن هيسٽنگس
جو، جنهن ٻهراڻ ٻهراڻ هندو ڌرمي
شاستر ۽ پاڪ ڪتاب پڙهڻ ۽ پڻ
سنسڪرت جي ابياس جو آغاز ڪيو.
هنجي همٿائڻ سان ئي چارلس ولڪنس
نالي هڪ يورپيءَ ڀڳوت گيتا جو ترجمو
ڪري انگريزيءَ ۾ پهريون دفع
ڇپايو. سال ١٨٨٦ ۾ جڏهن هو بنارس
۾ رهندو هو، هن انهي ترجمي ٿيل ڪتاب
جو مهاڳ ويهي لکيو. وقت لاءِ هيسٽنگس
تي به روحاني رنگ چڙهي ويو هو.

سر ايڊون آرنولڊ پارن ليکڪ
"ايشيا جو نور" ۽ "مشرقي شعر" ڪتاب
لکي مغرب ۾ مشرقي اوج بابت روشني
ڦهلائي. فٽز جيرالڊ جو عمر خيام-
رباعيات جي ڪوتا ۽ فيلسوفيءَ جو
ترجمو، شيخ سعدي جي مزاق مزاحيءَ
۽ سياڻپ جي ڀنڊار مغرب کي پارسي
ادب جي اونهائي ۽ نزاڪت بابت
وڌياتي واقفيت ڏني.

پال برنٽن صاحب تو ٻڌائيئون ته
پاڻ جڏهين بنارس ۾ ڪجهه وقت

اڄي رهيو هو ته هندو مڙهيءَ ۾ انهيءَ لاءِ ته هندو لوڪن جي اڳ-وڻي ۽ هاڻوڪي گيان ۽ سڀيتا جي زيب ۽ زينت، اونهائي ۽ آزاد خياليءَ جي کيس بخوبيءَ پروڙ پوي. ڪيترن ودوان پنڊت کيس مليا جنسان بحث مباحثو ڪندو هو. پاڻ چوي ٿو ته هند جي ويچاروانن ودوانن عالمن ۽ فاضلن، اعليٰ روحاني انسانن کان اڄ به مغربي لوڪن کي جوڳي حاصلات ٿي سگهيٽي **فقط جي اسين مغربي پاڻ منجهان غرور ۽ تڪدي ۽ کي نيڪالي ڏيون. ايشائي تهذيب منجهه گهڻو ڪي مٽو ۽ موجود آهي** جو سائنس جي نڪتي نظر کان سالم ۽ فيلسوفيءَ جي لحاظ کان سچو ۽ اثرائتو آهي.

زمان حال ۾ پال برنٽن ٿو ٻڌائيٽون ته مغربي تعليم يافتن منجهه هند جي گيان ۽ علم جي وڌيڪ ۽ وڌيڪ جاڻڻ لاءِ هوهنڌ ۽ هرطرح سڪ ۽ چڪ ڏن بڌن وڌندي پيئي وڃي. اڳي ڪو سمو هو جو منجهن رنگين قومن لاءِ عزت گهٽ ڪا هئي پر هاڻي زماني پلٽو کاڌو آهي. مغربي لوڪن جي مغز مان رفتہ رفتہ هوا نڪرندي ٿي وڃي ۽ مشرقي ماڻهن جي مذهبي فيلسوفي ۽ روحاني خيالن ۽ روايتن جو هو قدر ۽ عزت ڪرڻ لڳا آهن.

بادشاهه سڪندر اعظم جي جاڻ اونهي، ۽ دوراند يشي قابل تعريف واري هئي، جو هڪ خاص شهر بڌايائين جنهن تي سندس نالو پيو جو اڄ اليگزينڊريا جي نالي سان مشهور آهي، جنهن ۾ مشرق ۽ مغرب جا لوڪ ۽ اُنهنجي ميلاپ واري نسل جا ماڻهو سڀ اُتي گڏ رهايائين ۽ منجهن پاڻپڃ جي ٻڃ ڇٽڻ جي ڪوشش ڪيائين. ڪو وقت سندس اها عمدي ڪوشش بر ثواب ٿي پر دنيا جي سڌريلائيءَ جي اُنهيءَ حالت جي لحاظ کان اها ايڪتا ناڪامياب ثابت ٿي، ڇالاءِ جو اها ڪچي، اڻ رسيل ۽ وقت کان گهڻو اڳيرو هئي. ازآنسواء اهڙو ميلاپ قدرتي، سهل ۽ بنا زور جي پيدا ٿيڻ کپي ۽ نه هٿراڌو واهڻن ۽ وسيلن ذريعي. پوئين حالت ۾ اهڙو ميلاپ نا پايدار ۽ بي بقاءِ ٿيڻو آهي.

اُهو به زمانو هو جو نارمن ڊگلس پاراگوالوڪ دهل تي ڏنڪو هڻي جڳ کي سڻائيندا هئا ته هندوستان جي هڪڙي پاٽي سوکڙي انسان ذات کي جا مليل آهي سا آهي "سندن ڪڙهي." پيو ٿيو پلو. پٽي ڪنهن وري ظاهر ڪيو ته

چين جي وڏي ۾ وڏي سوکڙي جا دنيا کي مليل آهي سا آهي "چانهه" هاڻي اُهي سا ڳيا مغربي لوڪ بلڪ وڏا وڏا اُتانهون جا عالم سچيون ڪري رهيا آهن ته ڪئين هاڻوڪي سندن اوج جا ذريعا واهڻ ۽ وسيلا سمورا هندوستان مان اُڌارا ورتل، چورايل يا ڀرايل آهن.

هندي تهذيب منجهه آهن سمايل پنڊار پرپور، من وڳيان، فيلسوفي ۽ مذهبي سکيا جا اونهي ۽ امر آهي تنهن سنڌا. جيڪي جزوي مٽا ۽ مٽانتر پڇم ۾ اعلي ۽ نه نقلي ڪري ليکجڻ ۾ اچنتا تنجي به آد ۽ انت ڀراچين هندوستان ۾ ڀروڙي ويٺي هئي. هاڻوڪي مغربي من وديا (سڀڪالا جيءُ) جو واڌارو به ڀراچين ڀارت ۾ ڪنهن نه ڪنهن صورت ۾ علم ۽ عمل ۾ پڌرو ٿيل هو، تفاوت رڳو اهو آهي جو هاڻوڪين ڳالهين کي وڳيانڪ صورت ڏني ويئي آهي. ڪٿي چئجي ته **ڪهنو هندي شراب نين يورپي بوتلن ۾ نئي رنگ ڍنگ ۾ وڏي شد مد سان هلايو پيو وڃي.**

يورپي نئي ۾ نئي کوجنا ڪنهن نه ڪنهن صورت ۾ ڪٿي نه ڪٿي هند جي پراڻن پستڪن ۾ موتين مثل پوتي پيئي آهي. ڪيئي يورپي خيال، مثال ۽ ڳجهڪا، آزاد ريت ۽ صورت سان اسانجي هاڻوڪن عالمن، بدلايل روپ ۾، هاڻوڪي وقت ۽ واڌاري جي لحاظ کان ظاهر ڪيا آهن. جي ڳالهيون ۽ ڳجهڪا ۽ قديم وقت کان هستيءَ ۾ هئا تنجو اظهار ڪرڻ يا تن کي پرسڌ يا پڌرو ڪرڻ ڪا نئي ڳالهه ڪين چئبي. اهوئي سبب آهي جو انهي قسم جي اظهار کي "کوجنا" يا ورائي ڳولڻ (يا ريسرچ) تو چئجي.

ڀورين مغربي ودوانن تي سمجهو ته هاڻوڪي فرانسي فيلسوف هينري برگسن جي **"پنهنجو پاڻ وڌندڙ واڌاري جي سکيا"** کو نئون اظهار آهي يا ڪا نئين درليڀ بات آهي. هاڻ پروڙ پيئي اٿن ته ويدن واري تنترڪ سکيا جا شڪتي شڪتا وارا اصول (جنجو هندو سنسار ۾ ايامن کان آواز هو) ۽ برگسن جي نئين سکيا، مڙيائي ساڳي ڳالهه آهي. چارلس ڊاروِن جي وقت کان هزارها ورهيه اڳي سانکيه فيلسوف جي ايامڪاريءَ ۾ انهن ڏينهن جي برهمڻن منجهه، سنڌ و واري ۽ ترقي ياب ڪائنات وارا مٽا ڦهليل هوا جن جي، جرمني جي پورنبي گرنٿڪارن پروفيسر رچرڊ گارب ۽ بين هيٺين ريت ساک ڪئي آهي:-

ڪپل جي فيلسوفيءَ ۾ سمجهايل آهي ۽ پهريونئي گهمرو دنيا جي اتهاس ۾ اهڙو ذڪر ٿيل آهي ته انسان کي دل دماغ جي ڪلي آزادي مليل آهي ۽ پنهنجي شڪتين تي سموري اختياري ۽ پورن پروسو ڄمائي سگهيتو. **نشچي**، جرمن فيلسوف، چيو آهي ته ايشيا جا سڀ کان عمدا عالم "يوناني" آهن پروفيسر گارب انهي نشچي جي راء کي رد ڪري ڏيندي درستيءَ طور ٻڌايو آهي ته هندو خيال ۽ فيلسوفيءَ جوئي اثر پيو آهي يوناني فيلسوفيءَ تي - يونانين اهو سڀ ڪجهه ڪٿان هٿ ڪيو؟ هندن کان گهڻي قدر عربن جي معرفت. نشچي جي فيلسوفي متو ته

سرشتيءَ جي هر هڪ رنگ ۽ راز ۾ تيون وڄن جا ودائي **”ڪي راڳڻيون راڳن سنديون“** هندن جي مها ڀارت ۾ ٻنا يل ڦرندڙ چڪرن واري متي ڏانهن اشارو آهي. هندو فيلسوفن پراڻن ۾ جڳن جي چڪر جون وارتائون جيڪي ڪيون آهن سيئي سا ڳيون ڳالهيون سر آرٿر ايڊنگٽن سر جيمس جينس ۽ ٻيا پڇمي ودوان ڪري رهيا آهن. هو اهوئي سر آلاپي رهيا آهن ته خلقڻهار اُتپتي يا خالقت سندي گهڙيال کي هيڪر چابي ڏيئي چالو ڪيو. ڪائنات ڦري جڏهن چڪر ختم ڪندا تڏهن وراڻي نئين سر چڪر چالو رکڻ لاءِ ٻي چابي ڏيڻ ۾ ايندي.

فقط، تفاوت اهو آهي ته پراچين ودوانن انهن اُتم متن منانتون جو جيڪو ورتانت ڪيو آهي سو وچور وار سمجهائي ٻنا. ”چوءِ چالاءِ“ اُنهن هر بات جو ڪولي ڪين سمجهايو آهي. هاڻوڪا وگياني ۽ ودوان رڳو ٻڳو وشواسي ڪين آهن جو اکيون ٻوٽي ڪٽي اهي اونها اسرار قبول ڪن. هو ذرو ذرو سمجهي هنڊائي اُتن تجربا ڪري پوءِ تا مڃين ۽ مڃا رائين. وشواس لي ايترو نه پر عقل ۽ فهم ۾ ايندڙ دليل بازيءَ سان هاڻوڪا نوان ڪوجيل ”سچ“ تا نروار ڪن. اڳيان پوربي لوڪ وشواسي هوا ۽ گيانين جا سليل راز ائينئي ڪٽي قبول ڪندا هوا پر هاڻوڪي زماني جا لوڪ وگيان جي وڪڙ ۾ آيل ائين نه آهن.

سائنس جا هاڻوڪا متا ته اڻا ۽ جڙا پدارٿ سنسار جو مول آهن يا وايو منڊل منجهه ريڊيو واريون لهرون لڳي رهيون آهن، اهي مڙيئي ڳالهيون پراچين هندو رشين ڪلپنا يا انترِي چڪشن وسيلي پروڙيون هيون؛ جڏهن ته اُنهنکي آتمڪ آنند جي لوڙ هئي، اُنهيءَ ڏس ۾ اُنهن انهن ڳالهين جا اظهار ڪيا هوا جنکي مغرور مڪالي ٻارائيون ٻوليون سمجهو هو ۽ ٺهرايو هو. ڪنو اُپنيشد ۾ چيل آهي:- ”سرشتيءَ جي وايو ۽ خال ۾ هڪڙي سوکيم وستو موجود آهي جنهنکي اڄ وگياني ايٿر (Ether) سڏي رهيا آهن جنهنجي آسپاس امر ۽ ناس ٿي رهت شڪتيءَ جو پرويش آهي.“ ڀاڳوت - گيتا ۾ چيل آهي:- ”هستيون يا جيو آد يا آغاز ۾ ظاهر نه آهن جي پوءِ وچينءَ اوستا ۾ نروار ٿا ٿين ۽ انت ۽ آخر ۾ ظاهريءَ ڪان ڇپي ٿا وڃن. تڏهن پوءِ شوڪ غم ۽ گوندر جو ضرور ڪهڙو؟

جڙ وستن جي نسبت ۾ وگيان جا ويچار هاڻوڪين ڪوجنائن جي تاثير هيٺ ايتري قدر هاڻي بدلجي ويا آهن جو پاڻجي پيو ته جاڻ ته پراچين برهمني خيال کي اوڏو پهتا. انهي موجب اڄوڪي سائنس مونجهاري ۾ اچي پڪاري رهي آهي ته ساري ڪائنات جي ظاهري ٻيهڪ ۽ مضبوطي جوٺي وهم جي هڪ ڦوٽي مثل آهن.

آخر سائنسدانن جي اها عاجزي نا ٿڪ نويس شيڪسپيئر جي هڪ لکيت جهڙي وڃي بيهندي ته "اسين ۽ سنسار انهي مادي منجهان جڙيل آهيون جنهنجي پيدائش اسانجا سپنا آهن"

هالدين جهڙو وگياني به ائين چئي رهيو ته، جسماني دنيا سچي نه آهي. سچي دنيا آتمڪ آهي. بيخبريءَ ۽ عاجزيءَ وچان تازو انهي وگيانيءَ اها پڪار ڪئي جا ۵ هزار ورهيه اڳ برهمڻي فيلسوفيءَ ڪئي هئي يا جا اڄ به مندرن مڙهين ۾ بنارس ۾ يا هر هنڌ هندوستان ۾ پيئي ٻڌجي. اڳوڻا هندو ودوان سهجيئي سمجهي ويا هوا گيان جي چڪشن دوارا ان پر هاڻوڪا وگياني ودوان اهي ساڳيا ڳجهه ڏاڪي ٻڌاڪي سمجهي رهيا آهن ۽ جڙ پدارٿن جي سنسار کي کوجي ڀونڊي ٻئي پر پهتا آهن جتي پروڙ پيئي اٿن ته (Matter) جڙ جي جڙ (پاڙ) چيتن شڪتي آهي جنهنجو بنياد آتمڪ سنسار ۾ آهي. تنهنڪري پڌرو پيو آهي ته پڇمي ويچار ٿيڻ اچي پوربي ويچارن سان ملندا.

من وگيان (Psychology) جي ميدان منجهه به پراچين هندو ودوان پنهنجو پاڻ تي تجربا ڪندا هوا پر اڄوڪا عالم اهي آزمائشون ٻين انسانن تي ڪري رهيا آهن. اڄوڪي سائنس جي اکين تان اڃا اونده جا پڙدا ڪين لٿا آهن جو رکي پيئي پڇي ته سمجهه ۽ فهم ڪان مٿي انسان وڃي سگهيٿو يا نه. پورب جا مني ۽ گياني هزارها ورهيه اڳ ائين مڃي ۽ قبولي ويا آهن ته مانسڪ طاقتن ڪان مٿي آهي آتمڪ شڪتي ۽ آڪسفورڊ يونيورسٽي ۾ سر راڌاڪرشنن جهڙي فيلسوفي ودوان جو ڪڻن ڪم اهو ٿيندو جو مغربي ماڻهن جي دماغ ۾ اهي ويچار وهاري.

("ڪلياڻ ڪلپترو" تان ورتل)

غريبي

۱- سدائين شهنشاهيءَ جي رهين فڪرات کان خالي،
ڪتڻ جي خوف خطري جي سدا خيالات کان خالي،
اجائي ذڪر آب مهر عقل علمات کان خالي،
ڦرين چورين فسادن جي سدا اتفات کان خالي؛
ڪڙين ٿي پلڪ ۾ پڌرو اچي جنهن وٽ ٽڪين ديوي،
مشڪ جيان تون لڪائڻ لي نه هرگز ٿي لڪين ديوي.

۲- نه تون پلجي ڪڏهن ڇهنين ڪنهن به ڪاري ڪميني کي،
نه وسڪي بير پيڙي تو ڪڏهن تنهنجي پسيني کي،
نڪي آفيم گانجو تو پيئي تنهنجي پڪيني کي،
نڪي بت تي پڪين پلجي ڪنهين مخمل مريني کي؛
سکو ٽڪرو سنده آهي سدا ٽمٽار امبرت سان،
سچي تنهنجي حيا تي آ مليل نج موج مسرت سان.

۳- وهيون ونيون وڏا رولا نه تون تي ڀاڻ وٽ ڏارين،
لڙازي سير مڻ تولا نه تون تي ڀاڻ وٽ ڏارين،
حسابي جوڙ ۽ جملا نه تون تي ڀاڻ وٽ ڏارين،
حسد جي باه جا شعلا نه تون تي ڀاڻ وٽ ڏارين؛
جڳت جي جنگ جهيڙن کان سدا آزاد تون آهين،
ٿئي برباد جڳ سارو مگر آباد تون آهين.

۴- نفس نادان کي دائم متي نوڙي ۾ نپائين ٿي،
ٻٽي من جي مهاراٽي حڪم تنهن تي هلائين ٿي،
اجايون ۽ فضولي ڪٿين سندس گهرجون گهٽائين ٿي،
ڪنبا ڪل ڪامنائن جا متي ۾ تون ملائين ٿي؛
نه ماضيءَ لي ڪڙين ماتم نه حسرت حال لي ڪائين،
نه ايندڙ ۾ رکين آسون نڪي اقبال کي چاهين.

۵- قلمي تنهنجي تي ڪاهڻ جي نه آهي مرض کي طاقت،
ڪفائت جي قلف ڪاٽڻ سندي نا قرض کي طاقت،
وڃي ميسار جي من تان، نه آهي فرض کي طاقت،
ڪنبائي تو قليچي کي نه آهي عرض کي طاقت؛
نه جهولن سخت سردين جي ڪڏهن پرواه تون ڏارين،
سدائين شمس جيان روشن دلي درگاه تون ڏارين.

٦- سچو سنسار تنهنجي ئي رهڻ جو آستان آهي،
فرش ايوان ڇت اُنجي سچوئي آسمان آهي،
شمس ۽ ماھ تنهنجي ئي سهائيءَ جو نشان آهي،
هوا جل باھ هرڪا شيءِ حڪم ۾ هر زمان آهي؛
نہ هرگز گهورج جو گهاٽو سندھ سينو ستائي ٿو،
سدائين شانتي آنند مگر ديرو ڄمائي ٿو.

٧- جڳت جي ديوتائن آ سدا توسان رکي رغبت،
رشين پيرن فقيرن کي عجب تو مان بکي برڪت،
اميرن ليڪ اُلفت سان مٺي تنهنجي چکي مسرت،
سڄائن تو سندو سنهيو مرون مانگو پکي پربت؛
هميشہ شهنشاهن کي سندءِ طاقت ڪنبائي ٿي،
عجب مغرور منشن کي سبق سهڻو بتائي ٿي.

٨- جڳت ۾ ڪو جنائون ڪئين ڪيون ايجاد تو آهن،
گرامون فون ۽ تارون ڪيون ارشاد تو آهن،
هوائي باز ۽ مشنيون ڪيون امداد تو آهن،
پٽون پرپٽ ڳڪر ڳڪريون ڪيون آباد تو آهن؛
ڪراماتون ڪيون ظاهر صفحي هستيءَ مٿان توئي،
جڳت کي فيض ۽ فرحت مليو منڙي هٿان توئي.

٩- ڀڳت پورن مهاگياني جڳت ۾ تو اُپايا ڪئين،
وگياني علم جا صاحب نئي نوع ۾ نپايا ڪئين،
جڳت جا راهبر روشن ستل ننڊ مان جڳايا ڪئين،
اگياني موڙ ۽ موڳا مها ماهر بنايا ڪئين؛
جڳت جو ڪو نہ هو واهي هجين ها تون نہ دنيا ۾،
ڏسون ها چوطرف سياهي هجين ها تون نہ دنيا ۾.

١٠- ڏٺو **مستان** صرفي جو سرورو ساز تو ۾ آ،
شڪر شيوا سچائي ۽ نمرتا ناز تو ۾ آ،
ديا ڌيرج ڌرم ۽ دان جو آغاز تو ۾ آ،
مٺي محبوب جي ميلاپ جو پڻ راز تو ۾ آ؛
ڪڍيل تولءِ ڪني واٽي عجب ڪن ڪن اياڻن جي،
غريبي وا! غريبي وا!! مگر ساکي سياڻن جي.

منگهارام شيوڪرام پوڄواڻي [مستان]

آئينده جي هزرادو دنيا!

ٻار ڄڻڻ بدران مشينن رستي ٿيندا!!

ليکڪ :- ڪڙ ڪپيتو.

اهو واقعو اڃا تازو مس ٿي گذريو آهي. ڪجهه مهينا ٿيا. ڪاليج ۾ هڪ پيپر "آدم شماري ڪيئن گهٽائجي؟" انهيءَ سوال تي بحث ٿي رهيو هو. مان برابر انهيءَ راءِ جو هوس ته آدم شماري گهٽائجي. انهيءَ لاءِ مونکي قوي سبب هوا. آءٌ انهن سڀني ۾ هينئر وڃڻ لاءِ تيار نه آهيان، پر هڪ ڳالهه، جنهن منهنجي من کي گهڻو منجهايو هو سا اها ته آيا انهيءَ آدم شماري وڌڻ جو استري جاتي تي ڪيڏو نه ڀاري اثر پوي ٿو! جيڪي دنيا ۾ انسان گهربل آهن، انهن کان وڌيڪ جڏه پيدا ٿين ٿا ته ڪيترا نه بک، بيروزگاري، ۽ بي آرامي وغيره جا مشڪل مسئلا پيدا ٿين ٿا پر انهن سڀني کي ڇڏي فقط هڪ مسئلي جو خيال ڪجي ٿو ته به انسان کي حيراني وٺيو وڃي! اهو مسئلو آهي ته جنهن استري جو اولاد وڌي ٿو، تنهن لاءِ ٻار جي ليپاج وغيره جو ڪيڏو نه بوجو وڌي ٿو وغيره...... پر اهي به ڳالهيون خسيس آهن جڏهين ويم جي تڪليفن جو خيال ڪجي ٿو. ڪيتريون نه ويچاريون استريون انهن ويم جي تڪليفن ڪري اجل جو شڪار ٿين ٿيون. ڪٿي به بچي پون ٿيون تڏهن به جيڪو وقت گرڀ ۾ ٻار رهي ٿو سو وقت ماءُ لاءِ ڪيڏو نه تڪليف جو گذري ٿو، خاص ڪري پڇاڙي جا مهينا، انهيءَ ۾ خاص ڪري پڇاڙي جا ڏينهن، انهيءَ ۾ به اُهو وقت جڏهن زال ويم ڪري ٿي... وغيره... انهن خيالن ۾ ٿي رات گذري. پور پچائيندي پچائيندي، ته ڪيئن انهن سڀني تڪليفن جو علاج ڳولي ڪڍجي، جئين استري جاتي ٻار پيدا ڪرڻ جي تڪليفن کان هميشه لاءِ آجي ٿي پوي. ننڊ اچي ويم جنهن ۾ هڪ عجائب سپنو ڏٺم. ڇا ٿو ڏسان؟ هڪ حيرت انگيز سائنس جي دنيا ۾ اچي وارد ٿيو آهيان.

اُتي پڇا ڪرڻ سان معلوم ٿيم ته انسان ذات جي اُتپتي، جئين اسان وٽ استري ۽ مرد جي سنجوڳ مان ٿئي ٿي، تئين بلڪل ڪانهي. برابر اُنهي دنيا ۾ استريون آهن ته پرش به آهن. نه رڳو ايترو پر انهن ۾ ڪام جي چڪ به آهي جئين اسان واري دنيا ۾ آهي، پر اُها رڳو انسان کي اندروني خوشي، راحت، وندر، ۽ مزي ڏيڻ لاءِ آهي ۽ نه اولاد پيدا ڪرڻ لاءِ. استرين ۽ مردن کي، جئين به وڻي، تئين ڪام جي چڪ راضي ڪري سگهن ٿا، پر ايشور انهن کي اولاد پيدا ڪرڻ

جي تڪليف کان ڇڏائي ڇڏيو آهي.
انهي سپني واري دنيا ۾، مونکي اهين
معلوم ٿيو ته ٻار جيڪي به پيدا ٿين ٿا، سي
سائنس جي ذريعي. جئين اسان جي دنيا
۾ ڪيترائي شيون هٿرادو رستي ٺهن ٿيون،
تئين مون سپني واري دنيا ۾ ڏٺو ته ٻار
به هٿرادو نموني ٺهن ٿا. انهي سپني واري
دنيا ۾، مونکي هڪڙو رهبر مليو، جنهن
مونکي اهڙي نموني جي ڪارخانن، جنهن
ٻالڪ هٿرادو رستن سان ٺاهيا پئي ويا، تنهن
ڏيکارڻ جو ڪم پاڻ تي هموار ڪيو. اول
۾ اول مونکي هڪ جڳهه ۾ وٺي هليو جنهن
جي در مٿان لڳل هو "ٻارن جي فئڪٽري"
دل ۾ چيم ته واه ڪهڙي نه عمدي
ڪارخاني ۾ پير ٿو پايان. مطلب ته انهيءَ
وقت کان ئي منهنجي من ۾ عجيب غريب
خيال، جذبا ۽ اُمنگ پيدا ٿيڻ لڳا. آءٌ به
پڙهندڙ، ٻڌائي ڇڏيان ۽ ته اڳيئي ١٢ کي
١٣ ٻارن جو پيءُ آهيان، جن مان اٺ ته
پهرين ٻن زالن مان ڄاول اٿم، جي ٻئي
ويچاريون ويم وکهي اجل جو شڪار ٿي
ويون. هاڻوڪي جيڪا زال اٿم، انهيءَ
مان چار ٻار اڳهين اٿم، پنجون اچڻ جي
تياري ۾ آهي. پر اُنهيءَ ٻار، منهنجي زال
جي، چٽجي ڪٽي ته چيلهه ٽي پيئي ڇڏي
آهي. ياٺيندو آهيان ته مٿان اها به ويم
وکهي مري نه وڃي. انهن مڙني سببن ڪري ئي
هن مشڪل مسئلي منهنجي من کي حيران
ڪري ڇڏيو هو، پر اهي ڳالهيون ته پري
رهيون، حال في الحال اهين ڪٽي چٽجي
ته انهن ٻارهن ٻارن ۾ هڪ به سچي لڳين

پيدا ٿيل ڪينهي، نه منڍا، نه انڌا، نه
ڪاڻا، نه چيلهه ڀڳل، باقي به جيڪي آهن،
تنجي مغز ۾ به ڪجهه نه ڪجهه خلل آهيئي
آهي سهين پر عجب اهو ته سڀئي شڪل
جا ڪارا ٻڊو آهن،... سو هن نموني جي
ڪارخاني ۾ پير پائڻ کان اڳ ۾، ڇا ائين
پيا تئين ته منهنجي من ۾ وهي چڪو هوندو!
آءٌ به انسان آهيان. دل ۾ چيم ته ڏسان
ته سهين ته هي ۽ ٻارن جي فئڪٽري ڪهڙي
آهي جتي هٿرادو نموني ٻار ٺهن ٿا، پوءِ
جيڪڏهين اهي ٻار سنا، سهڻا ۽ وڻندڙ
هجن ۽ پئسن تي ملي سگهندا هجن ته ڪي
ته ضرور به ضرور آءٌ خريد ڪندس.
انهن ۾ به، جيڪڏهن ڪي گوري رنگ جا
هوندا ته اُهي اوس به خريد ڪندس. پوءِ
بلڪل مهانگا هوندا ته هڪ ٽي سهين.
خير، اول نمبر ڪوٺي ۾ پير پاتم. جنهن
جي مٿان نالو لڳل هو Fertilising Room
آني ڦٽائڻ جي ڪوٺي. اُتي ڇا ڏسڻ ۾
آيم. اٽڪل سؤ ڇٽا پنهنجن اوزارن سان
آنن ڦٽائڻ جي ڪم ۾ رڌل هوا. انهن
مٿان ڊائريڪٽر مقرر ڪيل هو. انهي کان
سواءِ ڪي نوان سيڪرات آيل هوا جنکي
ڊائريڪٽر سبق ويئي ڏنا جنهن ۾
ڏيکاريائين ٿي ته ڪيئن تئين نموني ٻار
ٺاهجن ٿا. اول ۾ Overy تخم داني آپريشن
ڪري مادي مان ڪڍجي ٿي. جيڪا
اهين آپريشن ڪرائي ٿي، تنهن کي ڇهن
مهينن جو پگهار (Bonus) بونس ريت ڏنو
وڃي ٿو. انهي تخم داني کي دوائن رستي
سنڀال سان رکيو وڃي ٿو ۽ انهن مان

جيڪي آنا پيدا ٿين ٿا، تن کي سائنس وسيلي وڌايو وڃي ٿو ۽ نر جي ويرج مان جيڪي Spermatozoa جنتو پيدا ٿين ٿا، تن سان ملايو وڃي ٿو. رواجي ريت ته هڪ هڪ آني مان هڪ هڪ گرڀ پيدا ٿئي ٿو، جنهن مان وري هڪ هڪ ٻار پيدا ٿئي ٿو، پر جيڪڏهين آني کي ڦٽايو وڃي ٿو ته انهيءَ ريت هڪ هڪ آنو اٺن کان وٺندي ڇهانوي تائين ڦٽائي سگهجي ٿو، جن مان هر هڪ کي پنهنجو پنهنجو گرڀ ٿئي ٿو، جنهنجي معنيٰ ته جتي اڳ هڪ ٻار پيدا ٿيو ٿي، اُتي هينئر ڇهانوي ٻار پيدا ٿي سگهن ٿا. ڇٽيو ته ڪيڏو نه سائنس ترقي ڪئي آهي! اهڙي ريت ليکي مان ڏسڻ ۾ آيو ته آنن جي پيدائش ۽ ڦٽائڻ جي رفتار کي ايڏو ته تيز ڪيو ويو هو جو رڳو هڪ تخمداني مان ٻن سالن جي عرصي اندر ايترا سؤ آنا ڦٽن ۽ هڪ هڪ آني مان ڇهانوي، نه ته به سراسري ٻاهتر ٻار پيدا ٿين. انهيءَ حساب سان گهٽ ۾ گهٽ ١١ هزار ساڳئي عمر جا ٻار ٻن سالن جي اندر پيدا ٿي سگهيا ٿي. پر ڪن حالتن ۾ ته هڪ ئي تخمداني مان ١٥ هزار ٻار پيدا ٿي سگهيا ٿي.

انهيءَ ڪوٺي مان ٿي آءٌ ٻيءَ ڪوٺي ۾ جنهنکي "ٻارن کي شيشن ۾ وجهڻ جي ڪوٺي Bottloing Room" ڪري ٿي ڪوٺيو ويو، انهيءَ ۾ ويس. جنهن ۾ جيڪي آنن مان ڦٽل ٻار هوا، تنکي شيشن ۾ رکيو ويو هو جن ئي، ڪهڙي نموني پيدا ٿيو، تنهنجو سڄو تفصيلوار بيان ڏنل هو. انهيءَ کان پوءِ منهنجو رهبر مون کي ٽئين ڪوٺيءَ ۾ وٺي هليو جنهن کي "Infant Nursaries ٻارجي نيپاج ڪوٺي" ڪري ٿي سڏيو ويو، جتي ڪيتريون دايون ڏسڻ ۾ پئي آيون، جن کي ٻارن جي چارج ڏنل هئي. ٻارن جي عمر اُن وقت اٺ مهينا مس هئي. سڀني جي بيهڪ ۽ ڊول ساڳيو ڏسڻ ۾ پئي آيو جيتوڻيڪ مهانڊن ۾ ڪجهه فرق ڏسڻ ۾ آيو ٿي جنئين هڪڙو ٻئي کان نرالو سمجهي سگهجي. انهن جي اڳيان طرح طرح نمونن جا گل رکيل هوا جن ۾ اُنهن جو سمورو ڌيان لڳل هو. انهيءَ کانسواءِ هنن جي حواسن کي تيز ڪرڻ لاءِ ڪيترن نمونن جي ڪوشش ورتي پئي ويئي. انهي کان پوءِ مونکي "Children's Market ٻارن جي مارڪيٽ" ۾ آندو ويو جتي سال کان وٺي پنجن سالن جي اندر ٻارن کي وڪيو ٿي ويو. گهڻو ڪري ٻار انهيءَ عمر جي اندر وڪامجي پئي ويا. جيڪڏهين ڪي انهيءَ عمر کان مٿي رهجي ٿي ويا ته اُهي واڌري ملهه تي وڪامجا ٿي. گهڻو ڪري جيڪا به ٻارن جي گهرج هئي اُنهيءَ ٿي حد اندر ٻار پيدا پئي ڪيا ويا. ٻارن جا طرحين طرحين نمونا هوا پر گهڻو ڪري ٻار جيڪي يورپي رنگ جا هوا، تنجي وڌيڪ گهرج هئي. جنهن صورت ۾ ٻار هتراد و مشينن وسيلي ٺهيل هوا، تنهن صورت ۾ جيڪي به اوڻايون اسانکي پنهنجي دنيا ۾ انساني ٻارن ۾ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، سي اُنهن ۾ هيون ئي ڪين. ڇو جو جيڪڏهين به ڪي اوڻايون شروعاتي اوستا ۾، سائنس جي

اوزان جي معرفت ڏسڻ ۾ آيون ٿي ته يڪدم اُنهن جو علاج ڪيو ٿي ويو يا ٻيءَ صورت ۾ اُنهن کي ناس ڪيو ٿي ويو. انهيءَ ڪري جيڪي به هٿرادو ٺهيل ٻار هوا سي سڀيئي سهڻا، ڀولائتا، تندرست ۽ وڻندڙ هوا. اُن وقت ته مون ڀانيو ته آءٌ ڪنهن فرشتن جي ملڪ ۾ اچي وارد ٿيو آهيان جتي چوگرد حسن ئي حسن جي هٻڪار لڳي پيئي آهي. مطلب ته انسان سائنس جي رستي قدرت تي ڪمال ڪري ڏيکاريو هو. اچا انهيءَ حد تي اچي چڪو هوس ته مون دل ۾ سوچيو ته هڪ ٻه ٻار ته آءٌ به خريد ڪريان سو جيتري ۾ اگهه چڪايم ٿي ۽ ڀانيم ٿي ته فلاڻو ڪي فلاڻو ٻار وٺان ته منهنجي ننڊ ڦٽي پيئي. ڇيم ته مار! آءٌ هوس ڪهڙي دنيا ۾؟

بس پوءِ ته جيڪي خيال دل ۾ آيم تنجو ته ڪاٿو ئي ڪينهي. ڇيم ته جنهن نموني جي دنيا مون سپني جي اوستا ۾ ڏٺي اُها جي سائنس جي ذريعي پيدا ڪري سگهجي ته استري جاتي جو ڪيترو نه ڀلو ٿي سگهي ٿو! گهرن جي گهڙي، ڪلڪل، زال ۽ مڙس جا جهيڙا جهٽا، ڀائرن ۽ ڀينرن جا تڪرار سڀ گم ٿي وڃن ڇو جو انسان کي جيترن ٻارن جي سمر ٿي هوندي اوترائي وٺندا ۽ سياڻيڪ جيڪڏهين ٻارن جو انداز حد اندر آهي ته پوءِ ڪيترا گهرو مسئلا اُٿن ئي ڪين ٿا. پو جي به ڪٿي اُٿيا ته اُنهن ٻارن جو وڪري ذريعي نيڪال ڪري سگهجي ٿو ڇو جو ٻارن ۾ اُهو موهه نه ٿيندو جيڪو اسين هن دنيا ۾ ڏسون ٿا. ازانسواءِ ٻيا به ڪيترا انساني مسئلا حل ٿي وڃن. نه رڳو ايترو پر هيءَ دنيا جيڪر سورڳ پري ٻڻجي پوي. ڪيئن؟ اهو پڙهندڙ پاڻ خيال ڪري سگهن ٿا. جيڪڏهين ماڻهو اوتري انداز ۾ پيدا ٿي سگهن جيتري گهرج آهي ته بک، بيماري، بيروزگاري ۽ بي آرامي جو مسئلو يڪدم حل ٿي وڃي. ٻيو ته هيتري ڪشمڪشا، جد وجهد، آنڌ مانڌ، لڙايون جيڪي قومن ۾ ڏسون ٿا، سي جيڪر هڪ ڪن ۾ گم ٿي وڃن. پورب سکي، پشچم سکي، مطلب ته سرو ۾ سک سمائجي وڃي. هي جيڪي قومن ۾ انتر راشٽري آرٿڪ ۽ راجنيتڪ جنگيون لڳن ٿيون، سي به لڳن ئي ڪين. چوگرد آنند ئي آنند پکڙجي وڃي. شخصي، گهرو، ڀنگتي، راجنيتي، آرٿڪ، تعليمي ۽ آتمڪ نقطي نظر کان گهرو جيوت ۾ اهو ڦيرو اچي وڃي جو ڪيابات! آءٌ انهيءَ سپني کان پوءِ اچا به ائين سمجهندو آهيان ته هن دکي ۽ نياڳي دنيا جا سڀيئي مسئلا تڏهن حل ٿيندا جڏهن سائنس ذريعي ٻارن پيدا ڪرڻ جو طريقو ڳولي ڪڍبو ۽ جنهن نموني ۾ هينئر انسان ذات جي اُپتي ٿئي ٿي، سا بند ٿيندي. جيستائين ائين نه ٿيو آهي تيستائين اُميد رکڻ ته دنيا ۾ ڪجهه به شانتي اچڻي آهي سو آهي ٻيرن کان ٻير گهرڻ.

ولايت جا نانگا

ليکڪ :- هيرانند واڌومل عيدناڻي [پريمي]

(ليکڪ)

ولايت جون جماعتون ٻيون به گهڻيون ئي ٻڌ ۾ اينديون : پر هيءَ ته اصل اور ۽ عجيب. خيال ته ڪريو، جتي زالون مرد بي شرم وساري، ڪپڙا لاهي بلڪل اُگهاڙا ٿي، کليءَ ميدان ۾ سج جي تابش هيٺ گڏ ويهي کائين پيئن، کلن کيڏن ۽ ڪسرت ڪن، اتي ڇا لڳو پيو هوندو! اسين اڻ هيريل اهڙي قسم جو نظارو ڏسون ته اسانجي دل ۾ غيرت ۽ ڪراهت جو رت ٽهڪي ۽ شايد اُئين چاهيون ته اهڙن بيشرم ۽ بيغيرت نانگن (Nudists) کي انهيءَ دم بندوق جي منهن ۾ ڏيئي جهنم ڏانهن روانو ڪريون.

خاص ڪري امريڪا ۾ ته هينئر اهي نانگن جون جماعتون اينريون نڪري پيئون آهن، جو ڳالهه ڪرڻ جي ناهي. ٿپي ٿپي تي ڏسو ته ”نيوڊسٽ ليگ“، ”سن شائين ڪلب“ وغيره لڳيون پيئون آهن. اٽڪل ڏهه لک ميمبر هيلتائين ٿي چڪا آهن.

ائين نه سمجهڻ گهرجي ته انهن جماعتن جا ميمبر ڪي بداخلاق يا هنگتي دنيا مان ڌڪيل مرد ۽ زالون آهن، بلڪ وڏا وڏا جج، وڪيل، ڊاڪٽر ۽ پڙهيل ڳڙهيل ماڻهو آهن.

هاڻي ڏسون ته اهي عجيب جماعتون ڪهڙي اصول تي برپا ڪيون ويئون آهن ۽ سچ پچ انهنجو اصول سچ تي ٻڌل آهي يا هڪ شيطاني سٽا تي. اسانکي خبر آهي ته سورج اهو گرهه آهي جنهنجي تابش هيٺ جيو جنتر جيئن ٿا، وڻ ٽڻ ٽلن ٿا ۽ ڦل ڦول ڦٽن ٿا. انهيءَ اصول تي ئي اهي جماعتون کوليون ويئون آهن. انهن جماعتن جا ابا آکين ٿا ته:-

” جيڪڏهن ڪو شخص بلڪل اُگهاڙو ٿي، صحت جي اصولن مطابق زندگي بسر ڪري ۽ پنهنجي جسم جو هر هڪ عضوو سورج، هوا، پاڻي، روشني گرمي ۽ سردي جي قدرتي اثرن جي اربط ڪري ۽ واجبي ورزش ڪري ته هنجو بدن سڊول ۽ جاندو ٿيندو، دک ۽ تڪليف جو نالو نشان نه رهندو، سندس دل ۽ دماغ ۾ هڪ عجيب شڪتي پيدا ٿيندي ۽ هو سدائين تندرست کلمک ۽ خوش گذاريندو. جيڪي ماڻهو

سمجهن ٿا تہ ائين کليو کلايو اگهاڙو گذارڻ ڪري ۽ هڪ ٻئي جي ننگن عضون کي ڏسڻ ڪري دل ۾ خراب خواهش پيدا ٿي ٿئي ۽ دل بداخلاقيءَ ڏانهن مائل ٿي رهي، انهن ماڻهن کي اسين خاطري ٿا ڏياريون تہ ائين ناهي، بلڪل ناهي. البت پهريائين اهڙي قسم جي ڪشش پيدا ٿئي ٿي پر اها آهستي آهستي دٻجي وڃي ٿي، تانجو نپٽ ناس ٿي وڃي ٿي ۽ ننگن جون دليون صاف ۽ آزاد خيالن سان ڀرپور رهن ٿيون. هو هڪٻئي سان دوستي ۽ همدردي رکي اڳي آنند پراپت ڪن ٿا. نہ هنن جي جسماني هاڻيءَ کي زهري جيوڙن جو قاتل اثر ٿئي ٿو، نہ وري سندن دل ۾ ناپاڪيءَ ۽ ذلالت جو ٻج ڇٽجي ٿو.

سوريہ-اشنان جسماني مضمون ۽ دلي پاڪدامنيءَ لاءِ ڪيتري قدر مفيد آهي، سو هڪ ننگن جي جماعت جي ميمبر مان معلوم ڪري سگهبو. هو لکي ٿو تہ:-

”هڪ ڏينهن اوچتو ئي اوچتو مونکي هڪ مخزن “Among the Nudists” هٿ لڳي. انهن مردن ۽ زالن جا اگهاڙا فوٽا ڏسي، منهنجا تہ ترائي لڳي ويا. ڪجهہ مضمون پڙهڻ بعد انهن ننگن مردن ۽ زالن کي پنهنجن اکين سان ڏسڻ لاءِ منهنجي دل ۾ خواهش پيدا ٿي. ٻئي ڏينهن هڪ جماعت جي سيڪريٽري سان گڏيس جنهن چيو تہ ميمبر ڪيو ويندين، پر شرط اهو جو پاڻسان هڪ ٻي ڇوڪري بہ وٺي اچي جماعت ۾ داخل ڪرائيندين. ڪنهن ڇوڪريءَ کي ڦاسائي جماعت ۾ داخل ڪرائڻ مون لاءِ ڳري ڳالهہ هئي. انڪري هڪ ٻي جماعت جي سيڪريٽريءَ مس آر. ڊبليو سان گڏيس. هن مونکان في ڪجهہ وڌيڪ ورتي ۽ مونکي راتجو براڊوي جي هڪ ڪسرت خاني ۾ اچڻ لاءِ چيائين. رات جو مان اتي ويس. مونکي هڪ وڏي ڪمري ۾ نيو ويو جتي سڀ اگهاڙا مرد ليٽيا پيا هئا. هنن جي ننگن جسمن کي ڏسي مان ڀهو يائين البت ڇرڪيس پر پوءِ جڏهن هنن اچي ورايم تڏهن پنهنجا ڪپڙا لاهي هنن جهڙو ننگو باندر ٿي بيٺس. خبر پيم تہ ڇوڪريون وري هڪڙي ٻئي ڪمري ۾ جدا سمهنديون آهن.

”سڄي رات پاسا ورائيندي ڪاٽيم، چوان پيو: ”ڪڏهن صبح ٿيندو، ڪڏهن اگهاڙيون ڇوڪريون“ ٻاهر نڪري رانديون ڪنديون، ڪڏهن مان ساڻن ڳالهائيندس ۽ ڪڏهن انهن مان ٻن ٽن کي ٻاز آڻي نيويارڪ وٺي ويندس. نيٺ تارن ڳڻيندي رات نبري. صبح ساڻ جان ڏسان تہ ٻاهران کلڻ، ڳالهائڻ ۽ ڳائڻ جا آواز اچي رهيا آهن. ٽپ ڏيئي اٿيس. سڀ اچي ٻاهر گڏ ٿيا هئين. اتي هڪ وڏي ميز رکي هئي جنهن جي چوڌاري سڀ زالون مرد ويهي ويا هئين ۽ ننگيون ڪٿيسين. ٿيرن ڪانپوءِ هر ڪو ڇهل قدمي ڪرڻ لڳو. ڪن دوستن زيتون جو روغن مالش ڪرڻ لاءِ ڏنم، جئن سج جي تيز تابش جو برو اثر نہ ٿئي. ڪيترا ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون گاهہ تي چادرون وڇائي ويهي رهيا. ڪي اخبارون پڙهڻ لڳا، ڪي پت

شت هڻڻ لڳا ۽ ڪي ليٽي سوريه اشنان ڪرڻ لڳا. پاڻ کان ٿورو پري هڪ سهڻي ڇوڪريءَ کي اڪيلو سوريه اشنان ڪندو ڏٺم. مان وجهه ڏسي هنوءَ وٽ ويس ۽ سائس ڳالهايم. پاڻ به مون سان آزاديءَ سان ڳالهايائين بلڪ مون کي اگهاڙي فوٽو ڪڍڻ جي به اجازت ڏنائين. مون ڪئمرا کڻي ۽ کيس هڪ خاص حالت ۾ ويهاري فوٽو ڪڍيو هانس. پوءِ ٻئي ڄڻا ٿورو پرڀرو نڪري وياسين ۽ گاهه تي ليٽي پياسين.

پڇيو مانس: "توهان هن جماعت جو ميمبر ڪهڙي مقصد سان ٿي آهين؟"

کلي وراڻيائين ته، 'فقط هن جماعت جي پراسرار حالتن مان واقف ٿيڻ لاءِ.'

"هوءَ مون سان اهڙيءَ طرح ڳالهائي رهي هئي جڻ ته ڄاڻي ڄم کان ساهيڙي هئي. ڳالهين ۾ وري اهڙا مٺو ٿي وياسين جو پيا ٿا نگا جي اسان کان گهڻو پري وڃي پيا هئا، انهن کي به وساري ڇڏيوسين. نيٺ جڏهن مانيءَ جو سڏ ٿيو تڏهن وياسين. اسان ٻنهي گڏجي ويهي ماني کاڌي. نيويارڪ وڃڻ کان هڪ رات اڳ پنهنجيءَ نئينءَ ساهيڙيءَ کي پاڻ سان هلڻ لاءِ چيم، جا ڳالهه هن مڃي.

مان پنهنجي حالت ۾ نهايت ديانتداريءَ سان کليو کلايو ٻڌائڻ پنهنجو فرض ٿو سمجهان ته مون هن تحرڪ ۾ ڀهرو صرف انڪري ورتو جو حسين ۽ جميل ڇوڪرين کي اگهاڙو ڏسڻ جي خواهش هيم. نه رڳو ايترو، پر سچ ته ائين آهي ته گهڻن ميمبرن نالو داخل فقط انهي مقصد سان ڪرايو ته ننگيون ڇوڪريون ڏسون!

هينئر مان اهڙن ڇهن جماعتن جو ميمبر آهيان. هڪڙي جماعت جون زالون ۽ مرد ته رات جو هڪڙي ئي ڪمري ۾ گڏ سمهندا آهن. تازو (Elysia) نالي هڪ فلم ڪڍي وئي آهي، جنهن ۾ (Elysinore) جي هڪ جماعت جي زالن ۽ مردن جا اگهاڙا فوٽا ورتا ويا آهن."

ڪهڙي خبر ته ڪو وقت اچي، جڏهن سڳوريءَ سنڌ جي "سڌريلن" ڪڪن کي جوش چڙهي وڃي ۽ ان جوش جي ٿاٿائيءَ ۾ سڀ ڪپڙا پرواري سنڌو ۾ سرن لڙهائي ڪري، ڪن ڪڪين کي به ليند ڏيئي سنڌ ۾ (Nudism) جو جهنڊو بلند ڪن؟ جيڪڏهن ڪنهن به وقت اهڙي هوا سندن مغز کي طراوت بخشي ته پوءِ مان اڳيئي هڪڙي سهڻي صلاح ڏيئي ٿو ڇڏيان ته شهر جي "سڌريلن" مدبرن کان چندا ڪٺا ڪري بلڪ سنڌ سرڪار کان گرانٽ منظور ڪرائي حيدرآباد يا ڪراچيءَ ۾ هڪ "ڪسرت شالا" جوڙائين ۽ اتي وڃي ڪسرت ڪري پنهن جي "جوش" کي دفع ڪري جا ننا ٿين.

جرمنيءَ جو سنڌس وڃايل بينڪن تي حق

ليکڪ:- مسٽر رام ٽيڪچند شهاڻي، ايم-اي.

تازو هٽلر نگاري جي چوٽ تي پڌرائي ڪئي آهي ته جرمني کي مهاڀاري لڙائي ۾ هارايل بينڪون ضرور موٽي ملڻ کپن. اهو هينئر جرمني لاءِ موت ۽ جيوت جو سوال آهي. هت ودوان ليکڪ ڏيکاريو آهي ته جرمني ڪيئن اهي بينڪون وڃايون ۽ هينئر هوءَ ڇو انهنجي موٽي ملڻ لاءِ زوردار گهر ڪري رهي آهي. ايڊيٽر

اڄ جرمنيءَ ۾ هڪ زبردست تحريڪ هلي رهيو آهي. سيڪنهن جي وات تي اها ڳالهه آهي ته جرمنيءَ کي سنڌس وڃايل بينڪون واپس ملڻ کپن. اخبارن ۾، تقريرن ۾، راتيشنا گ ۾، سيني هنڌ ساڳي وائي، ساڳي بات. اڄ جرمنيءَ جي حقن حقوقن تي لت آيل آهي. ڇا ڪا به سومان واري قوم اهڙي قسم جي حالت سهي سگهندي؟ هٽلر ۽ سندس همڪار ۽ تنهنجي پنيان جرمني جو ڪراءِ يقينو انهيءَ دشا ۾ ڊوڙي رهيو آهي ته ڪنهن وقت جرمني کي دنيا جي ڪن طاقتن ڏوڪو ڏنو هو. انهي وقت جرمني جي خراب حالت هئي ۽

پر اڄ جرمني هڪ نئين پيماني تي بيٺل ٿي پسجي. وقت آيو آهي ته جرمني پنهنجا سانڍيل سور ظاهر ڪري. ليڪي نه آهي ته فوجي، بحري ۽ هوائي طاقت جي پنيرائي سان ڪو جرمنيءَ کي روڪي سگهي!

سنه ۱۹۱۹ع ۾ ورسائيل جي عهدنامي وقت جرمنيءَ سان ڪهڙي نه لعدي ڪئي ويئي! اها ڳالهه عالم آشڪار آهي. جرمنيءَ ۱۹۱۴-۱۸ع واري مهاڀاري لڙائي ۾ هارايو. ممڪن آهي ته جي اميريڪا انهي لڙائي ۾ هٿ نه ڳنڍي ها ته رفيق طاقتن جي لاءِ جرمني کي جيتڻ هڪ ڀاري مسئلو ٿي پوي ها! اهو جرمنيءَ جي سياستدانيءَ جو ڏيوالو هو، جنهنڪري آميريڪا کي اصولن جي مبني ٿي - ۽ نه احساسات جي مدار تي - هن لڙائيءَ ۾ پرويش ڪرڻو پيو. پر اهو ڪيئن به هجي! جڏهين جنگ ختم ٿي، تڏهين جرمنيءَ کي آميريڪا جي رشيءَ ولسن ڊواران چوڏهان نقطا پيش ڪيا ويا. انگلنڊ، فرانس، آميريڪا ۽ سيني قومن جو انومان - ۽ پڻ جرمنيءَ جو - اِئين هو ته صلح انهن ۱۴ نقطن تي ٻڌبو. اسان جو ڪم خاص پنجين نقطي سان آهي، جنهن ۾ تمام چٽيءَ طرح ڄاڻايل هو ته جرمنيءَ کان سنڌس آفريڪا تورڙي پاسفڪ سمنڊ واريون بينڪون ڪو نه کسيون وينديون. شايد اهو نقطو انهيءَ ڳالهه تي

بينل هو ته جرمنيءَ ۱۸۸۵ع ۾ يورپ جي ڪن طاقتن سان هڪ عهدنامون ڪيو هو جنهن ۾ انهن ٺهرايو ويو هو ته آئينده ڪنهن به لڙائيءَ ۾ بينڪون ڀورو نه وٺن؛ يعني ته بينڪن جو ڪوبه واسطو يورپ اندر ملڪي معاملن جي منجهيل حالتن سان نه هئڻ گهرجي. ولسن جي پنجن نقطي جرمن عالم جي پيٽ ۾ ڪجهه ساه وڌو. انهن تي چالو ويو ته يورپ جا سياسي اخلاق صفا پٽ تي ڪريل ڪونهن. پر جڏهين سچ پچ جرمنيءَ جا نمائندا يورپي قومن جي گڏيل اجلاس واري ميز تي وڃي ويٺا، تڏهين هنن کي فاتح قومن جي ڏوکي بازي ڀڙڀون دفعو نظر آئي. جرمنيءَ جي به هٿي دردشا، سو جرمنيءَ مجبوريءَ هيٺ اچي عهدنامي تي صحيح وڌي. جرمني ڪنهن سان حال اوري؟ هو ڏانهن وڃاروشي ولسن گهٽو شرمندو ٿيو. هو ئي هو جنهن آميريڪا کي دنيا جو اڳين ڪري جنگ ۾ داخل ڪيو هو. هو آميريڪا جي شاهي رائي سان ملت ۾ نه هئڻ ڪري بلڪل بيڪس هو. قانوني سرشتي جو ليڪو لتاڙڻ ڪا جهڙي ٺهڙي رائد ڪا نه هئي. آميريڪا جي قاعدي ساز مجلس بنه نابري واري ويٺي، چي: "آميريڪا جو ڪم هو جنگ ۾ گهڙڻ ۽ اصولن جي فتح ڏسڻ. باقي يورپي گهوڙن ۾ آميريڪا جو ڪهڙو ڪم؟" ۱۹۱۹ع ۾ مهارشي ووڊرو ولسن جون رٿون فرش تي ڪريل نظر آيون.

سياستدانن کي ڪنهن به ڪم ڪرڻ لاءِ سببن ڏيڻ ۾ ويوم ڪا نه لڳندي آهي. جرمني انهي وقت پٽ تي ڪريل هئي. چا تي ڪري سگهي؟ پر سيئني کي اهو ڊپ هو ته جرمني متان وري ڪنڌ مٿي ڪڍڻ جهڙي ٿئي، تنهن ڪري اهڙي ڪا ڪيڏ بازي هلائجي ۽ اهڙي ڪا تجويز پڪيڙجي، جنهن جرمني هميشه پٽ پئي رهي. عجب ته اهو آهي ته سياستدانن کي سياسي ذهنيت ماضي تجربا ڏيکاري ٿي، سي هو ڪن غوغائي ۽ فوري وقتن تي ڪيئن نه وساري ڇڏين! شايد فرانس کي وسري ويو هو ته ڪيئن بسمارڪ "ستن هفتن جي لڙائيءَ" ڪا نپوره هڪ پيانڪ ڪوشش ڪري رهيو هو ته فرانس کي اهڙي ڪا شڪست ڏجي جنهن هميشه ٿرين پئي رهي. بسمارڪ جنگ به کٽي، ڏن به چڱيءَ طرح پراني ورتائين، پر قرنو به ڪيس اهوئي تي رهيو ته سياڻي صبح جو جي فرانس نيٺ مان چرڪ ماري اٿي ته پوءِ شايد جوش ۾ جرمنيءَ جي تباهي ڪري ڇڏي. پر فتح جي مخموريءَ ۾ ڪليمينشو کي اهو سبق بنه وسري ويو هو. سا کي ڪا رٿ، يا نفاق ڪري يا شاهي رائن اڳيان لب اُچلائڻ ڪري، لائڊ جارج به انهن قبول ڪيو ته جرمنيءَ کان سندس بينڪن جي اختياري کسي وڃي. اهوئي خيال هوس ته جرمنيءَ سان اهڙي ڪار ڪجي جو هميشه لاءِ پيٺي ڪن مهٿي. غرض ته جرمنيءَ کان سڀ بينڪون کسيون ويون.

۱۹۱۹ع ۾ قومن جو منڊل عمل ۾ آيو. اُن منڊل جي ٺهراءَ موجب ۽ بين الاقوامي سرشتي ٻرماٽي، جرمنيءَ وارين آفريڪا جي بينڪن جو انتظام انگلنڊ ۽ فرانس

جي وچ ۾ ورهايو ويو. ٽوگولئنڊ ۽ ڪئمرونس جي ورهاڱي ٿي وئي. ايسٽ آفريڪا برطاني حڪومت جي روپ ۾ قائم ڪئي وئي، ۽ ويسٽ آفريڪا جو فرمان سائوٿ آفريڪا جي يونين کي سپرد ڪيو ويو. آفريڪا ۾ هاڻي جرمنيءَ لاءِ ڪجهه به نه رهيو. ڪٿا چائو جپان کان ڪسي ڇڪيو هو. پاسفڪ ۾ سموئا، نيوگني ۽ بسمارڪ آرچپليگو جي انتظام جون واڳون آسٽريليا ۽ نيوزيلنڊ جي وچ ۾ ورهايون ويون. هن سڄي لوڪ ۾ جرمنيءَ ئي به ڪا نه ٻولي، ٻُڙڪ به ڪا نه ٻاهر ڪڍي. پٽ پر ڪريل جرمنيءَ جي ڇپن ڇنون، سا ڪيئن ڪڇي؟ هينئر جڏهين جرمني، جوش ۾ اچي، ٽيل انياءَ ئي پڪار ڪري رهي آهي، تڏهين ٿا ٻڌون ته ديسي رهواسين کي هڪڙيءَ حڪومت کان ڪڍي ٻيءَ ڏانهن ڪيئن بدلائجي! مسخري آميز ڳالهه اها آهي ته ١٩١٩ع ۾ جڏهين ديسي ماڻهن کي جرمنيءَ جي سامراجيه (حڪومت) کان جدا ٿي ڪيو ويو، تڏهين ڪنهنکي ديسي رهواسين جا حق ياد به هئا يا نه؟

متي چيو ويو آهي ته حملي ڪرڻ لاءِ سياستدانن وٽ سبب جام موجود هوندا آهن. جرمنيءَ تي ٻن قسمن جون تهمتون ڏريون ويون: هڪڙي اها ته جرمنيءَ کي بينڪن جي سنڀال ڪرڻ ڪا نه ٿي اچي جو جرمني بينڪيءَ راڄ جهڙي پيچري ۾ اڃا ٻار آهي. ٻيو ته ڪوڙي ڪي سچي نمونيءَ ۾ ثابت ڪيو ويو ته جرمنيءَ ديسي ماڻهن کي ڏهڻ لاءِ خوب ظلم ڪيا هوا.

دنيا کي ائين ڏيکاريو ويو ته بينڪي راڄ جي حفاظت لاءِ جرمني بلڪل نالائق آهي. اهو به ڏيکاريو ويو ته سڀيتا، شائستگي ۽ سنسڪرتيءَ ئي هڪ ڪارو ڪلنڪ آهي، جي هزارن گونگن، ٻڌتي پيل ديسي ماڻهن جي تقدير هڪ پاپي ۽ خون وهائيندڙ قوم جي هٿ ۾ ڇڏي ويندي. پر انهن سڀني ڳالهين لاءِ ڪنهن پڪيءَ ثابتيءَ جي ضرورت هئي. سو هڪڙو "نيرو ڪتاب" ٺاهيو ويو. اُنهي ۾ جرمنيءَ تي انيڪ پرڪارن جون تهمتون مڙهيون ويون. ڪن سالن تائين ته انهي ڪتاب جي زور تي دنيا جرمنيءَ کي ننديندي رهي هئي. پر ڪوڙ ڪيستائين لڪي سگهي؟ آهستي آهستي ڳالهه کلي ته ڪيتريون تهمتون جڙتو آهن. خاص موقعي لاءِ شاهديون ڪٺيون ڪرڻ کو ڏکيو ڪم ڪونهي. انگلنڊ به ائين ڪيو هو. سو هڪڙي جانسٽن آفريڪا ۾ برطاني منتظم ڏيکاريو ته اهي شاهديون بلڪل بي بنياد آهن. سائوٿ آفريڪا جي ڪن اخبار نويسن به جلد دنيا کي خبردار ڪيو ته جرمنيءَ تي انيڪ بي بنياد تهمتون ڏريون ويون آهن. رُوزويلٽ جو به اهو رايو هو ته جرمنيءَ جا حاڪم ٻين قومن جي مقابلي ۾ بينڪن تي راڄ ڪرڻ ۾ رتيءَ ماتر به گهٽ ڪو نه هئا.

جرمنيءَ کان بينڪون کسيون ويئون، تنهنجو هڪ سبب اهو هو جو رفيق طاقتن کي ڊپ هو ته جرمني ڪيترن بينڪي بندرن کي آبدوز ڪشتين لاءِ هم مرڪزيءَ جا آستان بڻائيندي. ايسٽ آفريڪا ۾

دارس-سلام اهڙي قسم جو بندر آهي. اڄ به جي جرمنيءَ کي ايسٽ آفريڪا واپس سپرد ڪيو وڃي ته شڪ نه آهي ته دارس-سلام کي يا ته "فري پورٽ" (آزاد بندر) بڻايو وڃي يا ته اُنکي بين الاقوامي سرشتي هيٺ رکيو وڃي. اهي ٻئي دليل ڪيتري قدر سچا هئا، تنهن جي هينئر دنيا کي سمپورڻ معلومات آهي.

ڪي سال ته جرمنيءَ ۾ ڏڪر رهيو. قيصر ته پيڙهي ڇڏيو پر انقلاب جا اُلارکي رکي پڙڪو ڏيئي رهيا هئا. ويمر جي راڄڌاني سرشتي موجب جرمنيءَ ۾ جمهوري راڄ برپا ڪيو ويو. پر جرمني جنهن ذلتي حالت ۾ هئي تنهنجو احساس ننڍي وڏي جي دل ۾ چهنڊڙي پائي رهيو هو. جرمني ڪنهن مٿي ڪٺ جهڙي نه هئي. مالي مشڪلاتون، مقامي رڳڙا ۽ گهوڙي، ۽ بين الاقوامي درگتي، اهي هئا جرمنيءَ جا خاص سور. منجهيل وقت تي ٿيندا آهن جنم سرمختيارن (اڳوانن) جي خاص ضرورت پوندي آهي. مٿين سببن ڪري هٽلر کي ٽولي پير پيل جرمنيءَ حڪومت ڏيئي ڪيس دل وجان سان استقبال ڪيو. جرمنيءَ ڪن ٿورن سالن ۾ ڪيتري ڪنهن مٿي ڪئي آهي تنهن ڳالهه سان هن وقت اسان جو خاص واسطو ڪونهي. اسان کي ته خاص اها ڳالهه نظر هيٺ رکڻي آهي ته جلد ئي، هٽلر جي سرمختياري هيٺ، جرمنيءَ پنهنجي ترقي ۽ بهبوديءَ جو ثبوت ڏنو آهي. تمام تيز رفتار سان جرمني، پنهنجي لڙائيءَ کان اڳ واري حيثيت تي پهچڻ لاءِ ڪوشش ڪري رهي آهي. نيٺ ڏسي ڏسي هٽلر ٧ مارچ ١٩٣٦ع ۾ رائشٽاگ (جرمن پارليامينٽ) ۾ ڳالهائيندي وڃايل بينڪن جي باري ۾ ڪي لفظ چيا جن دنيا جي سياسي ميزان ۾ ڪجهه قدر ڪاٽ وجهي ڇڏي ۽ ڪيترن سياسي ملڪن ۾ ڦڙ ڦوٽ ۽ سنسني پيدا ڪئي. هٽلر حق جي ڳالهه تي ڪئي يا نه، سو پوءِ ٿا ويچاريون، پر هٽلر ڪي سور پنهنجي ماڻهن کي سليا. سورن جو اپاءُ سيني کي هو، پر جيستائين سردار نه ٻولي تيستائين سڀ ڪجهه اجايو هو. هٽلر پنهنجي تقرير ۾ کي اڱڪر ظاهر ڪيا. پنهنجن ماڻهن کي ڏيکاريائين ته ڪيئن هن وقت جون زبردست قومون، مثلاً انگلنڊ، فرانس، اٽلي، بيلجم وغيره. ترقيءَ جي سطح تي دخل جمايو ويٺيون آهن، ۽ ڪيئن ٻيون ٿوريون قومون مثلاً جرمني ۽ اٽلي، اولڙي اوج تي پهتل آهن، ٻئي بينڪن کان سواءِ آهن. وري به شاباس آهي اٽليءَ کي جنهن ليگ ۾ کي ليگ کان سواءِ، کي ليگ جي ورتا، ڪنهن به رڪ رڪاوٽ بنا، انگلنڊ ۽ فرانس جي غير جانبداري ۾ پورن يقينو رکي، ماٺ ۾ وڃي حبش جو ملڪ وسايو! ٻي شاباس آهي جپان کي جو پنهنجي ضعيف پاڙيسري چين کي، اُڻ پاڙيسري نموني ۾، ٽڪر ٽڪر ڪري ڳرڪائي رهيو آهي. ڪهڙو آهي اُپاءُ اُنهن قومن لاءِ جن کي آرٿڪ مسئلا حيران ڪري رهيا آهن، جن کي سياسي حرص جو خمار ستائي رهيو آهي؟ ٻي ڳالهه ته جرمنيءَ لڙائيءَ کان پوءِ بالائي

پيداوارن جي باري ۾ ڪيترو نه سنئون! انگريز پاڻ ڳالهائي رهيا آهن. جرمني ايڪ پوڪارن جون بالائي پيداوارون، معدني ترڙي نباتاتي، وچائي وڻي. ڇا، جرمنيءَ کي وري انهن سڀني شين کي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪو حق آهي يا نه؟ اهو هو هٽلر جي غوغائي تقرير جو تات پرج. جيڪي ماڻهو جرمنيءَ جي حقن جي تائيد ڪري رهيا آهن، انهن وٽ انيڪ قسمن جا دليل حاضر آهن. جرمنيءَ جو قانوني حق مٿي ڏسي آيا آهيون. سياسي حقن جي باري ۾ ڪجهه وڌيڪ چوڻ مناسب نه آهي. سياسي آبرو هر ڪنهن سوا ڏين قوم کي پياري آهي، سو جرمنيءَ جي موجوده منورتيءَ لي ڪنهن به قسم جو عجب ڪائڻ روا نه آهي. پر اڄ ڪلهه جرمني خاص ڪري آرٿڪ ۽ مالي مشڪلاتون دنيا اڳيان پيش ڪري رهي آهي ۽ اهي دليل ڪيتري قدر سچا آهن تنهن پوري خبر ڪا نه ٿي پئجي سگهي. سيڪو پنهنجي پنهنجي نقطه نگاه سان هن مسئلي ڏانهن نهاري رهيو آهي. پيو ته انگ اکر سچ ۽ ڪوڙ پئي ثابت ڪري سگهن تنهنڪري انگن اکرن تي گهڻو اعتقاد رکڻ بلڪل غير واجبي آهي.

جرمنيءَ جو پهريون دليل بينڪن حاصل ڪرڻ لاءِ هيءَ آهي ته بينڪن مان بالائي پيداوارون سوليءَ ريت حاصل ڪري سگهجن ٿيون. ڪي سال اڳي سر نارمن اينجل هڪ ڪمال ڪتاب ”دي گريٽ اليوزين“ جي نالي سان شايع ڪيو هو. ڪتاب جو دليل هيءَ پڻ هو ته جن قومن کي بينڪون ڪونهن سي بالائي پيداوارن جي باري ۾ اجايو خلم ڇو پاري رهيون آهن. بالائي پيداوارن ڪتان به ونجن پر مفت ته ڪونه ٿيون ملن؟ انهن لاءِ ڪنهن نه ڪنهن نموني ۾، عيوض ڏيڻ بلڪل ضرور آهي. پوءِ ڪهڙو تفاوت آهي جي جرمني ڪا به اهڙي قسم جي پيداواري پنهنجن بينڪن مان وٺي يا ڪنهن ٻي ملڪ کان گهني؟ پر اهو مسئلو اهڙو سولو ڪونهي. جرمنيءَ جي دائمي هل هنگامي پٺيان ضرور ڪجهه قدر تحقيقات باطني هوندي. پهرين هينئين انگن اکرن تي ٿورو غور ڪرڻ ضرور آهي. لڙائيءَ کان اڳي جرمنيءَ کي ڪئموروئس مان ربڙ، ۷۵ سيڪڙو فاسفيٽ، ۴۰ سيڪڙو ڪوڪو، ۳۰ سيڪڙو ڪيلا، ۲۰ سيڪڙو خطجدي ڪاٺ، ازانسواءِ ڪافي، نباتاتي تيل، تماڪ، ڏونگهيون وغيره ملندا هئا. ۱۹۱۴-۱۸ع جي عرصي ۾ جرمنيءَ بينڪن سان تجارتي تعلقات تمام زور شور سان هلايا ۽ جي لڙائي نه ٿئي ها ته اڃا به وڌيڪ رفتار سان شايد جرمني پنهنجي واپاري ترقي ۽ بهبودي حاصل ڪري سگهي ها. لڙائيءَ کانپوءِ جرمنيءَ جو واپار سندس اڳين بينڪن سان گهڻو گهٽبو ويو ۽ جي انگن اکرن تي اعتبار ڪجي ته اڃا تائين گهٽبو پيو وڃي. جي بينڪن ۽ بالائي پيداوارن جي وچ ۾ ڪو به سلسلو ڪونهي ته انهيءَ واپار گهٽجڻ جو سبب ڇا؟ برطانيه جي نقطه نگاه کان ائين چيو ٿو وڃي ته اڳي آرٿڪ مسئلن ۾ انگريزي راجنيتي متو هو ري محصولي واپار جو،

پرهيئن سياستدان سوديشي هلچل کي همٿائڻ سان گڏ
ديسي پيدائش جي رکيا لاءِ محصولي ديوارون
خوب عمل ۾ آڻي رهيا آهن ۽ اهو ئي سبب
آهي جنهنڪري جرمنيءَ هيترا نقصان ۽
هيتريون تڪليفون سٺيون. اها ڳالهه ڪئين
به هجي پر هڪڙي اِها به ڳالهه خيال ۾ آڻڻ
گهرجي. ٻاهرين ملڪن کان بالائي پيداواريون
گهڻي ۾ چالو سڪي جو مسئلو مدبرن کي
حيران ڪندو آهي. جي جرمنيءَ ۽ سندس
بينڪن جي سڪي جو طريقو ساڳئي قسم
جو آهي ته جرمني انتقال ۽ لڄارڻي نفعن
کان ڇٽل رهي ٿي سگهي ۽ اوتري قدر
ڪيس بالائي پيداواريون سستي اگهه
تي ملي ٿيون سگهن. ٻيو ته جرمني
بالائي پيداوارن جي عيوض نقد جي بدران
جنس ڏيڻ ٿي چاهي. جي ڪيس بازار
هٿ لڳي آهي ته پڪ اٿس ته سندس
ڪارخانن ۾ ٺهيل مال اجايو ڪو نه ويندو.
پر انهن حالتن ۾ جرمنيءَ کي اهڙي خاطري
ڪانهي. سچ پچ ته واپار جي نقطه نگاه
کان بازار جي اهميت ڪٿي نٿي سگهجي.
شايد ائين چوڻ غلط نه آهي ته واپار ڌڄا
جو ٻيڙو لٽو ڇڏي سگهجي. انهي ۾ اصل شڪ
ڪونهي ته وڏين لڪاوٽن لاءِ جيڪا حڪومت
فرمان هيٺ سرحدن تي راڄ ڌاڻي ٿي
ڪري، تنهنڪري سڀ ڪنهن اموني ۾ اپڻن
ملڪن تي ترجيح ڏني ٿي وڃي. ڪجهه
قدر حق ڏيائي وڃڻ جو روڳ سڀني هنڌ
دائمي آهي، جتي هڪ زبردست قوم
ڪنهن ٻئي ٻيل قوم تي راڄ ٿي ڪري.
جرمني اڄ زور شور سان اعلان ڪندي
رهي آهي ته ڪيس کو بينڪن ۾ حق فروخت

ڪو نه پيدا ڪرڻو آهي. ڪيس فقط روانگي
واپار لاءِ ۽ بالائي پيداوارن خريد ڪرڻ
لاءِ بينڪن جي خاص ضرورت آهي.
ڪيتري قدر جرمني پنهنجا واعده ۽ اقرار
پاليندي، تنهن بنسبت ڪجهه چئي نٿو
سگهجي. اهڙا انجام ڪيترن ئي ڏنا آهن
پر اڪثر ڪري عملي سرشتو قياسي سرشتي
کان بلڪل علحدي درجي جو آهي!

جرمنيءَ جو ٻيو دليل به ٻڌڻ وٽان آهي.
گوري ماڻهوءَ جي بوجي جو ويچار، جو
ڪپلنگ قيصري مک مان چوايو هو،
سو اڃا حيات آهي. دنيا جي چئني
دشائن ۾ يورپ ۽ آميريڪا جون انيڪ
قومون سنسڪرتيءَ (سڀيتا) جي ڦهلائڻ لاءِ،
جڳت ۾ جوت پکيڙڻ لاءِ، گونگن ۽ ٻوڙن
جي ڪنڌ مٿي ڪرڻ لاءِ، هڪ قسم جو
ٺيڪ هلائي ڇڪيون آهن. اها ٺيڪ
ڪيتري قدر اخلاقي ۽ آدرشي اصولن
تي ٻڌل آهي، تنهنجي اُپٽار ڪرڻ نا جائز
آهي. ڳالهه آهي ته جرمنيءَ کي انهي هلچل
۾ ڀاڱي وٺڻ کان ڇورو ڪيو ويو آهي.
جرمني به دنيا جي سڌريل قومن مان هڪ
آهي ۽ آفريڪا ۾ جوت ڦهلائڻ لاءِ ڪيس انيڪ
قسمن جا وجهه موجود آهن. جرمني فن طب
۾ اڳتي وڌيل آهي ۽ لڙائيءَ کان اڳي
جرمنيءَ جي ڊاڪٽرن آفريڪا جي ڪيترن
روڳ ڀريل جڳهين کي ڦيرائي رهڻ لائق
پيماني تي آندو. ٻيو ته ڪيترا جرمن لوڪ
ڪيترن ڪمن ڪارين ۾ تمام ماهر آهن.
ڇا ائين بهتر نه ٿيندو ته انهن جو سهڪار
يورپ جي سڀني قومن کي وٺڻ گهرجي؟
اڄ ڪلهه جرمني ڏسي رهي آهي ته فرمان

هيٺ سرحدن جي بهبوديءَ جو ڪم بلڪل هوريان هوريان تي رهيو آهي. جرمنيءَ کي تيز رفتار لاءِ هڪ خفت آهي. ڪيس جهونيون مردار قومون تڪل ۽ ڪمزور ٿيون معلوم اچن.

آدمشماريءَ جي مسئلي تي به چرچا ڪرڻ واجب آهي. جرمني ائين ڏيکاري رهي آهي ته هڪڙو ته سندس معيشت جي قحط تي سهڻي ٻوي ۽ ٻيو ته جي ڪنهن کي ديس مان لڏڻ جي اڇا ٿئي ٿي ته اُنهيءَ لاءِ به ٻيون قومون رڪاوٽون وجهي وينيون آهن. هيئين ڳالهه کي ويچار ۾ رکڻ گهرجي. سرنارمن اينجل جي چوڻ موجب، جيتوڻيڪ جپان منچوڪوئو حاصل ڪيو، تڏهين به جپان جا ماڻهو پاڻمرادو پنهنجو وطن ڇڏي ٻئي نئين اڻڀاڻ ملڪ وسائڻ لاءِ بلڪل اڙها آهن. ڪجهه قدر زوريءَ سان، ڪجهه قدر ٿاب سان ۽ ڪڏهين ته وري رشوت جي لالچ تي، ڪيترن ماڻهن کي ٻاهر تي موڪليو ويو. انهيءَ ڪري چئي انتو سگهجي ته ڪيتري قدر جپان جي آدمشماريءَ جو مسئلو تيز صورت اختيار ڪري رهيو آهي. تازو اٽليءَ ائبيسينيا تي چڙهي ڪري جيت پاتي، پر عالم آشڪار آهي ته اٽليءَ جا ماڻهو زبردستيءَ ڪانسواءِ، پنهنجو وطن ڇڏي وڃڻ لاءِ تيار ڪونهن. اهو انساني سڀاءَ جي بلڪل ورڌ آهي ته ڪو ماڻهو ٺهيل ٺڪيل حالتون ڇڏي، بيابانن يا جهنگن پٽن ۾ پنهنجو گهر جوڙڻ وڃي. اهو تڏهين ٿي سگهندو جڏهين ماڻهن سان سندن نئين حڪومت اهڙا ڪي ظلم ڪيا هوندا، جي ڪا سڌمان پري ۽ سياسي ريت سڀاڳي پرجا سهي نه سگهندي. باقي هڪڙي ڳالهه آهي ته ورسائيل جي عهدناميءَ ڪانپوءِ جرمنيءَ جي اڳئين سرحد ۾ گهڻي قدر ڪٽ ڪوٽ ڪئي ويئي آهي؛ ۽ ٻيو ته جرمنيءَ جي آدمشماري وڌندڙ پيماني تي آهي. پر اهي سڀ حالتون جاچيندي به يڪسان انتو چئي سگهجي ته جرمنيءَ جي حقيقي مشڪلات ڪيتري قدر سچي آهي.

اڄ جرمنيءَ کي بينڪون واپس ملن يا نه ملن سو مسئلو بين الاقوامي سروپ ڌارڻ ڪري چڪو آهي. خود جرمنيءَ ۾ گوڙ شور تمام گهڻي قدر وڌيل آهي ۽ باقي جو دنيا جي ڪيترين ڪنڊن مان غير جانبدار سياستدان جرمنيءَ جي طرفان دليل پيش ڪري رهيا آهن، تنهن ته آقي باقي جرمنيءَ جي حقن کي زور ورتايو آهي. مسٽر سنوڊن "شپيڪٽيٽر" ۾ لکندي انگلنڊ جي حڪمتعملي تي سخت نقطچيني ڪئي. رادرميئر "ڊيلي ميل" ۾ لکندي به جرمنيءَ جو پاسو ورتو. ڊاڪٽر شاخت جا دليل، جنهن جو ذڪر گهڻو مٿي ڪري چڪا آهيون، تنهن لاءِ ڪو سولو جواب هڪيو لکيو حاضر ڪونهي. خود لائڊ جارج، جنهن جرمنيءَ کان بينڪن کسڻ ۾ مکيه ڀاڱو ورتو هو، سو به ظاهر طور چئي رهيو آهي ته هينئر حالت ۾ ڦير گهير ٿي چڪي آهي، ۽ انگلنڊ کي ڦريل حالتن ۾ ڦريل راجنيتي مٽا اختيار ڪرڻ گهرجن. سياسي نيتيءَ جو سوال چو اُٿار جي؟ "مڪائيويلين" ۽ "رئيل پالٽڪس" جا مقصد سڀ ڪنهن

سياستدانن کي پنهنجي نظر اڳيان رکڻ گهرجن. اڄ جرمني ڪُٺي مان ٻلي ۽ ٻليءَ مان شينهن جي پدويءَ تي پهچي رهي آهي. اهڙي جانور جي سامهون ٽڪڻ جي طاقت ڪنهن کي آهي؟ ٻي ڳالهه ته ذميواري ڪير کڻي؟ سياسي ڪشتي جي حالت پيدا ڪرڻ کان ماس جو ٽڪرو دل وجان سان ڪيڏي ڏيڻ بهتر آهي وغيره. جڏهين اٽلي ابيسينيا تي چڙهي ڪري رهي هئي، تڏهين سر سئميوئل هور جنيوا ۾ هڪ تقرير ڪندي چيو ته اٽليءَ کي اُسرڻ جو بلڪل واجبي حق آهي. اهو به هڪ ”ريئل پالٽڪس“ جو سرشتو! ٻيو جرمنيءَ جو ڇا ٿيندو؟ جرمني پنهنجي گهرن جي هلچل دنيا جي سياسي اڳرڪن کان وڌيڪ اهم سمجهي رهي آهي. ڪيتريون اڌوريون رٿون اچي چٽڪيون آهن.

سر آرٿر سالٽر هڪ تقرير ۾ ڏيکاريو ته انگلنڊ کي ڪن قومن جي فائدي لاءِ محصولي واپار جي رٿ وري اختيار ڪرڻ کپي نه ته صلح سانت پري تبديل ٿيڻ جو ڪو به امڪان ڪونهي. سر آرٿر ٻه ڳالهيون پيش ڪيون: هڪ ته جرمنيءَ کي بالائي پيداواريون حاصل ڪرڻ لاءِ سڀ ڪنهن قسم جون سهوليتون ڏنيون وڃن ۽ ٻيو ته هڪ گڏيل يورپي مئنڊيٽري سرشتو آفريڪا تي جاري ڪيو وڃي. ٻر جرمني انهن خانگي اُميدن، آسرن ۽ رٿن تي راضي ڪانهي. ڪيس سنڌس بيٺڪون بنا شرطي نموني ۾ واپس کپن. جرمن عالم جو مطلق رايو انهيءَ ڳالهه تي زور وٺائي رهيو آهي، ۽ جرمني جيستائين پنهنجي مقصد کي نه پهچندي تيستائين سانت ڪري ڪانه ويهندي.

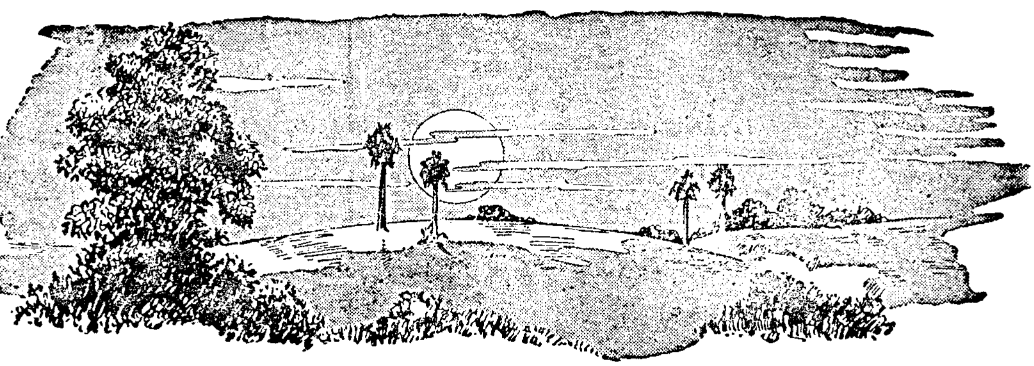

ھيرن جي ھار مان
ٻه موتي

مسٽر غلام علي (مسرور) فقير

چڱو آھين چڱائي ڪر چڱن کان ٿي چڱائي ٿي - سنڌءِ جملي فرائض جي طرح تنھن سان ادائي ٿي
اُٿي ڪر خلق جي خدمت ته توکان خوش خدائي ٿي - ٿين ڪم در اندر تنھنجا سنڌءِ سڀ ڀَئي سنوائي ٿي

وجھي ڳل ھر ھيرن جو نماڻو نانءُ ڪوٺائي
ڪمر قابو ٻڌج دل سان اھو تون ٻول ٻولائي.

پياري ساھ کان مايا ڪري سو آدمي ناھي - ڦري پنھنجن ڀراون کي ڏٺي دنيا جو ڏيڱ ناھي
اٿو سمجھي اھو موڙھل ته ڪِي ھلڻو ھتون آھي - تڏھن وس آدمي ۾ ڀورو ھر باقي رھيو ڇاھي

اِھو سڀ ڪجھه اِتي ھوندو ھتان سڀڪڙو ھليو ھلبو
ڇڏي ماڙيون محل مايا وڃي خود خاڪ سان رلبو.

پرايا تون ڇوڻ چاڪي پرايو ڪو نه ڪوئي آ - سڄي مخلوق جو خالق ادا ڏس تان ھڪوئي آ
ڪلي اولاد آدم جي ابو جڳ جو ته جوئي آ - تيون سڀ خويش ھڪ ٻئي جا فرق ڪو تورڙوئي آ

ڏسين جڏھن پاڙ تون وڻ جي تڏھين آدم صفي جا ٽڄ
ٿمر پڻ ڏارءِ لامان سموري خلق ٻي جا ٽڄ.

ڇڏي انسان جو پاسو اچي حيوان جي ٽولي - اجايو پاڪي پنھنجو وڃين تو تون ادا رولي
اٿي من چلولو جائي وڌو توکي جنھين ڀولي - اھوئي سر صفي آھين اگر اکيون ڏسين کولي

ڀلي انسان وٽ طوطو ڪري گفتار انساني
ڀلي ھمجنس وارن وٽ ڪري گفتار حيواني.

ڇڏي حيوان جو ڀَسو ملي وڃ جنس وارن سان - مشرف ذات تنهنجي آهه جملي ساهدارن کان
سڄڻ ذات جو سو لو نه اکون يا اشارن سان - نڪي گوندر گذارڻ سان نڪي دانهن ٻڪارن سان

اهو هڪ راز رنــدي آ فقط ويساه ڪامل رک
وڃائي وسوسا سارا سدا هڪ شوق شامل رک.

وڃن ڪئن وسوسا سارا تنئي ويساه ڪئن ڪامل - ٿئي ڪئن راز افشاهي سدا ڪئن شوق ٿئي شامل
اهو هڪ پل سوا ٻس ٿئي ٿو حال سڀ حاصل - اگر رندن جي رهڻيءَ جو ادا تون ڪجهه رهي قائل

فقط ساعت جهڪ ٿي سر انهن جي روبرو ويهي
ٻرائي اڄ تنهين کان ٻس نياري رمز تون ايهي.

صحبع فقراء جي صحبت اها صحبت خدا جي آ - تنهين جورا ضپو شفقت اها شفقت خدا جي آ
اُنهنجو راز ۽ رحمت اها رحمت خدا جي آ - اُنهنجو لوڪ ڏي لاڙو اها رغبت خدا جي آ

خدا کان سي ٿيا راضي خدا راضي اُنهن کان آ
سندن سچ شان جو درجو نيارو ڪجهه ٻين کان آ.

جواني زور جوڀن جي ڪجي ڇا ڳالهه ٻيري ۾ - اميري وقت جي ساراه گدائي يا فقيري ۾
اِها پت ڪوڙ ڪو ڪندو ٻسي صورت ذهيري ۾ - لڳي توکي ٻيان ڇاڪون گذارڻ ڪجهه حقيري ۾

وڏن جي نانءَ نيڪي تي هئين سڪنان لڏين لاشڪ
مرم ۾ پانهنجي ليڪن ادا نا تو ٻــڏين لاشڪ.

سڏائين پاڻ کي سيد مغل افغان موڇارو - برهمڻ جوتشي پنڊت نڪر نا ڪو جو ٻوڄارو
سمون اَٻڙو صديقي شيخ صاحب پيرسو ڀارو - ٿئي ذاتن جي ورنن ۾ وڏو ٿي مفت مونجهارو

ابي ڏاڏي جي نالي کي اکو پوئان گڏي آڻي
سڏائين ذات تو ايها ادا البت اُچي ڇاڻي!

نه آهي ذات هيءَ تنهنجي ايهي ڪم ڪار جا نالا - سڄڻ لء پدر مادر کي جڻن ٻار جا نالا
سراسر هي صفا ٿي سڀ ٿيا سنسار جا نالا - وساري تون مگر ويٺين عجب اسرار جا نالا

خدا جا ذات جوڙي آ اُها آ اِنس ۽ جن جي
نه پنڊت مغل ميمڻ جي نڪا سيد بــرهمڻ جي.

نيارو ذات جن جي کان تڏهن انسان ٿي چئبين - نڪا تون جنس اوٻڙ جي نڪي حيوان ٿي چئبين
نه تون ممڪن هئين اڄ ۾ مگر امڪان ٿي چئبين - جڙي جنهن رنگ ۾ آئين اُهو عدوان ٿي چئبين

ڀچي ڏس ٻاڻڪان هاڻي اهو نا ڪير آهين تون
وساري ذات پنهنجي ڇو اجايا ناهه ناهين تون.

اُٿي همجنس وارن سان ڀلائي ڪر ڀلائي ڪر - ڪري ڪوشش امانت جي ادائي ڪر ادائي ڪر
ڏسي مت ڏوريان پنهنجا انهن سان آشنائي ڪر - منجهل مشڪل پيل جي ماڙ ۽ مشڪل ڪشائي ڪر

سڃاڻي ذات پنهنجي کي وڃهي ڳل هار هيرن جو
سدا هر حال ۾ حامي ادا تون تج حقيرن جو.

پريم پترڪ [دوهن ۾]

مسٽر سوڀراج نرملداس [فاني].

١- باغ بغيچا بنگلا، بستي ٻٽ ٻهوان،
ساجن ملي سڪ لئي، ٻهرانو بستان.

٢- نيهن نوايس ناگري، نيهن نسورو ناز،
تن من ڌن ارپڻ ڪيم، ساج سمورو ساز.

٣- لوڪ لڄا ليڪو لنگهي، لائق لڌم لال؛
مان ڀوري، مت ٿورڙي، ڀلي ڀلا ڀو ڀال.

٤- تنهنجي منهنجي وچ ۾، وٿي هڪ نه وار،
تون مان ملي هڪ ٿيون، جئين پاڻي ۽ نار.

٥- تنهنجي منهنجي وچ ۾، فرق نه ٿو رائي،
تون منهنجو منٺار، ۽، مان تنهنجي تائي.

٦- لوچو لوچين ڪي لڳو، لالن لنو لائي،
مو ڪامڻ ڪونئيون ڪريون، مون پريت پڪي پاتي.

٧- تنهنجي منهنجي وچ ۾، نيهن نشو ڀرپور،
آءٌ ته گڏجي ڀاڳ ۾، لاهيون سڪ جو سور.

٨- تنهنجي منهنجي وچ ۾، ڪا نهي ٻيائي،
سڪ سوگهي مون دل ڪئي، ٻي نه وٺي وائي.

٩- تون منهنجي دل ۾ وسين، جئن گل ۾ سرهاڻ،
جئن ڀونئرو گل واس لئي، تئن مان تنهنجي تاڻ.

١٠- تون منهنجي چت ۾ ٻکين، جئن نيڻن ۾ نور،
تون مان گڏجي هڪ ٿيون، ڪوڙهي ڪوسور.

١١- تون منهنجي سيني سمين، انگ انگ آرام،
اوڪاڻ پاسي مون ٻرين، نيڻين ننڊ حرام.

١٢- تون منهنجي چپ چاشني، تون منهنجي چت چور
تون منهنجي اک سو جهرو، تون منهنجي سر مور.

١٣- تنهنجي پريت پتنگ مان، جئين چنڊ چڪور،
مان توتان واري وڃان، جئن راڌا نند ڪشور.

١٤- تون سڪ جس جي سوڪڙي، آ ۾ رس ڀرپور،
تنهنجي نيڻن جي نشي، منهنجي دل ڪئي چور.

١٥- ڀو ڀر ڀتو ڪ هيءُ ٻڙهي، آ ڄاڄ ڪو نه گمان،
منهنجي هردي لوڪتو، ڀو تو نيهن نشان.

لئنڊ ائلينيئيشن بل

سنڌ اسيمبليءَ جي ايندڙ بيٺڪ ۾ سنڌ جي ڪاٺيدارن جي بچاءَ لاءِ لئنڊ ائلينيئيشن بل جنهن صورت ۾ مسودو گزٽ ۾ پيش ڪرڻ وارو آهي سو سنڌ آفيشل گزٽ ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو آهي. اهو هوبهو هت ڏجي ٿو. اُن تي ٽيڪا ٽپڻي ڪنهن ٻئي پرچي ۾ ڪئي ويندي. [ايڊيٽر]

جڏهن تہ مناسب آهي تہ سنڌ ۾ زراعتي زمينن جي حقيقت بنسبت جيڪو قاعدو آهي تنهن کي سڌارجي، تنهنڪري هن موجب هيٺيان واڌارو قاعدو ٺاهجي ٿو:-

(۱) اوائل

۱ [۱] هن ائڪٽ کي سنہ ۱۹۳ جو سنڌ جي زمينن جي انتقال جو ائڪٽ ڪري چئبو؛

[۲] اهو ائڪٽ سنڌ جي جناب نواب گورنر صاحب بهادر جي انتظام هيٺ وقت لاءِ جيڪي ملڪ آهن تن سڀني سان لاڳو ٿيندو؛

[۳] اهو ائڪٽ، جيڪا تاريخ سرڪار سنڌ گورنمينٽ گزيٽ ۾ پڌرنامو جاري ڪري فرمائي تنهن تاريخ تي عمل ۾ ايندو.

۲ هن ائڪٽ ۾، جيڪڏهن مطلب يا مضمون مان ڪو ابتڙ ارٿ نہ نڪرندو هجي تہ،

[۱] جن اصطلاحن جو ارٿ بمبئي جي لئنڊ رونيو ڪوڊ جي قلم ۳ ۾ ڏنو ويو آهي، تن سڀني جي معنيٰ هن ائڪٽ جي ٺهراون جي پابنديءَ سان، اهائي سمجهڻ گهرجي جا مٿئين ڪوڊ جي باب ۱۰-الف ۾ انهن کي ڏنل آهي.

[۲] ’زمين‘ انهيءَ اصطلاح جي معنيٰ آهي تہ اها زمين جا لئنڊ رونيو ڪوڊ جي قلم ۱۲۶ موجب مقرر ڪيل ڪنهن بہ شهر يا ديهہ جي پٽ جي حدن اندر نہ ايندي هجي ۽ جا زراعتي ڪمن يا زراعت جي معاون ڪمن لاءِ يا چراگاهہ لاءِ والاري ويئي هجي يا ڪرائي تي ڏني ويئي هجي، ۽ ان ۾ هيٺيان اچي ٿا وڃن:-

(الف) اڏاوتي پٽ ۽ ٻيون اڏيون ۽ وڻ جي اهڙي زمين تي هجي؛

(ب) ڪنهن زميندار يا قبضيداري جي نفعن ۾ ڪو حصو؛

(ج) ڪنهن ننڍي قبضيدار وٽان ڪنهن وڏي قبضيدار کي ملڻ جوڳا ڪي بہ لوازمات، يا زمين جي محصول جو ڪو بہ مقرر حصي سيڪڙو ۽ ڪنهن ديهہ يا ملڪ جي ٻئي حد ڪيل ڀاڱي جي محصول يا ڪرائي ۾ ڪو بہ حصو يا اُنتي وڌل ڪو بہ بار؛

(د) ڪرايي وٺڻ جو ڪو به حق ۽

(ھ) پاڻيءَ جو ڪو به حق جو زمين جي مالڪ يا قبضيدار کي اھڙي حيثيت ۾ ھجي؛

[٣] 'دائمي يعني پڪو انتقال' انھيءَ اصطلاح ۾ ڪاٺي جي حقن جا وڪرا، بدل سدل، بخششون، وصيعتون ۽ انعام اچي ٿا وڃن.

[٤] 'متصرفي واري گروي' انھيءَ اصطلاح جي معنيٰ آھي ته گروي نامو جنھن موجب گروي رکندڙ گروي رکيل زمين جو قبضو گرويدار جي حوالي ڪري ۽ انکي اختياري ڏئي ته جيسين گروي نامي وارا پيسا موٽائي ڏنا وڃن تيسين اھو قبضو پاڻوٽ رکي ۽ انھيءَ زمين جا ڪرايا ۽ نفعا وٺي ۽ اھي وياج جي عيوض يا گروي وارن پيسن جي ادائي طور يا قدري وياج جي عيوض ۽ قدري گروي وارن پيسن جي ادائي طور ڪٽي.

(٢) زمين جو دائمي انتقال

٣ [١] جيڪو ماڻھو پنھنجي زمين دائمي انتقال ڪرڻ گھري سو اھڙو انتقال ڪرڻ لاءِ وس وارو آھي، پر سو لڏھن:-

(الف) جڏھن انتقال ڪندڙ ڪنھن ٻيا و ڏنل زراعتي قوم جو ماڻھو نه ھجي يا (ھيٺي قلم (٢) ۾ جنھن حالت لاءِ ٺھراو ٿيل آھي تنھن کانسواءِ ٻيءَ حالت ۾)،

(ب) جڏھن انتقال ڪندڙ ڪنھن ٻيا و ڏنل زراعتي قوم جو ماڻھو ھجي ۽ منتقل اليه به ساڳي قوم جو يا ساڳئي مجموعي ۾ ايندڙ ڪنھن قوم جو ماڻھو ھجي.

[٢] ٻيا و ڏنل زراعتي قوم جي ڪنھن به ماڻھو کي وس نه ٿيندو ته ڪليڪٽر جي اجازت کانسواءِ ڪنھن منتقل اليه کي پنھنجي زمين دائمي طرح انتقال ڪري، جيڪڏھن اھڙي انتقال جي ڪري سندس قبضيداريءَ جي اراضي، جيڪا گھٽ ۾ گھٽ اراضي سرڪار سنڌ گورنمينٽ گزيٽ ۾ پڌرنامو جاري ڪري ھرھڪ ضلع يا انجي ڪنھن ڀاڱي لاءِ مقرر ڪرڻي آھي تنھن کان گھٽ ٿي پوي.

[٣] ھيٺي قلم (٢) ۾ جن حالتن لاءِ ٺھراو ٿيل آھي تن حالتن ۾، ۽ جن ٻين حالتن بابت ھيٺي قلم (١) ۾ ٺھراو ڪونه ڪيل آھي تن سڀني حالتن ۾؛ زمين جو ڪو به دائمي انتقال تيسين اھڙي طرح عمل ۾ نه ايندو جيڪڏھن ۽ جيستائين اُن بابت ڪليڪٽر منظوري نه ڏني ھوندي.

پر شرط ھي آھي ته:-

[١] منظوري، انتقال جو ڪم پيءَ طرح پوري ٿيڻ کانپوءِ ڏيئي ٿي سگھجي،

[٢] ڪليڪٽر کي کپي ته جن حالتن ھيٺ انتقال ٿيو ھجي تن بابت جاچ جوچ ڪري، ۽ سندس مرضيءَ تي ڇڏيل آھي ته ھيٺي قلم (٢) ۽ (٣) ۾ گھربل منظوري ڏئي يا ڏيڻ کان انڪار ڪري.

٤ سرڪار کي کپي ته سنڌ گورنمينٽ گزيٽ ۾ پڌرنامو جاري ڪري ٺھراءُ ڪري ته ڪنھن به ضلع ۾ يا ضلعن جي ڪنھن به مجموعي ۾ ڪھڙيون ڪھڙيون ماڻھن جون جماعتون ھن ائڪٽ جي مطلبن لاءِ زراعتي قومون ڪري سمجھڻ گھرجن.

٥ جڏهن ڪو ڪليڪٽر ڪنهن زمين جو دائمي انتقال منظور ڪري تڏهن ائين سمجهڻ نه گهرجي ته سندس حڪم ڪري زمين جي حق جو ڪو به فيصلو ٿيو آهي يا ان ۾ ڪو به دخل ٿو ٿئي.

(٣) زمين جو وقتي يعني ڪچو انتقال

٦ [١] جيڪڏهن ٻڌايو ڏنل زراعتي قوم جو ڪو به ماڻهو پنهنجي زمين گروي رکي ۽ گرويدار ساڳي قوم جو يا ساڳئي مجموعي ۾ ايندڙ ڪنهن قوم جو ماڻهو نه هجي ته؛ يا جيڪڏهن ٻڌايو ڏنل زراعتي قوم جو ڪو به ماڻهو پنهنجي زمين ساڳي قوم يا ساڳئي مجموعي ۾ ايندڙ ڪنهن قوم جي ڪنهن ماڻهو وٽ گروي رکي ۽ گروي رکيل اراضي جي وضع ٿيڻ ڪري گروي رکندڙ جي قبضيداريءَ جي اراضي انهي گهٽ ۾ گهٽ اراضيءَ کان گهٽ ٿي پوي جا قلم ٣ جي پيٽي قلم (٢) موجب جاري ڪيل پڌرنامي ۾ مقرر ڪئي ويئي هجي ته، گروي هيٺين فارمن مان هڪڙي فارم ۾ ٿيڻ گهرجي:-

(الف) متصرفي واري گروي جي فارم ۾، جنهن موجب گروي رکندڙ گرويدار کي زمين جو قبضو حوالي ڪري ٿو ۽ هن کي اختياري ڏئي ٿو ته اهو قبضو پاڻوٽ رکي ۽ وياج جي عيوض ۽ مُر جي ادائي طور انهيءَ زمين جا ڪرايا ۽ نفعا پاڻ وٺي هن شرط تي ته قبول ڪيل عرصي جي گذرڻ بعد يا (جيڪڏهن قبول ڪيل عرصو ويهن سالن کان وڌيڪ هجي ته) ويهن سالن جي گذرڻ بعد اها زمين گروي رکندڙ کي موٽي حوالي ڪئي ويندي؛ يا

(ب) بنا قبضي واري گروي جي فارم ۾، هن شرط تي ته جيڪڏهن گروي رکندڙ پنهنجي انجام موجب مُر ۽ وياج ڏيڻ ۾ قصور ڪندو ته گرويدار کي وس ٿيندو ته ڪليڪٽر کي درخواست ڪري ته ڪيس اهڙي عرصي لاءِ (جو ويهن کان وڌيڪ نه هئڻ گهرجي) جو ڪليڪٽر انصاف روءِ سمجهي، انهيءَ زمين جو قبضو ملي، ۽ اها گروي گرويدار کي جيسين قبضو هجي تيسين متصرفي واري گروي ڪري سمجهڻ گهرجي ۽ ايتري رقم لاءِ گروي سمجهڻ گهرجي جا گرويدار کي باقي ملڻ جوڳي مُر ۽ وياج بابت ملڻ جوڳي هجي ۽ اهو وياج اهڙي رقم کان وڌيڪ هئڻ نه گهرجي جا، جيڪو نرخ ۽ جيڪو عرصو ڪلڪٽر واجب سمجهي تنهن نرخ پٽيري ۽ تنهن عرصي لاءِ نري وياج طور گهرڻ جوڳي هجي؛ يا

(ج) لکيل متصرفي واري گروي جي فارم ۾، جنهن موجب گروي رکندڙ گرويدار کي زمين جو ٺيڪي ڪري قبول ڪري ٿو ۽ پاڻ فقط ڪرائيدار طور آبادي ڪرڻ لاءِ زمين قبضي ۾ رکي ٿو هن شرط تي ته اهڙي رکب پوري ڪرائي ڏيندو جو قبول ڪيو ويو هجي ۽ جو انهي وٽ ۾ وڌ رکب کان زياده نه هئڻ گهرجي جو سرڪار سنڌ گورنمينٽ گزيٽ ۾ پڌرنامو وجهي هر هڪ تعلقي لاءِ مقرر ڪيو هجي، تنهن کانسواءِ انتي جيڪو زمين جو محصول ۽ جيڪي ٻيا محصول ۽ ابواب ونڻ جوڳا هوندا سي ڏيندو، ۽ اهي سڀ ايتري وقت لاءِ

ڏيندو جيترو قبول ڪيل هوندو، ۽ گروي
رکندڙ کي ڪو به حق نه ٿيندو ته زمين آباد
ڪرڻ جو پنهنجو حق ٻئي ڪنهن کي انتقال
ڪري، گرويدار کي ڪو به حق نه ٿيندو
ته گروي رکندڙ کي انهي زمين تان بي
دخل ڪري سواءِ هن سبب لي ته هن قبول
ڪيل ڪرائي ڏيڻ کان انڪار ڪيو آهي، يا

(د) ٻئي ڪنهن به اهڙي فارم ۾ جنهن
جي ڪم آڻڻ لاءِ سرڪار عام يا خاص
حڪم ڪري اجازت ڏني هجي.

[٢] جيڪڏهن هن قلم جي پيٽي قلم (١)
واري فارم (ج) واري گرويءَ جي حالت
۾ گروي رکندڙ بي دخل ڪيو وڃي يا
آبادي ڪرڻ لاءِ زمين جي قبضي جي
بيزاري ڏئي يا اهو قبضو ڇڏي ڏئي ته انهي
گروي کي ساڳئي پيٽي قلم وارو فارم
(الف) ۾ متصرفي واري گرويءَ جهڙو
عمل ٿيندو، جا گروي بي دخل ڪرڻ يا
بيزاري ڏيڻ يا قبضو ڇڏي ڏيڻ جي تاريخ
کان وٺي گهٽ ۾ گهٽ ويهن ورهين تائين
اپتري عرصي لاءِ ۽ اپتري رقم لاءِ ٿيندي
جو عرصو ۽ رقم ڪليڪٽر صاحب واجب
سمجهندو.

[٣] جيڪڏهن ڪليڪٽر صاحب پيٽي
قلم (١) (ب) موجب ڪنهن گرويدار جي
ڪيل درخواست قبول ڪندو ته هنکي
اختياري ٿيندي ته گروي رکندڙ کي بيدخل
ڪري ۽ گروي رکندڙ جي بدران گرويدار
کي زمين جو قبضو ڏياري.

٧ قلم ٦ موجب ڪيل گروين جي حالت ۾:-

[١] جنهن عرصي لاءِ گرويدار کي زمين
جو قبضو هوندو يا ڪرايو ملندو هوندو
تنهن عرصي منجهه ڪو به وياج نه چڙهندو؛

[٢] جيڪڏهن گروي پيٽي قلم (١) واري
فارم (الف) يا فارم (ب) ۾ هوندي ته
پوءِ گرويءَ وارو قرض اهڙي قبضي جي
عرصي جي آخر ۾ ختم سمجهڻ گهرجي؛

[٣] گروي رکندڙ کي وس ٿيندو ته گروي
جي هلندي ڪنهن وقت پنهنجي زمين هن
طرح ڇڏائي جو يا گروي وارو قرض موٽائي
ڏئي يا پيٽي قلم (١) واري فارم (الف)
يا فارم (ب) واري گروي جي حالت
۾ گروي واري قرض جو جيڪو حصو
ڪليڪٽر انصاف روءِ ٺهرائي سو قرض
جو حصو موٽائي ڏئي؛

[٤] متصرفي واريءَ گرويءَ جي حالت
۾ ائين نه سمجهڻ گهرجي ته گروي رکندڙ،
گروي وارا پيسا موٽائي ڏيڻ لاءِ پاڻکي
پنهنجي سر بدل رکيو آهي؛ ۽

[٥] جنهن گروي رکندڙ، ڪليڪٽر کي
پيٽي قلم (٣) موجب درخواست ڪئي
هجي سو جيڪڏهن ڪليڪٽر جي خاطري
موجب ثابت ڪري ته هن گروي وارو قرض
يا انجو اهڙو حصو جو ڪليڪٽر انصاف
روءِ ٺهرايو هجي سو موٽائي ڏنو آهي ته،
يا جيڪڏهن هو اهڙي گروي جي قرض
جي يا اُنجي اهڙي حصي جي رقم ڪليڪٽر
وٽ امانت رکي ته، پوءِ سمجهڻ گهرجي
ته زمين ڇڏائي ويئي آهي ۽ ڪليڪٽر
کي اختياري ٿيندي ته گرويدار کي
جيڪڏهن زمين جو قبضو هجيس ته بيدخل

۽ گروي دار جي بدران گروي رکندڙ کي قبضو ڏياري.

٨ [١] قلم ٦ موجب ڪيل گروي ۾ ڌرين جي وچ ۾ سندن ڪيل قبوليت موجب، هيٺيان شرط گڏي ٿا سگهجن:-

(الف) شرط، جنهن موجب مقرر ڪيو وڃي ته جيڪو گروي رکندڙ پنهنجي زمين ڇڏائيندو هجي سو زراعتي سال جي ڪهڙي وقت پنهنجي زمين موٽي پنهنجي قبضي ۾ وٺي؛

(ب) شرط، جن موجب ڪنهن گروي رکندڙ جو يا ڪنهن قبضي واري گروي دار جو وڻن ڪپڻ يا وڍڻ يا گروي رکڻ جو يا زمين جي دائمي قيمت ۾ دخل ڪندڙ ڪو به ڪم ڪرڻ جو حق، محدود ڪيو وڃي؛ ۽

(ج) ٻيو ڪو به شرط، جو سرڪار عام يا خاص حڪم جاري ڪري روا ٺهرائي.

[٢] قلم ٦ موجب ڪيل گروين ۾ جيڪڏهن ڪو اهڙو شرط پيل هوندو جو هن ائڪٽ موجب يا پٽاندر روا نه آهي سو شرط رد ۽ باطل سمجهڻ گهرجي.

٩ جيڪڏهن ٻيا و ڏنل زراعتي قوم جو ڪو به ماڻهو اهڙي ڪنهن به نموني يا فارم ۾ پنهنجي زمين گروي رکندو جو هن ائڪٽ موجب يا پٽاندر روا نه هوندو ته ڪليڪٽر کي اختياري آهي ته انهي گروي نامي جا شرط اهڙي طرح سڌاري ۽ ڦيرائي جيئن اهو هن ائڪٽ موجب يا پٽاندر روا ڪيل اهڙي گروي جي فارم موجب ٿئي جنهن بابت ڪليڪٽر کي ڏسڻ ۾ اچي ته گروي دار کي گهرڻ جو انصاف روءِ حق آهي.

١٠ ٻيا و ڏنل زراعتي قوم جي ڪنهن به ماڻهوءَ کي وس آهي ته گهٽ ۾ گهٽ ويهن ورهين تائين ڪنهن به عرصي لاءِ پنهنجي زمين مقاطعي يا ٺيڪي تي ڏئي؛ ۽ جيڪو مقاطعو يا ٺيڪو ٻيا و ڏنل زراعتي قوم جي ڪنهن به ماڻهو ويهن ورهين کان وڌيڪ عرصي لاءِ ڏنو هوندو تنهن مقاطعي يا ٺيڪي بابت سمجهڻ گهرجي ته اهو فقط ايتري عرصي لاءِ آهي جيترو هن قلم موجب روا آهي.

١١ [١] قلم ٦ موجب پهرين قلم (١) واري فارم (الف) يا فارم (ب) ۾ ڪيل ڪنهن گرويءَ يا هن ائڪٽ موجب ڏنل ڪنهن مقاطعي يا ٺيڪي جي هلندي، مالڪ وس وارو آهي ته ساڳي زمين جو ايتري عرصي لاءِ وقتي انتقال ڪري جيترو اهو عرصو چالو گروي، مقاطعي يا ٺيڪي جي عرصي سميت ويهن ورهين جي ڪل عرصي کان زياده نه ٿئي.

[٢] جيڪڏهن اهڙي طرح وڌيڪ عرصي لاءِ ڪيل ڪو به وقتي انتقال، جيترو عرصو هن قلم موجب روا آهي اوتري عرصي کان وڌيڪ وقت لاءِ ڪيو ويندو، ته سمجهڻ گهرجي ته اهو انتقال هن قلم موجب روا ٺهرايل عرصي لاءِ وقتي انتقال آهي.

١٢ جنهن گروي دار يا مقاطعدار يا ٺيڪدار کي قلم ٦ هيٺ ڪيل ڪنهن گروي موجب يا قلم ١٠ هيٺ ڏنل ڪنهن مقاطعي يا ٺيڪي موجب يا قلم ١١ هيٺ ڪيل يا ڏنل ڪنهن گروي يا مقاطعي يا ٺيڪي موجب

زمين قبضي ۾ هجي سو جيڪڏهن، جنهن عرصي لاءِ هو پنهنجي گروي يا مقاطعي يا ٺيڪي موجب زمين قبضي ۾ رکڻ جو حقدار هجي تنهن عرصي جي گذرڻ کانپوءِ اها زمين قبضي ۾ رکندو رهندو ته، ڪليڪٽر کي وس آهي ته خود پنهنجي لهرڪ تي، يا جيڪو مالڪ اها زمين قبضي ۾ رکڻ جو حقدار هجي تنهن جي درخواست ڪرڻ تي، اهڙي گرويدار يا مقاطعدار يا ٺيڪيدار کي بيدخل ڪري، ۽ جيڪو مالڪ اهڙي طرح قبضي ملڻ جو حقدار هجي تنهن کي ان جو قبضو ڏياري.

(۴) عام نهراو

١٣ جنهن جنهن دائمي انتقال کي قلم ٣ موجب ليسين عمل نه آيلو آهي جيسين ڪليڪٽر اهڙي سني منظوري ڏني ليسين يا جيڪڏهن اهڙي منظوري کان انڪار ڪيو وڃي ته، قلم ٦ موجب روا نهرايل فارم (الف) ۾ ڪنهن متصرفي واري گروي طور، ويهن سالن تائين ڪنهن به اهڙي عرصي لاءِ ۽ اهڙن شرطن تي عمل ايندو جئن ڪليڪٽر واجب سمجهي.

١٤ جنهن جنهن قبوليت موجب ٻچاوڏل زراعتي قوم جي ڪنهن مالڪ جو مطلب هجي ته ويهن سالن کان وڌيڪ عرصي لاءِ پنهنجي زمين انتقال ڪريان يا انجي پيدائش تي ڪو به بار وجهان تنهن قبوليت کي، قبوليت جي تاريخ کان وٺي ويهن سالن کان وڌيڪ عرصي لاءِ عمل نه ايندو، بشرطيڪ ڪليڪٽر ان بابت منظوري نه ڏني ته، ۽ جيسين اهڙي منظوري ڏني وڃي ليسين يا جيڪڏهن اهڙي منظوري ڏيڻ کان ناڪار ڪئي وڃي ته، ان کي اهڙي طرح عمل ٿيندو جو ڄڻ ته اها ويهن سالن لاءِ قبوليت ڪئي ويئي آهي.

سمجهاڻي:- زمين جي پيدائش جي معنيٰ آهي:-

(الف) فصل ۽ زمين جي ٻي پيدائش، جي قبضيداريءَ تي بيٺل هجن يا لڳل نه هجن،

(ب) فصل ۽ زمين جي ٻي پيدائش، جي زمين تي گذريل سال ۾ پوکيا ويا هجن ۽ لاٿا يا لڻيا ويا هجن.

١٥ [١] ٻچاوڏل زراعتي قوم جي ڪنهن مالڪ جي ڪا به زمين، ڪنهن به ديواني يا رونيو ڪورٽ جي جاري ٿيل ڊڪري يا حڪم جي تعميل ۾ وڪڻڻ نه گهرجي، پوءِ ڪڻي اها ڊڪري يا حڪم هن انڪٽ جي عمل شروع ٿيڻ کان اڳي خواه پوءِ جاري ٿيو هجي ته به.

[٢] وقت لاءِ هلندڙ ٻئي ڪنهن به قاعدي ۾ پيل ڪنهن به نهراوي هوندي به، ڪا به زمين جا ڪنهن زراعتي قوم جي مالڪ جي ملڪيت هوندي سا ڪنهن به ديواني يا رونيو ڪورٽ جي جاري ٿيل ڊڪري يا حڪم جي تعميل ۾ ٢٠ سالن کان وڌيڪ عرصي لاءِ مقاطعي يا ٺيڪي تي ڏيڻ نه گهرجي نڪي قلم ٦ هيٺ روا ڪيل فارمن مان هڪڙي فارم ۾ نه مگر ٻيءَ طرح گروڪڻ نه گهرجي، پوءِ ڪڻي اها ڊڪري يا حڪم هن انڪٽ کان اڳي خواه پوءِ جاري ٿيو هجي ته به.

[٣] هن ايڪٽ ۾ پيل ڪنهن ٺهراو جي ڪري، زمين جي محصول جي بقايا يا جيڪي لوازما زمين جي محصول جي بقايا طور وصول ڪرڻ جوڳا آهن سي لوازما، جيڪو دستور قاعدي موجب هيئنر روا ٺهرايل آهي تنهن دستور وصول ڪرڻ لاء سرڪار کي جيڪو حق آهي تنهن ۾ ڪو به دخل نٿو ٿئي.

١٦ سنه ١٩٠٨ جي هند جي رجسٽريشن ايڪٽ ۾ يا انهي ايڪٽ جي قلم ٦٩ موجب جوڙيل ڪن به قانونن ۾ پيل ڪنهن به ٺهراو جي هوندي به، —

[١] جنهن دستاويز ۾ هن ايڪٽ جي ڪنهن به ٺهراو جي انحرافي ٿيل هجي سو رجسٽر ٿيڻ لاء قبول نه ڪرڻ گهرجي؛

[٢] جنهن دستاويز ۾ ڪا اهڙي ڏيتي ليتي داخل ٿيل هجي يا انکي عمل ڏنو ويو هجي جنهن بابت ڪليڪٽر جي منظوري گهربل هجي سو دستاويز، تيستائين رجسٽر ٿيڻ لاء قبول ڪرڻ نه گهرجي جيستائين جنهن حڪم موجب اهڙي منظوري ڏنل هجي تنهن حڪم جو تصديق ٿيل فرد اهڙي عملدار وٽ پيش ڪيو وڃي جنهن کي دستاويز جي رجسٽر ڪرڻ جو اختياري هجي.

١٧ [١] جنهن ڏيتي ليتيء بابت هن ايڪٽ موجب ڪنهن ڪليڪٽر جي منظوري گهربل آهي تنهن ڏيتي ليتي جي سبب جنهن حالت ۾ ڪو به ماڻهو هي دعوي رکندو هجي ته ڪيس ڪو اهڙو حق حاصل ٿيو آهي جنهن بابت هو سنه ١٨٧٩ جي بمبئي جي لئنڊ روينيو ڪوڊ جي قلم ١٣٥ - هه موجب رپورٽ ڪرڻ لاء ٻڌل آهي تنهن حالت ۾، اهڙي ماڻهو کي کپي ته، پنهنجي رپورٽ ڪرڻ وقت، ڄاڻائي ته گهربل منظوري ورتي ويئي آهي يا نه، ۽ اهڙي طرح حاصل ڪيل سندس حق، حقن جي رڪارڊ ۾ يا جنهن ديهه جي فارم ۾ ڪاتا داخل ٿيندا هجن تنهن ۾، تيستائين داخل ڪرڻ نه گهرجي جيستائين هو، جنهن حڪم موجب اهڙي منظوري ملي هجي تنهن حڪم جي اهڙي ثابتي پيش ڪري جا هن ايڪٽ هيٺ جوڙيل ڪن به قانونن موجب گهربل هجي.

[٢] جيڪا ڏيتي ليتي هن ايڪٽ موجب رد ۽ باطل ٺهرائي ويئي آهي تنهن ڏيتي ليتي جي سبب جيڪو حق گهرڻ ۾ اچي اهڙو ڪو به حق، حقن جي رڪارڊ ۾ يا جنهن ديهه جي فارم ۾ ڪاتا داخل ٿيندا هجن تنهن ۾، داخل ڪرڻ نه گهرجي.

[٣] بمبئي جي روينيو ڪوڊ جي باب ١٠-الف ۾ يا ان باب هيٺ جوڙيل قانونن ۾ پيل ڪنهن به ٺهراو جي جي هوندي به، قبرقار جي رجسٽر ۾ ڪيل ڪنهن به داخلا بابت ائين سمجهڻ نه گهرجي ته اها حقن جي رڪارڊ جو ڀاڱو آهي نڪي انکي انهي باب هيٺ ڪو به عمل يا جائزگي ٿيندي جيستائين ڪنهن ملڪي عملدار، جو مختيارڪار جي هيڊ منشيء جي درجي کان گهٽ نه هوندو تنهن ان بابت تصديق نه ڪئي هوندي.

١٨ سنه ١٨٧٩ جي بمبئي جي لئنڊ روينيو ڪوڊ جي بابن ١٢ ۽ ١٣ جا ٺهراو جيتري قدر لاڳو ٿي سگهندا اوتري قدر آهي

هن ائڪٽ جي ٺهراون جي پابنديءَ سان، هن ائڪٽ هيٺ جيڪي روبڪاريون ملڪي عملدار هلائيندا تن سان لاڳو ٿيندا.

١٩ ڪابه واسطيدار ڌر حق طور ائين گهري نٿي سگهي ته هن ائڪٽ هيٺ ملڪي عملدار جي روبرو جيڪا روبڪاري هلندي هجي تنهن ۾ ڪو ماڻهو سندس پاران حاضر ٿئي، ۽ اهڙي ڪنهن به روبڪاري ۾ ڪنهن به ڌر جي پاران ڪو به وڪالت ڪندڙ، واسطيدار ملڪي عملدار جي خاص موڪل کانسواءِ پڻ حالت ۾، حاضر نه ٿيندو.

٣٠ [١] ڪنهن به ديواني ڪورٽ کي اهڙي ڪنهن به ڳالهه ۾ عمل نه ٿيندو جنهن جي نيڪال ڪرڻ لاءِ سرڪار کي يا ڪنهن ملڪي عملدار کي هن ائڪٽ موجب اختياري مليل آهي.

[٢] ڪابه ديواني ڪورٽ، جنهن دستور سرڪار يا ڪو به ملڪي عملدار هن ائڪٽ موجب يا پنا ندر مليل ڪابه اختياري هلائيندو هجي تنهن بابت ڪو به اعتراض نه ٻڌندي.

٢١ [١] سول پروسيجر ڪوڊ ۾ يا وقت لاءِ هلندڙ ٻئي ڪنهن به ائڪٽ ۾ پيل، ٺهراو جي هوندي به، جيڪا جيڪا ديواني ڪورٽ ڪا ڊڪري يا حڪم جاري ڪري جنهن موجب (١) ٻچاو ڏنل زراعتي قوم جي ڪنهن به ماڻهو هٿون سندس زمين جو دائمي انتقال ٿيندو هجي يا (٢) ٻچاو ڏنل زراعتي قوم جي ڪنهن به ماڻهوءَ هٿون سندس زمين گروي رکبي هجي، تنهن سڀ ڪنهن

ڪورٽ کي کپي ته اهڙي ڊڪري يا حڪم جو فرد ڪليڪٽر صاحب، ڏانهن موڪلي

[٢] جڏهن ڪليڪٽر کي ڏسڻ ۾ اچي ته ڪنهن به ديواني ڪورٽ هن ائڪٽ جي ڪن به ٺهراون جي ابتڙ ڪا ڊڪري يا ڪو حڪم جاري ڪيو آهي تڏهن ڪليڪٽر کي وس آهي ته جنهن ڪورٽ کي (جيڪڏهن ڪابه هجي ته) اهڙي ڊڪري يا حڪم تي اپيل ٿي سگهي ٿي تنهن ڪورٽ کي، يا جنهن ڪورٽ ۾ (جيڪڏهن ڪابه هجي ته) انهي ڊڪري يا حڪم جاري ٿيڻ وقت اپيل جيڪر داخل ٿي سگهي ها تنهن ڪورٽ ۾، يا ٻيءَ ڪنهن به حالت ۾ سنڌ جي جڊيشل ڪمشنر صاحب جي ڪورٽ کي اهڙي ڊڪري يا حڪم تي وري جاچ ٿيڻ لاءِ درخواست ڪري ۽ جڏهن اها ڪورٽ ڏسي ته اها ڊڪري يا اهو حڪم هن ائڪٽ جي ڪن به ٺهراون جي ابتڙ آهي تڏهن ان کي کپي ته ان ۾ اهڙي طرح ڦيرڦار ڪري جئن اها يا اهو هن ائڪٽ موجب موافق ٿئي. اهڙي درخواست جنهن تاريخ تي ڪليڪٽر اهڙي ڊڪري يا حڪم جو اطلاع ملي تنهن تاريخ کانوٺي ٻن مهينن جي اندر ڪرڻ گهرجي.

[٣] جڏهن اهڙي ڪابه اپيل ڪورٽ حڪم جاري ڪري اهڙي درخواست نامنظور ڪري تڏهن ڪليڪٽر کي وس آهي ته جنهن تاريخ تي هنکي اهڙي حڪم جو اطلاع ملي تنهن تاريخ کانوٺي ٻن مهينن

جي اندرانهي وري جاچ ٿيڻ لاءِ سنڌ جي جڊيشنل ڪمشنر صاحب جي ڪورٽ کي درخواست ڪري.

[۴] جيڪا جيڪا ديواني ڪورٽ هن قلم موجب ڪيل ڪنهن به درخواست تي ڪو حڪم جاري ڪري تنهن سڀڪنهن ڪورٽ کي ڪپي ته انجو هڪ فرد ڪليڪٽر ڏانهن هڪدم ڏياري موڪلي.

[۵] اهڙي درخواست تي ڪو به اسٽامپ گهربل نه آهي ۽ اپيلن بنسبت سول پروسيجر ڪوڊ ۾ جيڪي نهراو پيل آهن سي جيتري قدر تي سگهندا اوتري قدر اهڙي درخواست ملڻ تي ڪورٽ جي ڪم هلائڻ جي ريت سان لاڳو ٿيندا؛ پر شرط هي آهي ته اهڙي درخواست جي نيڪال لاءِ ڪليڪٽر يا ڪليڪٽر جي پاران ٻئي ڪنهن جي به حاضر ٿيڻ جو ضرور نه آهي.

٢٢ ڪليڪٽر کي جيڪي اختياريون هن ائڪٽ موجب سونپيل آهن سي انهيءَ ڪان وڏي عهدي وارو ڪو به ملڪي عملدار هلائي ٿو سگهي.

٢٣ سرڪار کي وس آهي ته سنڌ گورنمينٽ گزيٽ ۾ پڌنامو جاري ڪري ڪو به ضلع يا ڪنهن به ضلع جو ڪو به پرڳڻو يا ڪو به ماڻهو يا ڪنهن به فرقي جا ماڻهو هن ائڪٽ جي يا انهي ڪن به نهراون جي عمل کان نيارو يا نيارا ڪري.

٢۴ سرڪار کي وس آهي ته سنڌ گورنمينٽ گزيٽ ۾ ڇاپي پڌري ڪيل پڌرنامي جي رستي هن ائڪٽ جي مطلبن جي بجا آڻڻ لاءِ قانون جوڙي.

خاص ڪري ۽ مٿين عام اختياريءَ ۾ دخل ڪرڻ ڌاران سرڪار کي وس آهي ته قانون جوڙي مقرر ڪري ته ڪهڙن ملڪي عملدارن کي درخواستون ڏيڻ گهرجن ۽ ڪهڙي نموني ۽ فارم ۾ اهڙيون درخواستون ڪرڻ گهرجن ۽ نيڪال ٿيڻ گهرجن.

مطلبن ۽ سببن جو بيان

سنڌ جي زميندارن هٿون سندن زمينون هڪ ٻئي پنيان شاهوڪارن ۽ غير آباد ڳار فرقن جي قبضي ۾ جلد به جلد چڙهي رهيون آهن. سال ١٩٠٥ کان وٺي سال ١٩٢٥ تائين آبادگارن کي صافي نقصان اٽڪل ۵ لک ايڪڙ زمين جو ٿيو آهي. گذريل ٿوري وقت ۾ اهڙا انتقال وڏي پيماني تي ۽ تڪڙا ٿيندا ويا آهن ۽ سچ پچ خوف آهي ته شايد آبادگار پنهنجون زمينون پٺيءَ پنهنجي هٿون وڃائي شاهوڪارن ۽ سٺين ڪندڙن کي ڏيئي وهن ۽ اها رونداد اهڙي وقت کان گهٽجڻ لڳي شايد ٿئي جڏهن سندن پٺ تعليم وٺي معلوم ڪن ته ملڪيت ڪسجي وڃڻ مان ڪهڙيون خرابيون آهن.

انتقالن جي حقيقتن ۽ انگن جي پوريءَ جاچ ۽ اڀياس ڪرڻ مان ڪنهن کي به اها پڪ جمندي ته انهيءَ قسم جي رونداد مان سماج جي آئينده پلي اڳيان سچو پچو ۽ منجها ٿيندڙ مسئلو درپيش ايندو ۽ سرڪار کي پڻ خوف پيدا ٿيندو، هن طرح جو هاري نارين ۾ ناراضپو ٿيندو جنهن مان شايد ڪو ڳرو وڳوڙ پيدا ٿئي. اهڙي

نتيجي مان ٻئي ڪنهن کي به اهڙو سخت ڌڪ نه لڳندو جهڙو ٻهراڙين ۾ رهندڙ واپارين ۽ واڻين ۽ عامل زميندارن کي. ۽ هي ڳالهه ياد رکڻ گهرجي ته شهرن کان ٻاهر آدم جو گهڻو ڀاڱو مسلمان آبادگارن جو آهي.

تنهن ڪري اهو بلڪل واجب آهي ته ڪي تکا قدم وٺجن جنهنڪري غير آبادگارن ڏي زمين انتقال ڪرڻ بنسبت بندشن ۽ ناتوانين پوڻ ڪري زمينون آبادگارن کان ڪنهن به وڏي تعداد ۾ کسجي نه وڃن. هن ائڪٽ جي مسودي موجب اهڙيون بندشون ۽ ناتوانيون وڌيون ويون آهن جي آبادگارن جي هٿن ۾ زمينون محفوظ رکڻ جي مطلب لاءِ فقط انتقالن وجهڻ تي واجب سمجهيون ويون آهن.

هن مسودي موجب، سرڪار کان يا جن غير آبادگارن جي قبضي ۾ قبولي زمين جو وڏو ڀاڱو آهي تن کان زمين وٺڻ تي ڪي به بندشون نه پيل آهن. اهي بندشون گهڻو ڪري مسلمان قومن جي برخلاف عمل ۾ اينديون جنکي بچاءَ جي گهڻي ضرورت آهي ۽ خود پنهنجي بچاءُ ڪرڻ واسطي اُهي اهي بندشون ۽ ناتوانيون قبول ڪرڻ لاءِ بلڪل راضي آهن. هن کانپوءِ جن سنڌي مسلم زميندارن کي زمينون نه آهن ۽ جي بلفضول آهن تن کي سواءِ کليل مارڪيٽ ۾ خريد ڪرڻ جي، جنهن لاءِ هنن کي فالتو پئسو ڪونهي، سرڪاري زمين وٺڻ جو ڪو ٻيو وجهه ملندو.

هن ائڪٽ ڪري غير زراعتي فرقن، يعني، هندو ۽ مسلمان واپارين ۽ واڻين ۽ عامل زميندارن جي واسطي ۾ ڪو به دخل نه ايندو، ڇو جو قبولي زمين جو اٽڪل ۳۰ في سيڪڙو اڳيئي غير آبادگارن جي هٿ ۾ آهي جي هن ائڪٽ جي عمل هيٺ نه ايندا ۽ انهن جي زمين انتقال ڪرڻ لاءِ ميسر هوندي - ۽ تنهن کانسواءِ عاملن ۽ واڻين ۽ واپارين ۽ ٻاهران اچي ويهندڙن کي اڃا ڪيترن ئي سالن لاءِ سرڪاري غير آباد زمين وٺڻ لاءِ چڱوئي وجهه هوندو. اها ڳالهه صفا معلوم آهي ته هندو شاهوڪارن يا غير آبادگارن کي سنڌي مسلم آبادگارن کان سندن زمينون جن، مان انهن پنهنجي آجيوڪا ڪي صديون حاصل ڪئي آهي سي، ڦرڻ جو ڪو به ارادو ڪونهي.

جيڪي بندشون ۽ ناتوانيون هن ائڪٽ هيٺ رکيون ويون آهن سي ويجهڙائي وارن ملڪن، يعني، بهاولپور رياست ۽ پنجاب ۽ اتر اولهه واري سرحدي پرڳڻي ۽ پڻ اوڌ ۽ آگري جي گڏيل پرڳڻن ۽ وچين علائقن ۾ وڌيون ويون آهن. جن فرقن جو مکيه اباڻو ڌنڌو اڪثر ڪري زراعتي ٿيو آهي تن فرقن کان زمين کسڻ لاءِ منع ڪرڻ يا روڪڻ ۾ اها ڪوشش ڪامياب ٿي آهي.

سنڌ ۾ آبادگار ۽ غير آبادگار جي وچ ۾ جيڪو ممڪن تفاوت ٿي ٿو سگهي سو ضرور وڏيڪ فرقيوار ڳالهين تي منحصر ٿيڻ گهرجي ڇاڪاڻ ته اها تواريخي حقيقت آهي ته سنڌ ۾ زراعتي قومون گهڻو ڪري سڀ مسلمان آهن. هي نتيجو، سنڌ

جي ٻن وڏن قومن جي وچ ۾ ڪشادي اقتصادي تفاوت جي ڪري ٿيو آهي، جتي مسلمانن جي اڪثريت، پشت به پشت ۽ ڏاڏي پڙڏاڏي سڪيا جي سبب آبادگار آهن ۽ هندن مان گهڻا آبادگار نه آهن. آبادگارن کي جنهن بچاءُ جو بلڪل ضرور آهي، تنهن بچاءُ کان ناٻري وارڻ لاءِ جيڪڏهن هن سڄي بچي اقتصادي تفاوت کي خيال ۾ نه آڻڻ ياپي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي ته ان ڪري هن علائقي ۾ فرقيوار اتفاق جي آئينده ڪي هٿي نه ملندي.

انڪ موجب آبادگارن هٿون غير آبادگارن کي زمين جي دائمي انتقال ڪرڻ تي بندش وڌي ويندي، مگر آبادگار ٢٠ سالن تائين زمين گروي رکڻ لاءِ آزاد رهندا. ڪابه زمين ڪنهن به ديواني ڪورٽ جي ڊگريءَ جي تعميل ۾ وڪڻي نه سگهبي. خود هڪڙي آبادگار ۽ ٻئي آبادگار جي وچ ۾ زمين جي انتقال تي انهيءَ حالت ۾ وڌيڪ بندش پيل آهي جنهن ۾ ڪليڪٽر جي راءِ موجب اهڙي انتقال جي ڪري جيڪا گهٽ ۾ گهٽ ايراضي سندس ۽ سندس آڪهه جي آجپڪا لاءِ ڪافي هجي تنهن کان اها گهٽ ٿي پوي. انهي ڪري ننڍن ننڍن ڪاٺيدارن کي وڏن ڪاٺيدارن جي هٿون هضم ٿي وڃڻ کان بچاءُ ملندو.

آبادگارن جي ساک پٽ تي بندش پوڻ بابت يا سندن زمينن جي ملهه گهٽجڻ بابت جيڪي ڊپ ڊاوءَ ڏيکاريا ويا هئا، سي سڀ پنجاب ۽ ٻين هنڌ پرايل آزمودي مان بي بنياد ثابت ٿيون آهن.

قلمن جي سمجهاڻي.

قلم ١- انڪ جو نالو، عمل جي حد ۽ عمل جي اچڻ جي تاريخ.

قلم ٢. اصطلاحن جا ارٿ.

قلم ٣- (الف) غير آبادگارن جي دائمي انتقال لاءِ اجازت ڏني وئي آهي.

(ب) بچاءُ ڏنل آبادگارن جي قومن جي ماڻهن جي وچ ۾ زمين جي دائمي انتقال لاءِ اجازت ڏنل آهي.

(ج) هڪ آبادگار جو ٻئي آبادگار کي ڪنهن خاص ٿوري ۾ ٿوري ايراضيءَ کان گهٽ ايراضي جي حالت ۾ انتقال ڪرڻ کان منع ٿيل آهي.

(د) ٻين سڀني دائمي انتقالن لاءِ ڪليڪٽر جي اجازت جو ضرور آهي.

قلم ٤- جن زراعتي قومن کي بچاءُ جي ضرورت آهي تن جي پڌري ڪرڻ بابت سرڪار جون اختياريون.

قلم ٥- ڪليڪٽر جڏهن ڪو دائمي انتقال منظور ڪري تڏهن ان سبب حق جو سوال فيصل نه ٿو ٿئي.

قلم ٦- هيءَ قلم، قبضي سان يا بنا قبضي گروين جهڙن عارضي انتقالن سان لاڳو آهي ۽ انموجب عرصو ٢٠ سالن تائين محدود ڪيو ويو آهي ۽ روا ڪيل گروين جا فارم بيان ڪيل آهن.

قلم ٧- قلم ٦ هيٺ گرو جا شرط- جيڪڏهن گروي قبضي سان هجي ته ڪو به وياج نه چڙهندو. گرويءَ وارو قرض قبضي جي آخر ۾ از خود ختم ٿو ٿئي. گروي رکندڙ کي وس آهي ته پنهنجي زمين ڏيڻ جوڳي قرض يا انهي ڀاڱي جي ڏيڻ تي ڇڏائي.

گروي رکندڙ پنهنجي لاءِ ٻاڪي جو ابدار انتو رکي. گروي رکندڙ کي قبضي ڏيارڻ لاءِ ڪليڪٽر جون اختيار يون.

قلم ٨- گروين ۾ قبوليت موجب ڪي خاص شرط گڏي ٿا سگهجن.

قلم ٩- جيڪڏهن قلم ٦ هيٺ جن فارمن جي اجازت ڏنل آهي تن کانسواءِ ٻئي ڪنهن به فارم ۾ گروو ڪيو ويندو ته ڪليڪٽر کي گرو جي شرطن ڦيرائڻ جي اختياري ٿيندي.

قلم ١٠- مقاطعي يا ٺيڪي تي ڏيڻ لاءِ اجازت ٢٠ سالن تائين محدود ٿيل آهي.

قلم ١١- انتقال ڪندڙ کي اجازت آهي ته گرو جو وقت وڌائي مگر ڪل عرصو ٢٠ سالن تائين ٿيندو.

قلم ١٢- گرويدار جيڪڏهن گرو جي عرصي گذرڻ کانپوءِ قبضي ۾ رهي ته هن کي بي دخل ڪرڻ لاءِ ۽ انتقال ڪندڙ کي قبضو ڏيڻ لاءِ ڪليڪٽر جون اختيار يون.

قلم ١٣- جيڪڏهن دائمي انتقال جي منظوريءَ کان انڪار ڪئي وڃي ته اهو گرو جي صورت ۾ ٿيندو.

قلم ١٤- پيدائش جي گرو رکڻ جو عرصو ٢٠ سالن تائين محدود ڪيو ويو آهي.

قلم ١٥- ڪنهن به ٻچاو ڏنل آباد ڳار جي ڪا به زمين ڪنهن به ديواني يا روينيو ڪورٽ جي ڊگريءَ جي تعميل ۾ وڪڻي نه سگهبي.

قلم ١٦ ۽ ١٧- حقن جي رڪارڊ ۾ نالن جي ڦيرن گهيرن ڪرڻ کان منع ٿيل آهي سواءِ ڪليڪٽر جي حڪم سان يا اهڙن انتقالن منظور ڪرڻ بابت ڪليڪٽر جي ڪيل حڪم جي تصديق ٿيل نقل پيش ڪرڻ تي.

قلم ١٨- روينيو عملدارن جون سڀيون اهي روبڪاريون ٿينديون جي لئنڊ روينيو ڪوڊ جي باب ١٢ ۽ ١٣ ۾ مقرر ڪيل آهن.

قلم ١٩- وڪالت ڪندڙن کي حق طور حاضر ٿيڻ لاءِ اجازت نه آهي.

قلم ٢٠- ديواني ڪورٽن کي عمل هلائڻ کان روڪ آهي.

قلم ٢١- جيڪي ديواني ڪورٽون دائمي انتقال يا گرو رکڻ بابت حڪم جاري ڪن تنکي انهن حڪمن جا فرد ڪليڪٽر ڏانهن موڪلڻا آهن ۽ ڪليڪٽر کي حق آهي ته سنڌ جي جڊيشل ڪمشنر کي اپيل ڪري.

قلم ٢٢- ڪليڪٽر کي سوايل اختيار يون ڪانئس مٿئين درجي وارو روينيو عملدار هلائي ٿو سگهي.

قلم ٢٣- سرڪار کي اختيار يون آهن ته ڪن به ماڻهن کي يا ضلع يا ضلع جي ڀاڱن کي ۽ ماڻهن جي فرقي کي هن ايڪٽ يا انجي ڪنهن ٺهراو جي عمل کان معاف ڪري.

قلم ٢٤- سرڪار کي اختياري آهي ته هن ايڪٽ جي مطلبن بجا آڻڻ لاءِ قانون جوڙي.

شاعر مشرقي

مسٽر جهامنداس دوارڪاداس ڀاٽيا بي. اي.

لفظن جي للڪار مان صرف ڪن جو رس پڙتو پئي مگر جيوت جو جس مايہ دار راڳن مان حاصل ٿي سگهي ٿو. شخصي جذبات آهن ڪٿي. مغربي ساهتيہ. راڳ جو پاڳ. جزن جي جدائي ڪرڻ ۾ گهريو وڃي. اسانکي تہ آهي امنگ جي اُليلي وارا آواز گهرجن جي روح مجروح کي مرهم لڳائي عضوو عضوي سان ملائي هڪ ڪري ڇڏين. سچي پچي صحبت اها آهي جا ستل سينو سجاڳ ڪري. لفظ جي تارن وانگر روشن رهن، جي مردن وانگر مردنکي حياتي بخشين. ماڻهو مڙوئي ماڻهو آهن پر ڪنهن ڪنهن ماڻهوءَ منجهہ اچي بوءِ بهار جي. گل تہ گلن جهڙا ٿين پر ٿورڙن ۾ محبوب جي مشڪ پئي ملي. مشرق جي ملڪن ۾ جدا جدا شاعرن پنهنجي پنهنجي نموني محبوب جي مورت وصف ۾ ونوات پئي ورتن ڪيو آهي. سندن محبت ۽ محويت اهڙي تہ اعليٰ ۽ اوچل آهي جو پيش ڏيندي بہ هو پاءِ اهڙوئي صاف ۽ سهڻو رکندا اچن، هڪڙي شاعر جو بہ پنهنجو ان اڳيان پيش

چاڙهيندي چوڻ آهي: ”جيڪڏهن گلن کي منهنجو همت لڳي ٿو تہ اهي اپوتو ٿي ٿا پون تنهنڪري زمين ۾ بيٺل گل مان پڌ کي ارپن ٿو ڪريان. پڌ گذريل وقت وارو، پڌ حال جو، پڌ آئينده جو“ شاعراني ڌارا جا هنن لفظن مان لکهي ٿي سا اسانجي جسم کي جيوت بخشي ٿي. راڳ جيڪڏهن لفظ جي لباس ۾ نتو نڪري تہ رڳن جي رت ست ۾ خوب لهرا ڏيئي جيوت کي جمال ۽ قرب کي ڪمال بخشي ٿو. مات سندي محوان ۾ انت آنند ماڻي ٿو. جنهنجي جاڻ صرف وقتائتي نگاه مان نروار ٿئي ٿي. هڪڙي وقت اهڙو اعليٰ انسان جپان ۾ ڪنهن هندستاني شاگرد سان مليو جنهن جو ذڪر هن هيٺين لفظن ۾ ڪيو آهي. هو پنهنجي قوم کان قداور هو. سندس شاعراني دل جو جلوه

ليکڪ

سندس سري مان جبل جي چوٽي وانگيان سج جي سرخ روشني ۾ رنگيل رنگ جي رونق ۾ بکي رهيو هئو. مون کانئس پڇيو حياتي ڇا آهي؟ لفظن ۾ هن کو جواب

نه ڏنو. سندس صفيد چوٽيون سج جي چڙهڻ ڪري چمڪڻ لڳيون ۽ رنگدار لهرون هيري جي پاسن مان نڪري رمڻيڪ سندرتا جي سنگ مان منهنجي منهن تي جهلڪڻ لڳيون. هنجا پيلا ڳل ايران جي قوه ۾ قائم زنده گل جي گلابي ڳلن وانگر چمڪڻ لڳا ۽ هنجي ٻوٽيل اکين مان محبت ۽ مگهنتا جا موتي لهي پيا ننهنڪري وقت راڳ واري مات ۾ گذرڻ لڳو. اوچتو ئي اوچتو هو مانا وانگر ويڪرو ٿيڻ لڳو ۽ پنهنجي ويهڪ واري جاءِ تان اٿيو. پڳل لفظن ۾ چوڻ لڳو. هيمت مٿيءَ جي هيمت مايا جي مهران مان مٿي چڙهندي سندس ڏاڍيءَ تي بيٺل. نظر کان لڪل جيون جي ڳولا اونهائيءَ ۽ اتانهين مان ڪندي ڪنول اسري ٿو مٿي - مٿي ۽ تنهن کان مٿي جيسين ٻهڪندڙ پرپور پور مان نيلي پاڻيءَ مٿان قائم ٿو ٿئي.

"قدرت جي قوه جي جلالت ۽ حسن وري اکيون بند ڪري مات ڪئي. قدرت جي ڪماليت ۽ انساني اسرار منجهس مليل هو ۽ ٻنهين جي پورنتا ۾ پلٽيل هئي اها پرواز جي پيٽي جنهن مان شاعر پنهنجو خزانو ڪڍي - اعليٰ ۽ اوچي آسمان ڏانهن اڏاري کائي ٻي رنگيءَ جا رنگ حاصل ڪري، رنگ جي رنگ کي نظارو بخشي حسن جي هٻڪار پکيڙي ٿو ڇڏي.

ايران جا شاعر

عمر خيام ايران جو عجيب اعليٰ روح آهي جنهن ڏانهن اکير مان ٻاڻ ڇڪجيو وڃي. جسماني جڪڙ کان هو جبرو آهي. سندس نگاهه عرش جي اعليٰ اکرين ۾ کتل آهي مگر "عياش" دنيا کيس ڏوهاري بنائي مجرم وانگيان کيس مار ۽ تڪار جو لائق ڪري ٿي ڇڏي. "شراب ۽ پيالو" شعر ۽ تصوف ۾ شريعت جي پابندي کان آزاديءَ جي نشاني - سمي جي رسم رواج جي بندشن کان ٻاهر رکڻ لاءِ آهي. پاڪي دنيوي قاعدن جي لاڳاپن کان ٻرطرف ڪرڻ لاءِ عمر - حافظ ۽ شمس تبريز - "ساقي"- پيالي ۽ ميءِ خاني جو چٽر پنهنجي شعر ۾ چڱي طرح چٽيو آهي. ميءِ خاني اها معرفت جي حالت جي ٻني هئي جتي دارونءَ جا دنگ درد وارن لاءِ دائما هڪيا رکيا هوندا آهن. شاعر جي حد کان بي حد جي حاصليت ۾ اچي امنگن جي لهرن ۾ الڪارين لکين ٿو لنوين ڪڏهن پادلن جيان گرجنا ڪندو ٿو رهي ته ڪڏهن بجلي وانگيان ٿو ڪنوين. کيس سڌ ئي نٿي رهي ته ڪو پنهنجي خيال جي مخالفت ڪري ٿو ڪي نه. شعر ڇا آهن؟ صرف تصويرون من جي ڦرندڙ حالتن هيمت نظارن جون بي انت جي پردي تي. عمر جو اصل ۽ انت نٿو ملي. هرهڪ لفظ جي لکت ۾ لچڻ ۽ لچڪ ۽ لٽڪ نرالي ۽ عقل ۽ علم جي اڳرن وڳرن جي وهڪ کان ٻاهر نڪرندي عمر عجيب ٻوليون ٿو ٻولي - ۽ پڙهندڙ سندس اکرن جي اجالي ۽ اشاري تي پنهنجو اندر ٿو ڳولي. شاعر پاڻ ڏاران ٻي ۾ سمائجي سگهندو ئي ڪين. سندس شراب کيس محبوب يعني سرش جي اکين مان کيس ملي ٿو جو اها امرت ڌارا وهائي سندس سڪل روح کي رونق دار ٿو بنائي

۽ سندس خيال کي پاڻ ۾ ٿو ملائي. شاعر جو وحدت جي ويچار جون واريون وڃاري ڇڏڻ کي ڏسي عام ڪيس عتاب نہ ڪن يا ڪيس سنت سمجهن. سندس مطلب اهو ڪڏهن ڪين ٿيندو تہ ڪو ڪيس ڪامل انسان ڪري ليکي "سچ سندرتا ۽ سدائي" محبوب جا نرالا نيشان آهن. وحدانيت جا والي سدا اها سدا اُتاريندا ٿا رهن تہ محبوب جو مشاهدو اسانجي انساني دل لاءِ امرت آهي جنهن کي پي مست ٿي هو گيت مدهوشن وانگر پيا آلاپن. ايشور جي هستي ظاهر ڪرڻ لاءِ شاعر علم منطق موجب تڪ و ترڪ ڪرڻ مان نہ چاهي ٿو. ڪي جوش ۽ جنبش ۾ اچي پاڻ پڌرو ڪرڻ لاءِ پيو پاڻ تاڻي. هو تہ سدا سرهاڻ ۽ سڳنڌ جو سر ۽ سوز پيو اُٿاري ۽ ٻڌندڙن جي ڪن کي پيو پياري.

"بي انت - اننت آنند جو انت لهڻ يا ان لاءِ ڪي بہ سوال ڪرڻ اجايو آهي". جو مونکان پڇي تہ ايشور ڇا آهي سو بي وقوف آهي ۽ جو ان جو جواب ڏئي ٿو سو وڌيڪ بيوقوف آهي. سا ڪيا مني چيو: گرونانڪ ۽ عيسيٰ پرماتما جي لاءِ محبوب يا ڪنت يا پتا ڪا نسواءِ پيو ڪي بہ نتا چون. ساڳي ريت عمر خيام محويت ۾ هوندي نندي پيمنش ني گذر ڪندي چوندو رهيو "منهنجي مڪان جي زمين جو ذرو ذرو گناهن سان گندو آهي. مگر مالڪ مهربان آهي ۽ سندس رحم مونکي صفا ڪرڻ لاءِ سدا سالم آهي جو مونکي ڌوئي صاف ڪندو." اهڙي روح جي آنند جي اٿل کان سواءِ ٻي ڪا بہ اٿل ڪا نہ اُٿندي.

جيوت جي جوت آهي حسن ۽ حيرت ڏانهن مائل ٿيڻ ۽ ان جاگرت پيدا ڪرڻ جي لاءِ عمر خيام پيالو ڪم آندو. سندس جوت لاءِ اهو ضرور هو ۽ نہ جسم لاءِ. جو جيو "جاگ" جو "ماگ" پائي محبوب جي محل ڏانهن رخ رکي هلڻ جو حيلو ٿو هلائي سو جي شريعت جو ليکو وچائي ڪافر سڏائي تہ ان تي بار نہ آهي. حقيقتي ڪنول صرف پور لاءِ ٻهڪندو آهي. عمر روح لاءِ رهي ٿو ۽ نہ جسم لاءِ.

شمس تبريز ۾ اها جلالت ۽ جلوه موجود آهي جو انيرمان ٿو اُٿي. وصال جي حاصليت وحدت جي وهڪ منجهس ٿي هلائي. مست ۽ مدهوش ۽ بيخود هئي ۽ سدا سرخ نين سان لعل پيو لکي. سندس نراڙ مان نور پيو ٻکي. ڪيس انهيءَ نينهن جي نشي ڌاران پيو ڪي بہ ڏسڻ ۾ ڪين ايندو هو.

حافظ ۾ اٿل عجيب ۽ الائي آهي. منجهس مونجهه ۽ ملاوت موجود ڪانهي. آزمودو اجالو بہ منجهس عجيب آهي. هلڪائي بہ حيرت سندي منجهس ميل گهڻي آهي. ماڪيءَ جيان مٺو مهتاب جيان منارهي دلدار سدا دلبر جي درشن ۽ اُنجي منزل گاه جا اشارا پيو اُٿاري.

مون محبت کي لکا ٿڻ جو ڪيو سعيو
مگر مستي دل جي ديوار کان ٽپيو اچي
اُستاد اچي مونسان واهر ڪريو
پيڻ جي پوکي مون مان ٽريو (حافظ)
گهڙي گهاريان جي دلبر سان
پانيان امت اها گهڙي

پنهنجن دنيائن کي مٿان صدقي
ڪريان اُنجي ور وري

جسم منهنجو آهه پردو پري رو جي مٿان سچي ساعت سائي پري ئي اهو جي مون هٿان ياد گيري صورت جي اکين روشن بنائي ٿي دريءَ مان ليٽو پائي پيو کي پڃائي ٿي. پارسي شاعر ايران جي سهڻن گلابي گلن وانگيان ٽڙندڙ ٻهڪندڙ خوشبوءِ ڏيندڙ مگر ٿوري جيوت وارا آهن. ديوتائون آهن جن کي ڪو پاڇو ڪونهي. شراب ۾ بدل خيال محبوب جي منهن جي نور سان روشن آهي. هنن دردوندن جي ٻٺي سدا ٻرندي آهي.

شاعر هندوستاني

سرسوتيءَ جي سلطنت پارٿورش ۾ سڀني انسانن تي جميل آهي. سڀ ويدڪ واڪيه اُپنشد ۽ پران مڙيوئي شلوڪن ۾ لکيل آهن. وگيان جا گرنٿ پڻ ڪاويه جي وسيلي سان پنهنجا ڳجهه ظاهر ڪن ٿا. شاعرانه مزاج هندستاني پنهنجي انهيءَ رغبت کي سرسبز رکندا آيا ۽ انڪري نظم جو فصل سڀني شاخن ۾ سرس ۽ سهڻو ٿيندو پئي رهيو آهي. شاعر بنسري وانگيان الاهي ايشوري الهام جو جهٽيندڙ ۽ آلاپيندڙ آهي. هندستان ۾ شاعر اهو نه آهي جو صرف ساهت جو پورک سرمور هجي مگر شاعر سچ پچ درشن جو حقدار پاڪ روح جيو آهي جيوان درشن جي جدا جدا جزن کي ڏسي اهڙو نه خوشيءَ ۾ مستو ٿي ٿو وڃي جو هن مان نرمل شبد ڌارا ڇڏي ٿي هلي جنهنجي هرهڪ حد ۽ حصي ۾ حسن ۽ هبڪار، ظاهر ۽ نروار آهي، لطف ۽ لٽڪار وزن ۽ وٽڪار موجود آهي. نه صرف منجهس قدرت ۽ قادر جي اعليٰ عڪسن جو التوڪيل آهي مگر خسيس ٽڪرن ۾ به ڪيس خوشي ۽ خدا معلوم ٿين ٿا جنهنڪري هنجو ڪلام قلم بند ٿيو پوي ۽ اُن ۾ رواني ۽ رونق، وزن ۽ ماپ ازخود پيدا ٿيو پوي. گرامر جيڪڏهن ٻوليءَ جو پانهو آهي ته وزن به شعر. خدائي شعر جو خادم آهي. ڪاويه ڪلا جڏهين جيءَ ۾ پيدا ٿي ٿئي ته هن جي جسماني نچري ۾ بنديل پکي پرواز ڪري نوراني نظارا ۽ پسارا پسي بيخوديءَ جي حالت هيٺ اُن مشاهدي جي گواهي نظم واري نازڪ نفيس ٻوليءَ ۾ ٿو ٻولي.

گذريل وقت جا ورق اُٿلائي ڏسبا ته هندستان ۾ ڪاويه جي سڀني پاڻن ۾ اهي گرنٿ ليندا جي جيڪر دنيا جي ڪنهن به قوم لاءِ فخر ٿين. هندستان جي آڳاٽي ڪاويه ۾ اُها ڪيميا موجود آهي جنهن دنيا جي عالمن کي ڇٽيءَ طرح ڏيکاريو آهي ته ويدن ۽ ديوتا جي پرک ڪسوٽي ڪندي آهي. آدرشن کي عين اوڏو هندستان جي پن ڪوتائن ڪيو آهي. مهاڀارت ۽ رامائڻ ۾ راجنيتي ۽ گهرو نيتي جي سلسلي جي ڇٽي تصوير چٽيل آهي.

رامائڻ

گهرو جيوت جي چٽر چٽڻ ۾ سنسڪرت ڪوي يونان جي ڪوين کان ڪٿر ڪٽي ٿا وڃن. استريءَ جي جدا جدا رنگن روپن جي تصوير کي چٽڻ ۾ رامائڻ جو رچيندڙ والميڪ ودياءَ کي ڇڏي

قدرت کي پرسڌ ڪيو آهي ڪيڪئيءَ مندودري، ڪوشليا ۽ منٿرا سڀ ساکيات جيوت مان ورتل آهن. سيتا - دروپدي ۽ دميتي اسانجي هردي کي هيلن کان وڌيڪ هري ٿيون ونن. گهرو پيار جي نظارن کي ظاهر ڪرڻ ۽ عام انسان ذات جي امنگن ۽ اُليلن جي اظهار ڪرڻ ۾ سنسڪرت ويرڪاويه لاثاني چوٽيءَ تي پهتل آهي. راماڻ ويرڪاويه جو سندر مثال آهي. سنسڪرت ساهتيه جو سهڻو مٺيو آهي جنهنجي جهلڪ ۽ رونق امت آهي. هر هڪ اکر جي اُڪر وڪرم ڪاريگر پنهنجو رنگ وهائي اُٿل تي اُڇلائي ڇڏيو آهي، خيال جي اعليٰ منزل تي پرواز، اکرن جو خيال تي ناز- خيال ۽ خال جو پاڻ ۾ حسن تي راز صاف ظاهر آهي. خيال ۽ افعال جو ڪمال پڻ نگ ۽ روپ ۾ نهال ٿي پرگهٽ ۽ پرسڌ ٿي ٿو.

مها ڀارت

پڻ اهڙوئي املهه الهاسڪ ويرڪاويه جو املهه رتن آهي جنهن جي رڳي جدا جدا ڪندن وٽان پاڻ داڻو چمڪي رهي. ان ۾ بي انت اخلاقي اشارا، راجنيتي رستا روحاني رمزون موجود آهن. آڳاٽي زماني جي هندن اُڏاري اعليٰ ۽ سرسبز هئڻ ڪري بي مثال آهي. سچ پچ قدرت جي سموري صورت وانگيان اُتانهن جبلن وانگيان شاهاڻن نندين جيان بي حد ملڪ جي ويڪر جيان سندن ويرتا جا آدرش جهلڪ جا نظارا سهڻي نقط چين نگاهن کي حيرت ۾ وجهي ٿا ڇڏين روپڪا (ناٽڪ) جي حق پاش، ڀوڀوتي ۽ ڪاليداس ڪمال ڪري ڏيکاريو آهي. روپڪا جا رچيندڙ نون رسن کي پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. اُهي هي آهن: پيار- خوشي، حليمائي شوخي، شيردلي- خوف، نفرت- تعجب، سنتوش ۽ آنند. ڀوڀوتي ۽ ڪاليداس جهڙي سريلي مڌر ٻولي ملڻ مشڪل آهي.

ڪاليداس

وڪرماجيت جي وقت ۾ ٿي گذريو آهي. سندس روپڪا شڪونتلا ۽ وڪرم اُروسي ناميارا آهن- انهي ۾ بيان جي صفائي ۽ سچائي، انهن جي ٻرمائي، خيال جي حسن جي نفيسائي ۽ لکت جي بيحد سهڻائي عجيب آهي. شڪونتلا ۾ شاعر انسان جي جدا جدا اُمنگن جي جڙ کي ظاهر ڪرڻ ۾ ڪين گهٽايو آهي. خواهشون ۽ خيال- امنگ ۽ اُڪير اتساهه ۽ اُڪنڊ جي انسان جي اندر ۾ اُٿل پٿل ٿيون اٿارن تن جو تصويرون ۽ چٽر ڪاليداس ڪاريگري سان چٽيون آهن. **ميگهه دوت ۽ رتو سنگرهه** ۾ ڪوئي ڪين گهٽايو آهي. جا سندس بيان جا سندس ٻولي. مطلب ته خيال جي گت- مڌرتا جي گت ۾ گهري ناز سان لاهن تان لهي وڃي، وروتهن ۽ وندر ڪري.

ڀوڀوتي

وڪرماجيت جي راڄ کان گهڻو پوءِ ٿي گذريو آهي. سندس ناٽڪ ٻه ناميارا آهن. مالتي مادو جي روپڪا رمٽيڪ رسملي روح رنجهائيندڙ دل بهلائيندڙ قدرتي بيانن سان ڀريو آهي مالتيءَ جي محبت عجيب رنگ ۽ نرالي نموني جي آهي. جيئنو ٽيڪ

منجھس ڪافي ڪڙيا موجود آهي جو حياتيءَ جي ٻار کي هلائي ڇڏي ته به انکي دريءَ جي لڙائت ۽ مٽيءَ ڪان مٿي ڪڙهي صاف نرمل نينهن بنائي دنيا جي ساهتي ساگر تي اُڇلايو ويو آهي. پوءِ تي ڪاليداس ڪان گوءِ ڪڙهي ويو آهي جو هو قدرت جي ڪماليت لفظن ۽ اثر جي حاصليت سان پوري ريت پڌرو ڪري ٿو سگهي. روپڪا حياتيءَ ۽ قدرت، جو پاڇو يا پرتو آهي ۽ هنن ڪوين انهيءَ آدرش کي بيشڪ حاصل ڪيو آهي.

تلسي ڪرت رامائڻ

هنديءَ ۾ آنند لهري آهي جنهن جي آڌار تي سارو هندوستان هلي رهيو آهي. سندس ونيہ پتريڪا اهڙي ته مانيڻي آهي جهڙو ڪ اڳوڻا اُپنشد ۽ گروگرنٿ اڄوڪي وقت جو. والميڪ ۽ تلسيداس الاهي عاشق آهن. سندن نگاهہ پنهنجي پريتم تي ڪٽل آهي جو سندن ڪتاب جو پڙهندڙ انهن پيرو ٿي پوندو. تلسيداس جو رامائڻ اسان جي اکين اڳيان پرم آتما جو پرشن آڻي ٿو. پڙهندڙن کي ايترو ويجهو تڏهن آهي جو پريتم سان پڪو آهي. هڪڙي وقت چون ٿا ته ڪرشن جو ڪيس درشن ٿيو، تعجب ۾ پئجي تلسيداس ڀڳوان کي عرض ڪيو ته مالڪ بيشڪ سڀ اوهان جا روپ آهن مگر مون اوهان کي رام روپ ۾ چاتو سڃاتو آهي، انهيءَ روپ سروپ ۾ اوهان جي داس جو آنند آهي.

سورداس

عشق ۾ انڌو. چنتا مڻيءَ جو چاڪ هي پرهمڻ اکيون ڦوڙي هميشه لاءِ "موهن" تي ڪوڙي ڪتن نه هنجي درشن ۾ مست ٿي مڌرتا ۽ مگهنتا جا گيت ٿو ڳائي. سورداس جو سوز مان سرود ۽ سُر ٿو هلائي تنهن ۾ جوت ۽ جذبو اهڙو ته جبرو آهي جو پٿرن کي پاڻ وانگيان آڱ لڳايو ڇڏي ۽ هو به اننت جو پن جي بهاريءَ جي پر ۾ پڙڪا ڏيندي راڳ ۾ ساٿس گڏ موهن جي چوگرد نينهن ۾ پيا نچن. سور ساگر بيشڪ سورن ساگر آهي جنهن ۾ پريم جو سورن تيج تجلي سان اُپُوري مهانديءَ جي ٿاڻي هڻي ٿو بهي. اننت جواني پريم جو لاڳ آهي ۽ سورداس ان جون اُلاريون خوب ٿو ڏئي. سورن ساگر امرت جو آنند ڀنڊار آهي جنهن گهڻن جيون کي مست ڪري پرم پد تي پهچائي ڇڏيو آهي.

ميران ٻائي

ميواڙ جي مهاراڻي ميران ساڳي سالوري جي سهاڳڻ آهي. جڳن جا جڳ لنگهي ويا آهن ته به مستاني ميران گهڻين مان گيت ڳائيندي لنگهندي نظر ٿي اچي. راڻي بڻجي فقيرياڻي ڦري بن بندرابن جا. منجهس ويراڳ ترپتا پريل آهي جا پريم جو لڪش آهي. ڪرشن پريا، تياڳ مورت، سهاڳڻ جنهنجو سهاڳ سدا سندس ساٿي آهي. گار کي آڳاٽي زماني ۾ سندس جنس جي ٿي گذري آهي. ميران نازڪ اندرهين تي اُڏرندڙ اننت اُجالي واري، امرجوتي جڳائيندڙ ۽ پرس پرو جهندڙ وستو آهي. پريم ميءَ نرتيءَ ميران عجيب آهي. مستاني ۽ ڪاريهر هن لاءِ ڪرشن جا قاصد آهن. مٿس ڪو به حق يا حجت هلائي نٿو سگهي.

ڪرشن سنڌس روح جو راڄن، سرونس آهي. ستارن سان سينگاريل نيلو آسمان ڪرشن وانگر ڪيس پريم جي عميق ۾ لاهي غرق ڪيو ڇڏي. ڪنهن به انڪ ڏاران بي ڏڙڪ هوءَ پردي پويان انهس جي دنيا ۾ وڃي ان لنگر جي رهواسين سان خوب رانديون ڪندي ٿي رهي. ڪنهن به ايءَ استريءَ پاڻ پروڙڻ لاءِ ايتري پتوڙ ڪين ڪئي ۽ نه ڪا ان قدر قرباني ڪئي. سنڌس ڪوتا جنهن جو آواز آهي جو تاتي توانو ڪري پوتر بنائي ٿو.

برج ڀاشا هندي ٻولي آهي جا ڪاويه لاءِ تمام سٺي ۽ ڪارگر آهي. ڪرشن ۽ سنڌس گوپين جي جيوت هڪڙو رسيلو راڳ آهي جنهن گهڻن الاهي عاشقن کي جذبي هيٺ آڻي منڙيون لاٿيون لنوايون آهن. هندو ۽ مسلمان موهن تي مست ٿي سنڌس گيت ڳائيندا ٿا رهن.

گنگا نديءَ جي ڪنڌي وارن ميدانن تي رهندڙن ايهي ليلائون خوب ڳايون آهن پر انهن کان گهڻو پوءِ پنجاب ۾ **گرو گوبند سنگهه** نوراني نور واري شاعر پنهنجا گهڻا شعر برج ڀاشا ۾ چيا آهن. راماڻ ۽ ڪرشن ليلا جا دسم گرنٿ ۾ ڏال آهي سا پريم ميءَ نقش آهي. گوري گوپي واڌا چنڊ جي چانڊني ۾ پاڻ لڪائي پنهنجي لعلن لهڻ لاءِ نڪتي.

بينگال اعليٰ سڀيتا جو مرڪز آهي. علم جو پرانت آهي. ڪوجنا ۽ علم جي مرڪز هئڻ ڪري اُتيجا آدمي منداڻتو ۽ اڻ منداڻتو هستيءَ جو ڏونڪو وڃائيندا رهندا آهن. پنج صديون اڳ بينگال سچن سهڻن شاعرن جي کيت هئي. چانديداس ويشنو شاعرن جو سرور ۽ گورنگ جنهنجي جيوت شعر جو زنده مثال هئي تن جي اثر هيٺ شعر جو فصل جهجهو ۽ سٺو ٿيو. اڄوڪي بينگال گورنگ جي عيوض ٽاگور ۽ ٻيا دنيا کي ڏنا آهن جي انهيءَ جوتيءَ جون ڀڳل ڏيا ٿيون آهن.

چانديداس

اُهو امنگ جو اعليٰ پندار هو جنهن جي پريم بينگال جي دماغ کي ڏڪ هڻي سنڌس دل کي سجاڳ ڪيو. هن پريم ۽ جيوت ۾ نئين جوڙ جوڙي روپ رنگ النڪار ۽ شونگار پنهنجا رچي هن ساهت ۾ نئون ساهه وڌو. پنڊتن کي ٽوڙي هن پنهنجو قدم نئين وات ۾ رکيو. چانديداس جو شعر سنڌس پريم جي وفائي ۽ صفائي جي ساک ٿو ڏئي.

ودياپتي

بهار جو لاثاني شاعر ٿي گذريو آهي. رادا ۽ ڪرشن جي پريم جي رهسيه باب هن خوب کي لکيو آهي. چانديءَ هنن جي پريم جي ظاهري وارتا ڪئي آهي ته ودياپتي اُن پريم جي اندر گهٽناڻن جو خوب ورنن ڪيو آهي جنهن هڪڙي گيت ۾ چئي ٿو ”اوهان اجايو پريم بابت مونکان پڇو ٿا. پريم جا ٿرنگ دم دم ۾ نرالا آهن. جنهن هڪ کي هڪڙي روپ ۾ بندڻ گهران ٿو ته اهو مون وٽان جهٽ ٽر ڪيو وڃي.“ ودياپتي عالمن جي قطار مان هو ۽ چانديداس دليو برهمڻ جي پرمان. انهن ٻنهين جو اثر

گورنگ جهڙي انسان ۾ گهاٽو ٿيو آهي.

جئديو

هن گيت گوند ۾ راڌا ڪرشن جي رهاڻين بابت سنسڪرت ۾ ڪمال ڪيو آهي مگر چاڪاڻ جو چانديداس ۽ وديا پتيءَ عامن جي ٻوليءَ ۾ انهيءَ ڳوڙهيءَ وشيءَ جو ورڻن ڪيو آهي تنهنڪري انهن جو اثر گهڻو ٿيو آهي.

گورنگ

پريم جو ساڪي سروپ، راڌا روپ- ڪرشن جي درپڪ ۾ پتنگ- پريم جو پروانو- بينگال ۾ پريم جي لهر هلائڻ لاءِ پيدا ٿيو ٿو ڏسجي. هري ڪيرتن جي لهر جا هڻ علائي انهن نه ملڪ ۾ باهه ٻاري ڏني. راس ليلا جو رهسيه ۽ رس عام لوڪن کي چکائي ڪين هري جي چرڻن ۾ گهلي نيون. هيءُ دماغي جيو- دل جي جذبي جو پندار- عاشق- سوز ۽ برهه جو پتلو زنده جيئندو جاڳندو شاعر هو.

لفظن جو اُچار پنڌڙ ۽ مگر دل ستل کي سجاڳ ڪندڙ هيءُ نئي هڪڙو هو. سندس رڳ رڳ ۾ راڳ ۽ جيوت ۾ جوت هيس. هوا وانگيان هلڪو سندس صورت ۽ صدا ۾ سوز هو جنهن ڪري عام سندس اوڏو اچي قرب جي ڪڙين ۾ قيد ٿي پوندا هوا.

رامڪرشن پرمهنس

الله لوڪ علميت جي مونجهه کان آزاد- اُنهن سائين لوڪن مان هو جي بنسري وانگيان بهاري جي برسات، سچي ئي پيا وسائن. هو سچو عاشق هو جنهن گورنگ واريءَ هل چل زور شور سان هلائي. پکيءَ جي پرواز وانگيان حيرت انگيز- ٻالڪ جيان سچاجهڙو- نينهن جي نشي ۾ اُلٽ فقير- دنيا کان دور- سچو شاعر هو. منجهس اهو مشاهدو موجود هو جنهن گهڻن عالمن ۽ عاقلن کي مست ڪيو آهي. سندس ڌوڻيءَ جي رک اسانکي اوجل ڪري مست ٿي ڪري.

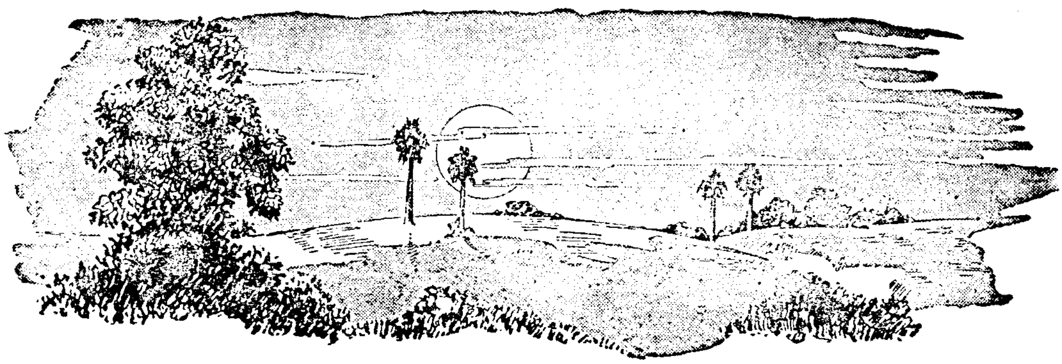

اديبن جو ميلاپ

ليکڪ:- محمد اعظيم

عزيز مصر جو باڪمال شاعر هو. هو غريب هو ۽ غريب جو پٽ هو. انهيءَ ڪري کيس مصر جون ترقي يافته سوسائٽيون پنهنجي ڪلب ۾ جڳهه ڏيڻ لاءِ تيار نه هيون. جامعه ازهر ۾ هن ڪيترا ورهيه تعليم ورتي هئي. ممڪن هو ته سندس هم جماعت شاگرد اعليٰ عهدن تي پهچڻ کانپوءِ سندس مدد ڪن ها، پر سندس غريبيءَ ۽ مفلسيءَ ۽ سندس قدرتي نماڻائيءَ سندس ڪلاسين ۽ دوستن جي نظر ۾ به ڪا جڳهه، ڪا عزت ۽ عظمت حاصل نه ڪئي. بس هو شاعر هو. ڪڏهن ڪڏهن سندس شعر مصري رسالن ۾ شايع ٿيندا هئا. سندس ڪلام ۾ هڪ گرمي ۽ سوز ظاهر هوندو هو. اگرچ ملڪ جا مشهور ۽ مقبول شاعر کيس ڪا حيثيت نه ڏيندا هئا تڏهن به سندس شعر جڏهن سرسري نگاهن سان ڏٺا ويندا هئا ته دل تي انهن جو اثر پيدا ٿيندو هو ۽ روح انهن مان هڪ خاص لذت، هڪ ڪيف ۽ بيحد مستي حاصل ڪندو هو.

عزيز پنهنجي خود خياليءَ ۾ اڪثر نيل نديءَ جي ڪناري تي ويندو هو ۽ چانڊوڪيءَ رات ۾ چنڊ جي پيڙيءَ کي نيل جي ڇولين ۾ هيٺ مٿي ٿيندو ڏسندو هو ۽ يڪدم ڪو نه ڪو شعر سندس خيال ۾ اچي ويندو هو. هو نيل جي ڪناري تي چاول ٻوٽن مٿان ٽانڊاڻن (ڪڙڪيٽن) جي ناچ جو لطف حاصل ڪندي پنهنجي نوٽبوڪ ۾ ڪو شعر داخل ڪري ڇڏيندو هو. عزيز جوان هو. خوبصورت هو. اهڙو خوبصورت جو مصر کيس "مصري" چوائڻ سان پنهنجي لاءِ شرم محسوس نه ٿي ڪيو. مگر غريبي سندس سونهن کي ڇپائي ڇڏيو هو. مٽيءَ جي ڍير هيٺان هڪ موتي هو. هڪ لعل هو لڏ ۾ لڪل. چنڊ جو ٽڪرو هو ڪڪر جي پٺيان. ان ڪري تمام ٿورڙا ماڻهو ڏانهس متوجهه ٿيندا هئا.

عزيز کي انهيءَ بيگانگيءَ جو احساس پوري طرح هو، مگر هو قدرت کي پنهنجو محبوب سمجهندو هو ۽ کيس مستقبل طرفان مايوسي نه هئي. ۽ هن ڄاتو ٿي ته جيڪڏهن سندس شعر ۾ موسيقي ۽ سندس گيتن ۾ ترنم ۽ سندس طبيعت ۾ ڪماليت جو جوهر چمڪندو رهيو ته هو هڪ ڏينهن پنهنجي غريبيءَ ۽ نماڻائيءَ جو بدلو مصرين کان ضرور وٺندو.

(٢)

شمسه عارف رفاعي قبيلي جي هڪ حسين ڇوڪري مصر جي هڪ اعليٰ ۽ دولتمند گهراڻي جي نياڻي هئي. انهيءَ ڪري هوءَ علم جي نعمتن مان گهڻو ئي فيضياب ٿي هئي. هوءَ گهڻو ڪري مصر جي سڀني رسالن جي خريدار هئي ۽ سندس ميز ادبي ۽

۽ علمي رسالن ۽ اخبارن سان پريل رهندي هئي ۽ سندس طبيعت ننڍپڻ کان ئي ادب (ساهتيه) ڏانهن مائل هوندي هئي. هاڻي هوءَ جوان هئي. چئني طرفن کان شاديءَ جا پيغام ٿي آيا. مگر سندس والدين اهو فيصلو ڪري نٿي سگهيا ته پنهنجي نياڻي لاءِ ڪنهن کي چونڊين.

پيغام ڏيندڙ سڀ دولتمند ۽ باعزت هئا مگر اديب ڪوبه ڪونه هو. اگرچ دنيادار هئا مگر اها دولت ڪنهن وٽ ڪانه هئي جا شمس عارف جي دل گهري ٿي. انهيءَ ڪري هو خاموش رهيا ٿي.

اوچتو "الهلال" جي هڪ ايڊيشن ۾ ڪنهن عورت جي طرفان هڪ انعامي مضمون شايع ٿيو جنهن جو سر و هو ته "گهرو زندگيءَ ۾ زال ۽ مڙس جي اتحاد ۽ موافقت لاءِ سڀ کان ضروري شيءِ ڪهڙي آهي؟" ٻيءَ ايڊيشن ۾ ملڪ جي لائق عورتن انهيءَ سوال جو جواب ڏنو. ڪنهن لکيو: "مزاجداني" ڪنهن چيو "چڱو سلوڪ." ڪنهن وري "محبت" کي اتحاد جو ذريعو ٺهرايو. ڪنهن چيو "عمر جي هڪجيڏائي" انهن جوابن ۾ هڪ جواب شمس عارف جو به هئو، جنهن ۾ دليلن سان ثابت ڪيو هو ته زال ۽ مڙس جي گهرو زندگي کي عمدو بنائڻ لاءِ "هم سباءِ هئڻ" لازمي آهي. انهيءَ کانسواءِ ڪوئي به اتحاد جو سبب ٿي نه ٿو سگهي.

هڪ ٽرڪي ڇوڪر کان چانهه گهريائين. ڇوڪرو چانهه کڻي آيو. تڏهن سندس هٿ ۾ الهلال جو اهو پرچو به هو جنهن ۾ گهرو زندگيءَ جي موافقت جو بحث ڪيو ويو هو. هن ڇوڪر کان الهلال وٺي نهايت خيال سان پڙهڻ شروع ڪئي. پڙهندي پڙهندي سندس چانهه ٺري ويئي.

هن ڇوڪري کي وري گهرايو. ٻي پيالي آڻڻ جو آرڊر ڏيندي، پنهنجي چوڌاري نهاري، سگريٽ دکائي ۽ سوٽو پيري وري اخبار پڙهڻ لڳو. هو انهن سٽن جو اين کي پڙهندو ويو جي مصر جي عورتن نهايت آزادي مگر پوري توجه سان ڏنا هئا. جڏهن سندس اکين اڳيان شمس عارف جو جواب گذريو، تڏهن سندس چپن تي مشڪراهٽ ظاهر ٿي. هن چانهه جي گرم پيالي پنهنجي چپن تي آندي ۽ لفظ "هم سباءِ" تي غور ڪندو رهيو.

عزيز اخبار ميز تي رکي چانهه جي پيالي خالي ڪئي ۽ سوچڻ لڳو ته ادب پرستي به هڪ شغل آهي! اهڙو شغل جنهنکي ملڪي مجلس ۾ نهايت بلند درجو ڏنو وڃي ٿو. مان پنهنجي فطرت کي انهيءَ شغل ۾ لپيٽيل محسوس ڪري رهيو آهيان. ڀلا اهو ممڪن نه آهي ته ملڪ جي سوين هزارين ادبي عورتن جي نقط نگاه کان به چونڊ لائق سمجهيو وڃان؟

شمس عارف. اهو نالو ڪيتري وقت تائين سندس مغز ۾ ئي ڦريو. اوچتو هن ڇرڪ ڀريو. سندس اکيون زياده شوخ، زياده روشن ۽ زياده مست ٿي ويئون. هن هڪ

(٣)

عزيز خود خياليءَ ۾ لڏندو لمندو نيل نديءَ کان موٽندي هڪ هوٽل ۾ ويهجي ويو ۽

غير محسوس آهه هوٽل ۾ پڪڙي ڇڏي ۽
ڪيتري دير تائين ڪرسيءَ تي ڪنڌ پاري
ڪنهن خيال ۾ غرق ٿيو رهيو. ايستائين
جو هوٽل جي بند ڪرڻ جو وقت اچي ويو
۽ هوٽل جي نوڪرن جي آواز کيس اتان
اُٿڻ لاءِ مجبور ڪيو.

شمس عارف جو ٻه لفظي جواب چوڻ کي
ته نهايت مختصر هو مگر انهيءَ جواب
شمس جي مائٽن کي سندس جذبات ۽ خيالن
کان صاف واقف ڪري ڇڏيو ۽ هو سمجهي ويا
ته شمس جي راءِ ۾ سندس مڙس اديب
هئڻ گهرجي، نه ته گهرو زندگيءَ جي موافقت
ناممڪن آهي. هنن شادي لاءِ آيل پيغامن
جي دفتر جي وري جاچ ڪئي. پر انهن ۾
ڪو به پيغام اهڙو نه هو جنهن جو ڏيڻ وارو
شمس عارف جو هم سياءُ سمجهيو وڃي، انهن
ڪري سڀ ڪاغذ ردي ٽوڪري ۾ اڇلايا
ويا ۽ نون پيغامن جو انتظار ڪيو ويو.

شمس عارف پنهنجي خيال ۾ خوش هئي
ته هن ظاهري الهلال جي هڪ سوال جو
جواب ڏنو، پر درحقيقت پنهنجن مائٽن
۽ خواهشمندن جي اڳيان پنهنجو اصول
پيش ڪيو. سندس خوشي جي ڪا حد نه رهي،
جڏهن سندس پيءُ ڪائونسل تان موٽي
کيس هڪ جڙاءُ سونو پلو ڏيندي چيو ته
الهلال ۾ جو تو مضمون موڪليو هو اُهو
يڪراءِ فيصلي بعد ڪامياب ثابت ٿيو ۽
هي تنهنجي لاءِ منهنجي معرفت انعام آيو
آهي.

(٥١)

"پر هوءَ منهنجو پيغام ڪيئن قبول ڪندي"
عزيز ڪر موڙيندي چيو، جڏهن هو پنهنجي
بستري تي فڪر ۽ غم جي هڪ رات
گذاري رهيو هو. سندس اکين مان
ننڊ غائب هئي ۽ رات جي اونداهي ۾
هر طرف در و ديوار تي کيس فقط چار لفظ
روشن نظر آيا ٿي. "هم سياءُ" ۽ "شمس
عارف." - هو هڪ اڌ دفعو ڪر موڙي
اٿيو. سڀ ننڊ پيا هئا. هن بتي روشن ڪئي.
ڪاغذ ميز تان کنيائين. قلم کيسي مان
ڪڍيائين ۽ ڪجهه لکڻ جو ارادو ڪيائين.
وري مات ڪري ويو. وري ڪجهه لکڻ
گهريائين، مگر سندس دماغ ڪنهن خاص
خيال کان پريشان هو. هن ڪجهه لکڻ گهريو
ٿي مگر ڪجهه لکي نه سگهيو. هن ڪجهه
ڳالهائڻ چاهيو ٿي، مگر سندس مخاطب
سندس خيال ۾ پريل هو. هن بتي کي مٺي
ڪيو، قلم ميز تي اُڇلايو ۽ پنهنجي چپن کي
ڏندن هيٺان پيڪوڙيندي بي ترتيبيءَ سان
کٽولي تي ليٽي پيو. سندس دماغ تي بار
هو، اکيون ڳوڙهن ڀريون هيون. کيس سستيءَ
ننڊ جي گود ۾ ليٽائي ڇڏيو. اک لڳندي
ئي سندس خيال خواب جي صورت ۾
دماغ تي اثر ڪيو. هن ڏٺو ته "شمس عارف
پنهنجي ساري ناز نخري سميت سندس
اڳيان مشڪي رهي آهي، سندس مشڪڻ ۾
گويا هڪ خاص پيغام آهي. شمس جي ڳچيءَ
۾ هڪ لاڪيٽ پيو آهي، جنهن تي نهايت عمدن
حرفن ۾ لفظ "هم سياءُ" اُڪريل آهي."
عزيز بي قرار ٿي ويو. هو ديوانن وانگر
اٿيو ۽ شمس ڏانهن هٿ وڌائي ڊوڙيو ۽
اٿين ئي ننڊ ۾ ميز سان ٽڪر کائي ڪريو
۽ اوچتو ئي ڪرڻ سان سندس اک کلي
وئي."

هو پريشان ٿي ويو. ڪيس پنهنجي سڄي ڪمري ۾ اوندهه ئي اوندهه نظر ٿي آئي ۽ هو پنهنجي بستري تي پيو رهيو ۽ وري اوندهه ۾ گهرائجي ائين وينو ۽ اوندهه ۾ غور ڪري شمس جي تلاش ڪرڻ لڳو. سندس نگاهه ساري ڪمري جي تلاش وٺي رهي هئي. هو ارادو ڪري رهيو هو ته بتي ٻاري مگر هن خيال کيس روڪي ڇڏيو ته شمس سچ پچ هتي آهي. بتيءَ جي روشني ۾ هوءَ گم ٿي ويندي ۽ هو ڪيس ڏسڻ ۾ ڪامياب نه ٿيندو.

عزيز ڇرڪ ٿي ويو. سندس دماغ جي پريشاني ڇريائي جي شڪل اختيار ڪري چڪي هئي. هو وري پنهنجي بستري تي ليٽي پيو ۽ وري اکيون بند ڪري ڇڏيائين جيئن کيس اهو خوبصورت خواب وري نظر اچي. مگر شمس جي خيالي تصوير اهڙي سدوري نه هئي جو عزيز جي خلوت گاهه ۾ ڀهور اچي. صبح جو انڌارو ڪمري جي اوندهه کي سميٽڻ لڳو مگر شمس وري نظر نه آئي.

مصري عورتن جي هن ادبي ڇيڙ ڇاڙ مصر جي سڀني جوان طبيعتن ۾ بحث مباحثه جو نئون باب کولي ڇڏيو. هر هوٽل، هر قهوي خاني ۽ هر سوسائٽيءَ ۾ هن انعامي مقابلي جا چرچا ٿيڻ لڳا.

انهن نوجوانن ۾ اهي ماڻهو به هئا جي پنهنجا پيغام شمس عارف لاءِ ڪاميابيءَ جي پورين اميدن سان موڪلي چڪا هئا. مگر هاڻي کين پنهنجي ڪاميابي ڏڌندڙ نظر آئي، ڇاڪاڻ ته هنن ڄاتو ٿي ته شمس عارف هڪ اديب ۽ اديب پرست خاتون آهي. هوءَ پنهنجي لاءِ ڪنهن اهڙي شخص کي ڪڏهن به پسند نه ڪندي جو سندس سياڻ جهڙو نه هجي. انهيءَ خيال اڪثر شمس جي چاهيندڙن کي ادب دوستيءَ جي رغبت ڏياري. انهيءَ لاءِ ته هو انهيءَ ڪم ۾ ڪماليت حاصل ڪري پنهنجن امنائن کي ڪامياب ڏسي سگهن.

مگر عزيز جنهن پنهنجو قدرتي ذوق وڌيڪ اضافي جي لائق نه ٿي سمجهيو، انهن سڀني تڪليفن ٻڌڻ ۽ فڪرن کان آزاد هو. هن هڪ ڪاغذ تي پنهنجي راءِ لکي ۽ ادب سان پنهنجي والدين تائين پهچائي. غريب والدين پنهنجي مفلسيءَ، گمناميءَ ۽ غير هردلعزيزيءَ کان واقف هئا. ڀهريائين ته دل ۾ هٽڻ لڳا مگر عزيز کي خوش ڪرڻ لاءِ پيغام موڪلڻ تي راضي ٿيا. پيغام موڪليو ويو ۽ جواب جو انتظار ٿيڻ لڳو.

(۷)

شمس عارف پنهنجي ملڪ جي بيداريءَ کان ناواقف نه هئي. هو سمجهيو ٿي ته جلد سندس قسمت جو فيصلو ٿيڻو آهي. ٿورا ڏينهن گذريا ته سندس ميز تي هڪ پيغام رکيل نظر آيو، جنهن سان گڏ هڪ ڳاڙهو نوٽبڪ پڻ هو. شمس پيغام پڙهيو ۽ کيس هڪ طرف رکندي هڪدم ڳاڙهو نوٽبڪ کنيائين ۽ ارادي کان سواءِ جيڪو صفحو سندس اڳيان آيو اتي پڙهڻ لڳي. سڀڪان پهريون شعر جنهن معصوم نگاهن کي ڇهي ڏٺو سو هيءُ هو:

”افسوس مان نيل نديءَ جو ٽانڊاڻو هجان ها ... ۽ اڏڻ ٻلڪل مڪڙيون پنهنجي پاڪر ۾ ... موتي ڄڳهه ڏين ها ۽ مان ...

پنهنجي قسمت جي اونداهه ۾ ٻاٽ کي روشن ڪريان ها."

شمس لونبڪ رکيو. پيغام پيهر پڙهيائين. ٻيهر پڙهيائين ۽ قلم کڻي ڪاغذ جي هڪ ڪنڊ تي ڳاڙهيءَ مس سان "قبلت" لکيائين.

(٨)

مصر جي انهن فرعون صفت ۽ مالدار سوسائٽين ۾ جلد هڪ حيرت ناڪ ڏيکاءُ پنهنجي اکين ڏٺو. اهو روزانين اخبارن جا حيران ڪندڙ سرهٽا جنکي هيٺينءَ طرح ٿلهن اکرن ۾ لکيو ويو هو.

"شمس عارف جي شادي عزيز اسرائيلي سان."

"هم سياءِ پنهنجو ساٿي چونڊيو."

"رفاعلي دولتمند جو

سر اسرائيلي چا ٽنٽ لي."

"شمس ۽ عزيز شاديءَ جي رنگين لباس ۾."

"ٻن چمڪندڙ تارن جو ميلاپ"

عزيز شمس جي شاديءَ جو اطلاع نڪاح جي پٺيان ڏينهن ساريءَ مصر ۾ ڦهلجي ويو، جنهن شمس جي سيني دعويدارن ۽ عزيز جي دشمنن کي شڪست ڏيئي کين پنهن جي نالائقي جي قبوليت ڪرائي. مگر عزيز کي پنهنجي قدر تي ڪا ڪبر گين هوندي ٻڌائي ڪانه هئي. هو هميشه وانگر هاڻي به نماڻو ۽ نيازمند هيو، اگرچ سندس شان شاهاڻن ايوانن ۽ اميراڻن سامانن سان بلڪل ٺيل هو. سندس زندگيءَ ۾ عمدو انقلاب پيدا ٿي ويو هو. هاڻي نه فقط اديب خاتون جو خاوند هو بلڪ انهن ڏهن لکن روپين جو مالڪ به هو جي شمس عارف جي نالي مصر جي هڪ بئنڪ ۾ جمع هئا.

جڏهن عزيز جا عزيز ۽ سندس دوست سندس مبارڪ موقعي تي کيس مبارڪ ڏيڻ آيا ۽ کيس خوش نصيب چوڻ لڳا، تڏهن هن چيو ته "هيءَ مبارڪباد منهنجي ادب دوستيءَ ۽ شاعري جي شغل کي ڏيو، جا مصر جي فرعوني سوسائٽي ۾ ناقابل قبول، مردود ۽ اڻ وڻندڙ هئي، جنهنکي منهنجي غريبي، ذلت ۽ منهنجي خاندان جي نيچائي جو سبب سمجهندا هئا. اڄ اها ئي ذلت، غربت ۽ اهو ئي يقين منهنجي لاءِ ناز جو سبب بنجي ويو آهي. ادب کي ادب جذب ڪيو آهي. "هم سياڻيءَ" "هم سياءِ" کي ميلاپ ۽ اتحاد جي دعوت ڏني آهي ۽ دراصل مصري خواتين جو اهو خيال پورو ٿيو آهي جنهنتي هو پڪراءِ تي انعام ڏئي چڪيون آهن.

مبارڪ آهن اهي خاندان جي گهرو زندگيءَ جي دائري کي هم سياءِ تائين وسيع ڪن ۽ رڳو اميري ۽ رئيسي جا حريص ٿي پنهنجي نوجوانن جي زندگي تباهه نه ڪن.

ڊپ

ليکڪ:- مسٽر هيرانند سوڀراج مير چنداڻي، بي. اي، ايس. ٽي. سي.

اهو انسان ڪهڙو جنهن کي دل نه آهي! اها دل ڪهڙي جنهن ۾ جذبا يا اُڌما نٿا اُٿن! خوف يا ڊپ به هڪ اُڌمو آهي جو انسان جي دل تي وقتي دڳو جمائي ٿو ۽ هن جي اندر ۾ ڦڙڦڙي وجهي ٿو. بي ڊپو انسان، جنهن ڊپ جو ڪڏهين ذائقو به نه چکيو هجي، سو ساري مخلوقات ۾ ملڻ نه رڳو دشوار آهي مگر محال. ڊپ به ٻين جذبن وانگر انساني سڀاءَ جو هڪ جزو آهي، تنهنڪري ان جي هئڻ کان انڪاري ٿيڻ پنهنجي نپٽ نادانيءَ ڏيکارڻي آهي. زال ويساه جي پتلي آهي، جا ٿي پنهنجي تصور جي ذريعي بي ڊپي انسان جي هستي جوڙي ٻاري ٿي، ڇو جو هوءَ سمجهي ٿي ته بهادر اهو جنهنجي دل ۾ خوف ڪڏهين ليئو به نه پاتو هجي؛ مگر جي غور ڪري ڏسبو ته اها ڳالهه سراسر غلط نظر ايندي. ڊپ هر ڪنهن انسان ۾ موجود آهي جنهن تي غالب پئي ماڻهو بهادر بڻجي ٿو. ڀلا خوف کان خالي انسان جي خوبي ڪهڙي؟ ڪرو اهو جو پنهنجي دل جي ڪمزوريءَ کي جيتي دلير بڻجي ٿو ۽ خياليءَ جي خوف انگيز واقعن کي مُرس ٿي منهن ڏئي ٿو.

انسان سيني کي هيءَ ڳالهه ذهن نشين ڪرڻ گهرجي ته لکي ٻاءَ جي ساءَ ونڻ ۾ ڪانئرائي اوڻائي آهي، لکي ڪوڙ ڳالهائڻ جي ڦندي ۾ ڦاسڻ ۾ ڦڪائي. خوبي ۽ خصلت حرص هوس کان ڏه ڪوه ڏور رهڻ ۾ نه آهي مگر ان کي دليريءَ ۽ مردانگيءَ سان جيتي سچ جي راهه ۾ توڙ نباهڻ ۾. جو شخص سنسار جي مهاڄار کان ڀڄي جهنگل واسي ٿئي ٿو سو ڪيئن خاوند جي خاص خليلن جي قطار ۾ شمار ڪيو ويندو؟ داور در مقبول بندو اهو آهي جو نادان دل جا ڪل جذبا ماري مات ڪري ٿو ۽ سنسار ساگر جا هيبتناڪ درندا ۽ واڳهو ڏسي دهلجي سچ کان ورئي نه ٿو، پر انهن کي نگهوسار ڪري ڪاميابيءَ جي ڪناري تي رسي هن پر جون موجون ماڻي ٿو.

نيلسن هڪ بهادر انگريزي خلاصي هو جنهن کي انگريز لوڪ اڄ ڏينهن تائين ياد ڪندا آهن. هو ننڍي هوندي ضعيف ۽ ناتوان هو مگر همت پر هڪڙو ئي هو. هڪ ڏينهن ڪنهن سير شڪار تي اڪيلو گهران نڪتو سو شام ٿيڻ تائين نه وريو. ڏاڏيس ڳڻتيءَ ڳاري ۾ سارو ڏينهن سندس واٽ نهاريندي رهي. آخر شام جو جڏهين گهر موٽيو تڏهين ڏاڏيس چيس ته ”ڊپ به ڪو نه لڳئه جو گهر موٽي اچين.“ ڇوڪر نهايت جواب ڏنس ته ”ڊپ ڇا جو! مون کي خبر ئي نه آهي ته ڊپ ڪهڙي چيز ٿيندو آهي!“

نيلسن جو جواب بزدل انسانن کي شايد بهادريءَ جو فطرو بخشي مگر عقل اهڙي جواب کي اجائي ڏاڙ ۽ ڪوڙي لباڙ سڏڻ کانسواءِ رهي نه سگهي. نيلسن ماڻهو

مرد هو، هو جنگ جي ميدان تي دشمن کي شڪست ڏيڻ ۾ سر جي سٽ تائين به ڪونه گسندو هو؛ سو پ کي ساه کان سوس سمجهي هي ۽ جانباز پنهنجي جيءَ کي به وقتي جوکي ۾ وجهي ڇڏيندو هو.

ڪوپنهيگن (Copenhagen) جي لڙائي جڏهن ديده دانسته موت کي نينڍ هڻي، ته به انهيءَ ۾ هڪ اهڙو واقعو ٿيو جو نيلسن جي دل تي قبضي ۽ سندس حالتن تي قبضي جو ثبوت ڏئي ٿو. جڏهين هار ۽ جيت جي سوال جو اڃا فيصلو نه ٿيو هو ۽ هڪ هڪ پل وڃائڻ ڪري هزارن حياتين کي خطرو رسي سگهيو ٿي تڏهين هن بلڪل آهستي ۽ ڏيرج سان ڪرائون پرنس (Crown Prince) کي هڪ خط لکيو، جنهن ۾ سڀ شرط شروط چٽيءَ طرح ڄاڻايائين. خط لکي جڏهين پورو ڪيائين تڏهين ان کي بند ڪرڻ لاءِ ڪنهن ڇوڪري ڏنيس مگر هن اها قبول نه ڪئي ۽ حڪم ڪيائين ته هڪ موم بتي ڪٺي اچو، جنهن سان ميڻ رجائي سيل مهر ڪيائين ۽ پوءِ چيائين ته "اهڙو ڪم شيطان جو؛ اهڙي نازڪ وقت اهڙو ڪرڻ نه جڳائي." نازڪ حالتن ۾ هن جو من تي قبضو قابل داد هو مگر روا جي حالتن ۾ هو به ٻپ وهيٺو هو.

جڏهن ته هڪ ڀيري گهوڙي ۾ سان گڏ گاڏي ۾ هوا خوريءَ لاءِ نڪتو. اوچتو سندس نگاه وڃي گاڏيءَ جي ڦيٿي تي پيئي، جو ميخ نڪري وڃڻ ڪري ڪرڻ تي هو. اوڏي مهل مڙس جي دهشت نڪتي پيئي ۽ اهڙو ته اچي هڙول ورايس جو پنهنجي جان بچائڻ ڪاڻ ٽپ هلندڙ گاڏيءَ مان ٽپي پيو. اهو به نه وچاريائين ته پران پياريءَ کي موت جي منهن ۾ ڦٽو ڪري پنهنجي جان بچائي ٿو وڃان.

سئنبرن (Swinburne) به پنهنجي دل جي دليري آزمائڻ ڪاڻ ڪلور ڪلف (Culuer Cliff) جي [illegible] هيٺ چوٽيءَ تي چڙهيو. جڏهين ماڻس ان جو سبب پڇيس تڏهين من جي مراد کان آگاه ڪيائينس، جنهن تي ماڻس کلي چيس ته "توکي ڪا نئڙ ڪنهن ڪونيو، جو ايڏي جاکوڙ ڪئي." جواب ڏنائين ته "جيسين پاڻ نه آزمايو اٿم تيسين پاڻکي سورهيو ڪيئن سمجهان."

هن مان ڏٺو ٿيو ته سئنبرن جي دل ۾ ٻپ هو مگر هن چاهيو ٿي ته ڏسان ته ان تي گهاٽيءَ گهڙيءَ ۾ غالب پئي سگهان ٿو يا نه.

ڪو ڪو ٻپ دماغ جو بناوٽي ٻوتو ٿي ٿو، جنهن کي سچي هستي نه هوندي آهي. مثلا هڪ ماڻهو ياداچي ٿو، جنهن کي دنيا جي مهاڀاريءَ لڙائيءَ جو پڙهي ايترو ته هراس ويڙهي ويو جو هڪڙم پاڻ کي شوٽ (Shoot) ڪري ڇڏيائين. پڇاڙيءَ جا لفظ جي هن جي وات مان نڪتا سي هي هئا ته "جو منيءَ سان جنگ لڳي آهي. آءٌ نابود ٿي ويس." هو جهازن جوڙڻ جو ڪم ڪندو هو. جيڪڏهين اجائي خرف ڪري متوالو نه ٿي ها ۽ پنهنجي ڏاڏي ٻنيان لڳو رهي ها ته ڪنهن وقت پاڻ کي ڏسي پاڻ کي خوش نصيب سمجهي ها، ڇاڪاڻ ته جنگ جي وقت ۾ جيڏو جهازن جي جوڙڻ جي هنر زور ورتو اهڙو ٻي ڪنهن نه ورتو. هن حالت ۾ ٻاڏا او چتو عقل تي ڏکو ڇايو ۽ ايتري قدر جو جهاز جوڙيندڙ آپ گهات ڪرڻ کان ڪين ڪيو.

ڪڏهين ڪڏهين ٻپ وهم جي صورت وٺي ٿو ۽ ڳڻتي سندس خوراڪ ٿئي ٿي. جيئن ماڻهو ڳڻتي ڪري ٿو ٿيئن وهم وڌي ٿو. مثلا سمجهو ته ڪنهن کي ٽانگ ڏنگي ٿو پر اهو زهريلو نه آهي. تنهن هوندي به ٻپ جو ماريو، وهم وهيٺو ٿي مريو وڃي. ٻپ جو ڪيڏو نه خوفناڪ اثر ٿئي ٿو! اهو "سپ نه ماريو، سپ جو سراپ ماريو" مان ظاهر آهي.

سنڌي ساهت - ٻه ٽي اکر

ليکڪ:- مسٽر سوڀراج نرملداس، [فاني].

سنڌي ساهت جي واڌاري لاءِ فارسي علم جي ڪجهه واقفيت هجڻ ضروري آهي. سبب هي، جو انگريزن جي اچڻ کان اڳ، سنڌ ۾ گهڻي وقت تائين پارسي علم جو دؤر دؤرو هو؛ انگريزن جي فتح کان پوءِ پڻ گهڻي سمو، سنڌين جو پارسي علم سان چڱو محاورو رهيو. پراڻا فارسي ڪتاب جي اڄ ڪسمپرسيءَ جي حالت ۾ آهن سي جيڪر هڪ هنڌ ڪٺا ڪري انهن لئي ڪم ڪيو وڃي ته سنڌ جي اڳوڻي صورت حال، تهذيب ۽ تاريخ بابت گهڻوئي سمو هٿ اچي. جهڙي انداز ۾ فارسي لفظ سنڌي ٻوليءَ ۾ مروج آهن جن کي اڄ پراڻو سڏڻ اسهه ڳالهه آهي؛ ۽ ڪيترا لفظ ته اهڙو ٺهڪي ويا آهن جو عام طور سنڌين کي ڪو گمان به ڪو نه ايندو ته ڪو اُهي فارسيءَ مان آيل آهن. ڪيترا جهونا ڪتاب سنڌي ڪوتا ۾ آهن جي پڻ ساهت جي باري ۾ ڏاڍا ڪارائتا آهن، ڪرو ڪو اُنهن مان ڪڍ تيل ڪيڻ وارو، ۽ انهنجو قدر ڪرڻ وارو هجي.

اڄ سنڌ پنهنجي پيرين جدا پر پٽو آهي. ”سنڌوءَ“ جي لائق ايڊيٽر مسٽر راجپال جس لهڻو جو تڪليف وٺي ڪي سنڌي ڪتاب هٿ ڪري اُنهن لئي ساهتيه جي ترقيءَ جو ڪم ڪري رهيو آهي. شل سنڌس پورهيو قلدائڪ ٿئي.

هن هيٺ مرحوم محمد قاسم هڪ شاعر جي فارسي ڪلام مان هڪ غزل ڏجي ٿو جو پنهنجي وطن هالن (هالڪنڊيءَ) جي ساراهه ۾ چيو ائس. ٻولي ڪا اهڙي اؤکي ڪا نه ائس ته هنگري ترجمي جو ضرور ڪو نه تو ڏسجي. اُميد ته ”سنڌو“ مخزن جا پڙهندڙ جن جي فارسي دانيءَ جي آرسي اڃا صفا ڪنجي ويل نه آهي سي شاعر جي سخن ۾ وطن جي حب ۽ اُن جي خوبين جو جهلڪو ڏسي خوش ٿيندا.

هن شاعر کي انڪل ڏيڍ سؤ ورهيه ٿيا. سنڌي جي ڪتاب نالي ”گلزار خيال“ ۾ سندس ٻه غزل ڇپيل آهن جن مان هڪجو شروع آهي.

د وست جي ديدار کان،
دلڙي ٿئي مون باغ باغ.“

انهي غزل جو وزن:-

”فاعلاتن فاعلاتن فاعلات“ جاڻايل آهي. پوين ٽن بيتن جي هيٺين سٽن ۾ مذڪور وزن موجب ڪجهه غلطي آهي:-

(١) نيڻ منهنجي کان نظاري،
پهه ڀڃايو سان **پياري.**

(٢) سو هنئين جو هار آهي،
ساه جو سينگـــار **آهي.**

(٣) قلب قاسم جو اُداسي،
لاءِ ٻـــرين جي **پياسي.**

مٿين ٽنهي سٽن جي پڇاڙيءَ وارن لفظن ۾ غلطي آهي؛ وزن موجب ٿيڻ گهرجي - پيار - آه - پياس. ڪاتب خواه ڇاپي جي غلطي ٿي ڏسجي.

غزل فارسي

١- يارب شگفته باد ا گلــزار ها لکنــدي،
سر سبز سايه گستر اشجار ها لکندي.

٢- پروردگار عالــم، از لطف بي نهايت،
رونق پذيــر کــرده هر کار ها لکندي.

٣- با حرمت محمد، و اصحاب و آل پاکش،
افضل خدا است هردم معمار ها لکندي.

٤- چون گل شگفته هردم باد از نسيم فرحت،
يارب ز فضل عامت هــر مار ها لکندي.

٥- هر يک به علم نامي هر يک به فضل سامي،
هر يک عديل جامي، ابرار ها لکندي.

٦- از بسکه بي مثال است اندر بلاد گيتي،
ورد زبان عالــم اذکار ها لکندي.

٧- هر کوچ چون گلستان، هر خانه کاخ جنت،
از روضه ارم به بازار ها لکندي.

٨- مرغول مهوشانش هر کس که ديــد گفتا،
از چين و شام بهتــر صد بار ها لکندي.

٩- گو جا کني به جنت هکردم ز شوق گوئي،
باشد که باز بينم ديــدار ها لکندي.

١٠- در ديدهء سکنــدر مشان طبع روشن،
آئينه است هر يک ديوار ها لکندي.

١١- تا حشر غم نه بينــد ز آفات **قاسما** او،
مخــدوم نوح باشد سردار ها لکندي.

ڏوهي ڪير؟

ليک :- پروفيسر ڪي - اين واسواڻي ايم - اي ۽ ايل ايل - بي

ڇهڇٽو ڀهريون

(ديوان دلپتراء جي گهر جو هڪ ڪمرو. هڪ پاسي ٻه چار ڪرسيون ۽ ٻئي پاسي هڪ ڪوچ پيو آهي. چندرا ديوان دلپتراء جي ڪاليج ۾ پڙهندڙ ڌيء هڪ ڪرسيءَ تي گل ٽوڙيءَ تي رکي ڪنهن اونهي ويچار ۾ ويٺي آهي. ڪنهن مهل پيئي اٿي ڪنهن مهل پيئي وهي ۽ پنهنجي اندر جو حال پاڻ سان پيئي اوري.)

چندرا- چوڪري! سڳند ڀريل مکڙي! جيئن ٽڙي تيئن وڌيڪ ڀهڪي. جيئن ڪلي تيئن پنهنجي خوشبوء پکيڙي.

آه! پر جيئن گل سان ڪنڊو هميشه همراه آه، جيئن چمڪندڙ چندرما جي وچ ۾ ڪارو داغ آه تيئن چوڪريءَ جي روشن جيوت ۾ به ڪڪر ڪارو نيار آه.

چوڪري! ڪهڙي به هجي. شڪل ۾ سهڻي، سياء جي سني، عقل جي تيز، ڳالهائڻ ۾ چالاڪ، سبڻ پرڻ ۾ پڙ، ڳائڻ وڄائڻ ۾ هوشيار، خود علم ۾ به اڪابر، مطلب ته اصل ڪري چئبه لکڻي هجي ته به چاڪاڻ ته چوڪري آهي انهيءَ ڪري هڪ رواجي چوڪري جي مت نه آهي. اهوئي هڪ ڪنڊو آهي جو هر هڪ سومان پسند چوڪريءَ جي دل ۾ چڀيو رهيو آهي. اهوئي ڪارو ڪڪر آهي جو سندس روشن جيوت ۾ اونده جو ڪارڻ آهي.

جڏهن چوڪرا ڪلي ڪلي چون ته **ڪوبه چوڪرو برابر آهي هڪ چوڪريءَ ۽ ڏه هرار رپيا**، تڏهن ڪئين نه اسانجي دل شرم ۾ ٻڏي ٿي ۽ وري جوش ۾ ٻري اٿي ٿي! اُف! ڪئين نه اُنوقت اسانجي اندر ۾ ويڙهون ٿا!

ڇا اهو سچ آهي ته هن دنيا ۾ ئي سرڳ ۽ نرڪ آهي ۽ ڀڳوان جنهنکي نرڪ جي سزا ڏيڻ ٿو چاهي انکي چوڪري ٿو ناهي ۽ جنهنکي سرڳ جو مزو ڏيڻ ٿو گهري انکي چوڪرو ٿو بنائي؟ افسوس! ڀڳوان به تڏهن اسانجي برخلاف آهي! (ڳالهائيندي اٿي کڙي ٿي هئي ۽ هينئر ڏک ۾ پنهنجو متو هٿ ۾ جهلي ڪوچ تي وهي ٿي ۽ خيال ۾ ٻڏل نظر اچي ٿي: ماڻ جا منت اڌ لاء ٿئي ٿي ان ۾ دلسوز آلاپ پڌ جي ٿو، جڻ ته چندرا جي دل ۾ جو درد ۽ شور آهي انجو اظهار ڪري ٿو.)

چندرا - شاديءَ جو سمو جو خوشيءَ سان ٽمٽار ھجڻ گھرجي، انوقت اسانجي ماڻھن جون دليون غمگين ۽ من پريشان. ڇو ته **اسانوت شادي آھي نه ڪنيادان مگر گھوٽ نيلام.**

اسانوت: شاديءَ جي معنيٰ آھي نه خوشي، مگر ڏه ھزار نقدي، گھوٽ جي خريدي.

(جوش ۾ اُٿي ڪڙي ٿي آھي)

ڏه ھزار رپيا رشوت ڏيڻي ڪنھن ڇوڪري کي پنھنجي حيا ٽيءَ جو پاڳي پائي ڪرڻ آھي شاديءَ جي پريمي سنبنڌ ۾ لالچ جو زھر ملائڻ. حيا ليءَ ۾ ساٿي اھي سونھندا جي ھڪ ٻئي جا لائق ھوندا. ڇوڪريءَ پاران ڏه ھزار رپيا ڏيڻ آھي انکي نيچ چوائڻ ۽ نيچ قبولڻ. اھا ھڪ اصولي ڀل آھي. ڇوڪريءَ جي سومان لي اھو ھڪ ڪارنھن جو ٽڪو آھي جو سندس دل کي سدا ئين پيو ڪائيندو ۽ گھا ٿيندو.

تنھنڪا نسواءِ ڏه ھزار رپيا ماڻھو آڻين ڪٿان جو ڏين. رشوتون ڪائين تڏھن ڌيئون اُڪلائين. جي اسانجي دادا وانگر سچا رھي رشوتن کان ڪنارو ڪن ته پئسا نه لين جو ڪري ڏين. ڪي ويچارا ته جڏھن پنھنجي اباڻي جائداد نيلام ڪن، پنھنجي ميڙي چوندي دف ڪن، يا قرض جا ڪوٽ سرمٿان بڌن، تڏھن مس وڃي ڪو ھڪ ڌيءَ جو موڪ ٿئين. اڄا ته وقت ڏکيا پيا اچن. پوءِ ڀگھار ٥٠ يا ٦٠ نه ته ٻه ١٠٠ يا سوا سؤ ٿيو ته گھڻو ٿيو. پوءِ ماڻھو ڪائيندا ۽ ٻار نپائيندا يا: ڌيئون پرنائيندا؟ (وھي ٿي ۽ ڪجھه وقت لاءِ ٽپيءَ ۾ پئجي وڃي ٿي)

چندرا - (ويٺي ٿي چوي ٿي) پلا جي ھينئر دادا مونکي پئسا ڏي ته ڪٿان ڏي. ضرور جڏھن منھنجي پاءُ گلاب جا وٺي تڏھن مونکي ڏي. تنھنجي معنيٰ ته مان خود ڏيتي ليتي ونڻ جو باعث بڻجان. جئن ڏه ھزار ڏيڻي شادي ڪرڻ مان پنھنجي سومان تي ھڪ ٽڪو سمجھان ٿي- تئن مان خود ڀاڻ ٻيءَ ڪنھن ڇوڪريءَ کي پنھنجي پاءُ گلاب کي پئسا ڏيڻ لاءِ لاچار ڪري انجي سومان لي ٻيو ٽڪو لڳايان! مونکي اھو ظلم معلوم ٿئي ٿو ۽ شرمناڪ ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته پيا اسانکان ھڪ واپاري نموني پئسا ٻولي ۽ چڪي وٺن ٿا. ساڳي ڳالھه ورو پنھنجي پاءُ کان مان ٻه ڪرايان! (اُٿي ڪڙي ٿي-آھي)

ڇا! اھو واجب آھي؟ اھو مونکي لائق آھي؟ ڪٿي آھي منھنجي غيرت؟ سچ چوندا آھن ڏيڻ مھل ھرڪو ڪرڪي ۽ سڏارڪ سڏائي، پر جڏھن ونڻ جو وارو ۽ وقت اچي تڏھن سڀ اوچ ويچار وساري وھي. ته پلا تڏھن مان ڇا ڪريان؟ (ٿوري وقت لاءِ چپ ٿي وڃي ٿي)

چندرا - ته... شادي نه ڪريان؟... پل ته جوانيءَ جي سندر ۽ مني اوستا گذري وڃي ۽ زندگيءَ جا دل اٿاربندڙ

ڏينهن ويهوت ٿي وڃن. پـــل ته عمر
وڌي ٿي وڃي. پر جيئن عمر وڌي
ليئن حياتيءَ پاڳي پائي ماڻ وڌيڪ مشڪل
ٿو ته وڌيڪ مها نگو ملندو.

چا! ته بس حق بخشي وهان؟ خيال
ڪري ڇڏيان ته مان يا عمر ڪنواري رهنديس.
چا مان تڏهن Old maid ٿي رهنديس!
Old maid اُف! نه نه! هرگــز نه. نه نه
ڪو وواه واري حياتي وڌيڪ سکي
آهي انڪري مان انکي چاهيان ٿي.
نه. مگر Old maid نه! اهـو به مونکي
پسند ڪونهي. ڇو ته ماڻهو Old maids
کي رحم جي نگاه سان نهارين ٿا. ڇو ن
ٿا ويچارين. انهن کي ڪير ونئي ٿي
ڪو نه ٿو. اهائي ڳالهه آهي جا منهنجي
دل کي ساڙي ٿي. اهـا هلت رحم
جي، جا نفرت وانگر آهي، سهڻ کان
ٻاهر آهي. اها برداشت ڪرڻ جي
نا هي. اُف! مان اها ڪيئن سهنديس!

(دکر ۾، منهن لڪائي ڪوچ تي وهي
ٿي. ماٺ جنهن ۾ دل ڇيريندڙ آلاپ
ٻڌ جي ٿو. چوطرف ڪمري ۾ انڌڪار
ڇا ئنجي وڃي ٿو.)

چندرا - ها... پر مان آپ گهات ڇو نه
ڪريان ته ڇيڙوني ڇٽي پوي ۽ سڀ
ڳڻتيون کان ڇٽان. ۽ پلي ته آپ گهات
ڪري ڪجهه اثر پنگت ڏي به ٿئي.
... آپ گهات!... آپ گهات!......
ها... پر... نه... نه... آپ گهات مان
وري ڇا ٿــو وري. ويچاري ليلا
آپ گهات ڪيو. ڪهڙو ڪل اجرو
ٿيو؟ ڪهڙي ڏيتي ليتي گهٽي؟ ٿي
ڏينهن شهر ۾ هاها ڪار ٿيو. توءِ مون
سيا پو ڪيو. وري آهيئي گڏه اُهيئي
آثر. جهڙا هئا سين تهڙا ٿيا سين. ادو
به پيا ئو ادي به پيائي ۽ ماڻهن منهن
۾ ٻڪ اپيائي. ڏيتي ليتي، ساڳيا ئي
ساڳي.

پوءِ پلا... موت وت به تڏهـن هن
ڏيتي ليتي کان ڇوٽڪارو ڪونهي.
ته تڏهن مان ڇا ڪريان؟... آڻ ميان؟
آدرش وساريان؟ ڏيتي ليتي ڏيٽي
پاءِ جا پئسا ونئي شادي ڪرــان؟
(جوش ۾ اٿي کڙي ٿي ٿئي) چا اهو
واجب آهـي؟ صحيح آهي؟ اي
ڀڳوان! مونکي ته خبر نـي ڪانه ٿي
پوي ته مان ڇا ڪريان؟ مان ته ٻن
باهين جي وچ ۾ اچي ڦاٿي آهيان.
جنب ڪڻ ته جنب ڳورو پڙ ڪڻ ته پڙ ڳورو.
اي انڌاري رات ۾ سهاري ڏيڻ
وارا ڪرشن (گوڏن تي نمـي ٿي)
تون ئي ٻتاءِ ته مان ڇا ڪريان. او ڀڳوان!
او ڀڳوان! سر جهڪائي ڳائي ٿي)

ڪرشنا تون ڏيکار واه -
ڪا راه ٿي ڪانه سجهي مونکي
ڪرشنا ن تون.........
سڀ حال توکي روشن -
رستو ٻتـــاءِ تــون موهن
ڪرشنا تون ديا ڌر
دنيا ڪنور جي سختين -
دل کي ڪيو آه بي چين.
ڪرشنا تون رحم ڪر

هيٺن جو آهين همراه.
دکين جو ٿون ٿي آڌار
ڪرشنا اچي ٿي اڳوان.

ڇهون پيو

(ديوان دلپتراء جي گهر جو هڪ ڪمرو. هڪ پاسي ٻه چار ڪرسيون ۽ ٻئي پاسي هڪ ڪوچ پيل آهي. هڪ ڪنڊ ۾ هارمونيم به پيل آهي. وچ ۾ هڪ ٽپائي رکي آهي. گلاب ديوان دلپتراء جو پٽ ڪوچ تي ليٽي اخبار پڙهي رهيو آهي. اخبار پڙهندي سندس ويچار، جي دور دور اڏامي رهيا آهن، تن جو اظهار ڪري ٿو)

گلاب - ننڍي هوندي ماڻهوءَ جا ڪهڙا نه آدرشي خيال ٿا ٿين! ڪڏهن نه مان ڏيتي ليتيءَ جي برخلاف ليڪچر ڏيندو هوس. سمجهندو هوس ته وڏي هوندي مان به ڪو بوٽو ٻاريندس ۽ هن ڏيتي ليتي جي ڪهني مرض کي ٽوڙي ڪيندس. پر اهي خيال سڀ هوائي قلعا ثابت ٿيا. منهنجي ڪا مجال آهي جو هن پنگتي ڪرسم جي آڏو ٿري سگهان؟ هن اسانجي پنگت جي گهاٽي ۾ مون جهڙا ڪيئي پيسجي چڪنا چور ٿي ويا. مان ڪهڙي باغ جي موري آهيان؟ ڏيتي ليتي اسان جي قوم مان اهڙي نڪري جهڙي لالچ نڪري انسان ذات مان يا بدي نڪري شيطان مان. گهٽجڻ ته گهٽجڻ جي ماڳ، اٿلو جڳن ٽڏ ٽڪن وڌ. نيٺ الاجي ڪهڙو اسانجي قوم جو حال ٿيندو؟ (وري پڙهي ٿو پر ذرا سوچ ۾ پيل ڏسجي ٿو. ڪجھ دير بعد چوي ٿو)

گلاب - ڏيتي ليتيءَ جي برخلاف مان هوس ۽ آهيان. پئسا وٺي شادي ڪرڻ هڪ ذلت ڀري ڳالھ آهي. اسين وواهه ٿا ڪريون يا پاڻ کي ٿا وڪڻون؟ شادي هڪ نازڪ سنبنڌ آهي جو سڄي حياتي لاءِ آهي. ساري جيوت جي راحت جو ان مٿي آڌار آهي. خاص ڪري اسان هندن ۾ ته اهو حياتي ۽ موت جو سوال آهي. ڇو ته هڪ دفعو وواهه ٿيو ته ماڻهو عمر لاءِ قابو ٿيو. ڇڏڻ ۽ ڇڏڻ جو حق ڪونهي. اهڙي سنبنڌ جوڙڻ وقت ويچار ڪرڻ گهرجي نه اهو ته پئسا ڪيترا ٿا ملن پر ڇوڪري ڪهڙي ٿي ملي. هزار خرچجي ويندا، جلدي لٿجي ويندا، پر ڇوڪري ساري عمر ساٿي ٿي رهندي. خوشيءَ يا دک جو ڪارڻ ٿيندي. پر اسين عقل جا سردار اهڙي وقت ريڙه پيڙه ڪريون پئسن تي. مکيه خيال جيوت جي ساٿيءَ جو انهيءَ گهڙيءَ ۾ وڃي وسارجي.

سچ ته ڇوڪري لاءِ ڏيتي ليتي وٺڻ هڪ شرم جي ڳالھ آهي ۽ ڇوڪريءَ لاءِ ڏيتي ليتي ڏيڻ هڪ گهٽتائي آهي. ڏيتي ليتي ٻنهي ڌرين کي ڪيرائي ٿي. ڇوڪري کي لالچي ٿي ڇوائي ۽ ڇوڪريءَ کي بي آبرو ٿي بنائي. نه بس، مان ڏيتي ليتي جي برخلاف هوس، آهيان ۽ رهندس! (ڪجھ

ساعت سانت، جنهن ۾ دل اٿاريندڙ آلاپ پڌ جي ٿو. گلاب جي چهري ۾ عجيب ڦير ڦار پسجي ٿي، ڄڻ ته هڪ آرسيءَ وانگر اهو سندس دل ۾ اٿندڙ نازڪ جذبن کي کينچي ٿو. سندس اکيون هڪ نرمل جوت سان چمڪن ٿيون)

گلاب - نرملا! کهڙي نه سٺي ڇوڪري آهي. جهڙي اٿس شڪل تهڙو اٿس عقل. سبڻ پرڻ ۾ ته هوشيار ۽ پڙهڻ لکڻ ۾ به قابل. ڪتب به سٺي مان آهي. عمر، بيهڪ ۽ سياءُ ۾ به اسين هڪ ٻئي سان ٺهڪي ٿا اچون. چوندا آهن ته سڀ گدرا ڪنهن ڪــي هٿ ڪو نه ايندا آهن. پر هتي ته ڪمي آهي ئي ڪانه. جيڪي گهرجي سو سڀ ڪجهه آهي.

(گلاب جو منهن خوشيءَ وچان ورن ورن ٿئي ٿو. سندس چپن ۾ مشڪراهٽ ڏيکاري ڏئي ٿي. پــر وري جلدي سندس چهري مٿان هڪ ڪارو ڪڪر ڇانئجي وڃي ٿو)

گلاب - مگر... مگر نرملا جي مائٽن کي پئسو ڪونهي. هو ڏيتي ليتي نه ڏيندا، نه ڏيئي سگهندا. ۽ مونکي... ڇا مونکي ڏيتي ليتي وٺڻي پونــدي؟... مون دادا ۽ پاپيءَ کي چيو ته مونکي نرملا وٽي ٿي. ڇيائون تمام چڱو. اسانکي پاڻ ڏاڍي وڻي ٿي. پر تو پنهنجي ڀيڻ چندرا جو ڪهڙو خيال ڪيو آهي؟ جي اسين تنهنجا پئسا نه وٺون ته پوءِ چندرا... ها، ڀيڻ کي پاڻ جهڙو سٺو ڇوڪرو ڪٿا پئسن وٺي ڏي پوءِ اسانکي تنهنجي پائي نه جڏ اصل ڪوڏي به ڪو نه کپي. باقي اهڙا شاهوڪار ته اسين به ڪو نه آهيون جو پاڻ پائي نه وٺي تنهنجي ڀيڻ کي هزار ڳڻي ڏيئي سگهون. (ڪجهه مات ڪانپوءِ)

گلاب - نيڪ! (اٿي وهي ٿو) دادا ۽ پاپيءَ جو چوڻ به واجب آهي. جي مان پئسا نه وٺان ته پوءِ چندرا...... مان ته نرملا سان شادي ڪريان، پوءِ ڇا، چندرا سدائيــن لاءِ ڪنواري ويٺي هجي؟ نه نه. ائين ته مان خود غرض چئبس! مونکي مائٽن - دادا پاپيءَ ۽ ڀينرن ڏانهن به ته فرض آهي... ته پلا مان ڇا ڪريان؟

(مات. گلاب ٽپائيءَ تي ٺونٺ رکي ڪاڏيءَ کي هٿ ڏيئي اونهي ويچار ۾ غلطان وينو آهي. آلاپ پڌ جي ٿو جو سندس اندر جي آنند مانند بتا ٿي ٿو. گلاب جي دل ۾ جا پيار ۽ فرض جي وچ ۾ لڙائي لڳي رهي آهي، سا ڪيس وهڻ وهه ڪري ٿي ڏي. بيحد وياڪل ٿي هو بي قراريءَ سان ڪمري ۾ اچ وڃ ڪري رهيو آهي)

گلاب - ته ڇا، مان تڏهين ڏيتي ليتي وٺان؟ پوءِ...... پوءِ نرمــلا ته مونکي ڪانه ملندي. ٻي ڪا ڇوڪري وٺان؟... پوءِ ان شاديءَ ۾ موج ته ڪانه ايندي؟ دلپسند ڇوڪري ته ڪانه ملي. پئسو ليت به پئسو ٿي ويندو.

۽ پوءِ به ماڻهو ڇا چوندا؟ ته ڇوڪرا خود غرض Selfish ۽ لوڀي greedy آهن. لالچ ۾ انڌا ۽ لوڀ ۾ ٻڏل آهن. ڪا غيرت ڪانه اٿن. پاڻ کي بازار ۾ ٿا وڪڻن. بيشرم! پڙهيا آهن پر ڪڙهيا ڪونهن. حيف هجين. سومان جو خيال هجين...... (ڪجهه ماٺ ڪانپوءِ)

سنگتي ڇا چوندا؟ اڙي هي ليڪچر ڏيندو. هو آدرشن ۽ اصولن جي ڳالهه ڪندو هو. ڪهڙو نه چڱو ڇوڪر هو. پر پئسي تي ٻٽ وڃايائين. پاڻي تي پيو. ڪهڙين نگاهن سان مون ڏانهن نهاريندا؟ اف! ڪير هي سڀ سهندو؟ (ڪجهه ماٺ ڪانپوءِ)

پر سچ ته ماڻهو ڪيترو نه پليل آهن. اسين نوجوان، تن جي حال جي ڪنهن کي ڪهڙي خبر. اسين نه پنهي پاسي موچڙا ٿا کائون. جي نه وٺون ته ماٺت چون ته ڇوري مان ڪونه ٿيو. ڇوڪريءَ پنيان پيو. پاليا سون لپايو سون پر ڇا وريو. پنهنجو فرض نه پاليائين. ماءُ آکيندي ته ڏهه مهنا گرڀ ۾ ساڃيم پر پٽ ٻٽ نه پاڙي... پر ابر پيئرون ڏانهن به اسانجو فرض آهي. پر جي اسين پئسا وٺون ٿا ته ماڻهو چون ته ڇو لالچي ڏهين هزارين وڪاڻو.

جي اوڻهون وڃي سچ پرکجي ته معلوم ٿئي ته اسانکي ڪيڏي نه قرباني ڪرڻي ٿي پوي. پئسا وٺون ته دلپسند ڇوڪري نه ملي. پاڻ کي رنڊ ڪري دڪ ڏيڻي پنهنجي سدائين جي خوشي برباد ڪري اسين لاچار پئسا وٺون ٿا. اسين لالچي، گنهگار، سزا ۽ لعنت جا لائق ڪونه آهيون؛ اسين قرباني جا پتلا، واکاڻ ۽ ساراهه جا لائق آهيون.

ڪير ٿو چوي ته اها ڏيتي ليتي اسين ٿا وٺون ۽ اسانوٽ اها خوشي آڻي ٿي. موهن جي دل شيلا سان هئي پر شادي ڪيائين ڪملا سان. مونکي نرملا وڻي ٿي پر مونکي وٺڻي پوندي ڪا ٻي. ڇا ان مان مونکي راحت ملندي يا رنج، دک يا خوشي؟

(ڪجهه وقت ماٺ ۾ اچ وڃ ڪري گلاب وڃي ڪوچ تي وهي ٿو)

گلاب - ننڍي هوندي مان سمجهندو هوس ته مان پڙهندس. سٺي نوڪري ملندي. جلدي ڪمائيندس ۽ ڪمائي پيءُ کي پئسا ڏيندس. وڏا امتحان به ٽڪڙا پاس ڪيم. پر سمواهڙو اچي بڻيو آهي جو پئسو وڃي شيئهن جي ڪنڀيو آهي. بيروزگاري وڌيل. خرچ ڀاري. جي نوڪري ملي ته پگهار گهٽ. بچت ڪجهه نه ڪري سگهجي. سو ڏيتي ليتي وٺڻ ته ٿيو آهي بنه ضرور. جي نٿو وٺان ته پيءُ ويٺي رهندي. پوءِ... پوءِ پلا مان ڇا ڪريان؟... جنهن ڏيتي ليتي بر خلاف مون پنهنجو آواز ڪڍيو سا ڏيتي ليتي مان ويهي وٺان؟ مان! ...... ۽ نرملا... ڇا نرملا جي مورت... پنهنجي دل مان... ڪيئي ڇڏيان!... نرملا... وساري ڇڏيان!

... وساري ڇڏيا ن؟ اُف! (گلاب
پنهنجي ٻانهن سان منهن لڪائي ڏک ۾
ڪوچ تي ڏڙاڪ ڏئي ڪري ٿو. ڪمري
۾ اونداهه ۽ ڪجھ وقت لاءِ سناٽو
ڇانئجي وڃي ٿو. هڪ راڳ جون ڪي
لڪون ٻڌڻ ۾ اچن ٿيون. ٻروار ي
ڪمري ۾ ڪوئي ڳائي رهيو آهي:-

" Courage brother, do not stumble
Though thy path be dark as night;
There is the star to guide the humble;
Trust in God and do the Right
Courage brother......
Let the road be rough and dreary,
And it end far out of sight,
Fort it bravely, strong or weary,
Trust in God and do the Right
Courage brother......

(راڳ پوري ٿيڻ تي ڪمرو روشن ٿي
وڃي ٿو ۽ گلاب اُٿي وهي ٿو.)
گلاب - شاباس ننڍڙي رتنا! اصل
منهنجي دل وٺان ڳايو اٿيئي. ڀڳوان
ڄڻ تہ منهنجي منجهيل من کي تنهنجي
راڳ دواران آٿت جو نياپو موڪليو
آهي. اسانکي بہ تہ ننڍي هوندي
کي سنيون Poems ڳائڻ سيکاريون
هوانون. هڪڙي ۽ جون ڪجھ سٽون
تہ مونکي اڃا چٽيون ياد آهن......
(اُٿي هارمونيم کولي اُنتي ڳائي ٿو)

" Smile a little, smile a little,
All along the road,
Every mind must have its burden
Every heart its load."

(ڳائڻ بند ٿي وڃي ٿو پر هارمونيم
اڃا پيو وڄي. گلاب وري پيو سا ڳيو
سٽون وڄائي ۽ پنهنجي دل کي پرچائي)
گلاب - (آڱريون هلائڻ بند ڪري ۽
ٿوري دير جي ماٺ بعد) نيڪ آهي.
شاعر سچ ٿو چوي تہ اها دل ئي ڪانهي
جا درد کان خالي آهي. مصيبت ۾
مرڪڻ ئي ڀلو آهي ڇو تہ اهو دل جو
بار ڪجھ هلڪو ڪري ٿو. رتنا پورو
ڳايو تہ جيوت جي ميدان ۾ همت
Courage جي ضرورت آهي. همت
هجي ۽ ايشور ۾ وشواس هجي تہ سنسار
جي سمنڊ ۾ انسان جو ٻيڙو ئي پار
آهي... اهو سڀ برابر... پر... (ڪرسي ۽
تان اُٿي کڙو ٿئي ٿو ۽ ڪمري ۾ هيڏانهن
هوڏانهن پسار ڪري ٿو) پر مونکي...
مونکي تہ پنهنجي منجهيل مسئلي مان
... ڇوٽڪاري جي ڪا وات ڪانہ
ٿي نظر اچي... اصل ڪا بہ نہ......
(ڪوچ تي وهي ٿو. ڪمري ۾ اونده
ٿي وڃي ٿي.)

ڇهون ڏيک

(ديوان دلپتراءِ جي گھر جو هڪ
ڪمرو. هڪ پاسي ۽ چار ڪرسيون ۽
ٻئي پاسي هڪ کٽ پيئي آهي. وچ ۾
هڪ ٽپائي رکي آهي. ديوان دلپتراءِ
جي استري جنهن کي گهڻو ڪري
سڀ گلاب ماءُ ڪري چونديون آهن
سا کٽ تي هڪ چادر کي ڳنڍيون
ڏيئي رهي آهي. همت هٿ ۾ ۽ دل
سندس ويچار ۾ آهي)
گلاب ماءُ - حياتي هڪ وڏو جنجال

۽ جھنجھٽ آھي. ڳٽين جا ڳوٽ لڳا پيا آھن. خرچ وڃن وڌندا. ڪمايون وڃن گھٽبيون. ڏيڻ جو بوجو ٻاري آھي. منھنجا ته انھن خيالن ۽ ويچارن ۾ ڳچ ٿي ڳري ويا آھن. ڏيءُ ٿي وڏي ته ماءُ لڳي ڳڻتي. فندن جوھو آسرو ٿن ٻه ڪڍيو ڏيوالو. موٽي نه ڪتا فند، جن پيڙيءَ چاڙھي ڦرھه لاٿو. ماڻھن جي پيڙي سير ٿي. جن ويچارن پيٽ کي پٽيون ٻڌي، قرض ڪڍي فندن ۾ ڳڪل ۽ ڳپل ناڻا ڏنا، تن جو ڀينگوٽي ڀـــري. ويچارن جو ڀاڪٽون ٿي پڪو. ابلاڻ جي آھن جو مٿا فندن وارا ڪٿي حساب ڏيندا؟

(ڪٽوءَ ماءُ مائٽين واريءَ جو اچڻ)

ڪٽوءَ ماءُ - اڻـــي گلاب ماءُ وڃني آھيـــن. چيم ته تو وٽان ٿي اچان. ڀري تون ٻه ته ھينئر ڪڪي ڪڪو ڪنديءَ. ناٿيءَ ٿنھن واري ٿيندينءَ.
(گلاب ماءُ سان گـــڏ ڪٽ تي اچي وڃني آھي) اُسات ڏاڍي لڳي اٿم. اڄ اُلٽ ٻه اُلٽ آھي.

گلاب ماءُ - ھا، جم جھڙو ڏينھن تو ٿڻي. ڪٽوءَ ماءُ پير مٿي ڪري سولي ٿي ويھه. اجھو مان تنھنجي لاءِ پاڻ پاڻي گھرائي ٿي وٺان. رتنا! اتان پٽيٽي ھٽان ڪٽوءَ ماءُ لاءِ پاڻ ۽ شربت ته موڪل.

رتنا - ھا، پا پي.

ڪٽوءَ ماءُ - آئي ٻه بس(Bus) ۾ آھيان پر مائي بس ته منھنجي: چيله ٿي ٽڪر ڪري وڌي آھي. بس آھي ڪين ڀراڻو ڪوڪو. جھوپا اھڙا ٿا اچن، جھڙا اُٺ جي ڪجائي تي. وري ٻه ڪري سنئين سڌي اچي پھچي ته لڪ ڪٽياسين. اچا ٽلڪ چاڙھيءَ تي مس پھتي، ته گڏه وانگر اِت ھٽي بھي رھي. ٽڪس وارو چورو چوي ته امي ٿيل خلاص ٿي ويو آھي. پوءِ ته ٻيءَ ۾ چـــڙھي اچي پھتي آھيان

(پٽيٽو ٽپائي رڙھي پليٽ ۾ پاڻ ۽ شيشي جي گلاس ۾ شربت ان تي رکي وڃي ٿو. ڪٽوءَ ماءُ پاڻ ڪائي شربت پيئي ٿي.)

گلاب ماءُ - چڱو جو آئينءَ مون پاڻ پٽي چيو ته منھن ٿي ڪونه ڏيکـــاريو اٿس.

ڪٽوءَ ماءُ - ٻه چار ڏينھن واندڪائي ڪانه ٿي مليم. گوبند ماءُ جي پٽ گھنوءَ جي مائٽي ڪيم ٽلوءَ جوءِ جي ڌيءُ پوٽيءَ سان. ٨ ھـــزار مٽيو ڪپڙو، پلي پٽ وٺي ڏني مانس. انھيءَ مائٽيءَ جي اڄ وڄ ۽ پول چول ۾ ٿي رڌل ھيس. پلا ھينئر مٿي مائٽي ڪرڻي ھوي ٿي خبرداريءَ سان نه ته مائٽيون ڇڇيو پون ۽ ڌوڙ ڌرين جي منھن ۾. مائٽيـــن واريءَ جي پيٽي چوٽي پٽڃي. مائي مان مائٽيون ڪريان ٿوريون پر پڪيون ۽ پختيون. پوءِ جي گلا جو گھا نگھو ڪير سر ٿي ڪٽندو؟ ٻڌءِ ڪين ته مولي ڏاڏيءَ جيڪا مائٽي ھن سا جن ماءُ جي چوڪرسان

منگھارام جي ڌيءَ جي ڪٿي سا ڇڙي پيئي. ڇو؟ ڇي ڇوڪريءَ کي هٿ ۾ ڇهه آڱريون آهن. نيٺ جڏهن خواريءَ ٿي ڪا نه پوءِ ڪنوار يتا ٥٠٠ روپيا وڌيڪ ڏيئي هٿين پيرين پيا ۽ ڇوڪريءَ جي ڇهين آڱر هيري جي منڊيءَ سان سينگاري ڏنائون تڏهن وڃي شادي ٿي. سو مائي زمانو اڄ اهڙو اچي ٿيو آهي تنهن ۾ ڪم ڪجي سنڀالي، پوءِ آهستگو ته آهستگو ٿي سهين. پوءِ ڀلا توکي هن ڏينهن جيڪا روچيرام جي ڌيءَ جي مائٽي چيم تنهنجو ڇا ٿي چئين؟

گلاب ماءُ— اُنجي اڇا ڀلا پيئي ڪريان. چندرام ڊاڪٽر جي ڌيءَ جي مائٽي مونکي ڪنهن چئي آهي اُنجو ته منجهه لهي ڏي.

ڪنوءَ ماءُ— انهن کي ته مان چڱيءَ طرح سڃاڻان. وسن جهڙي ڇوڪري اٿيئي. سبڻي پڙهيل ڳڙهيل به آهي. گهر به ٺاهي شريڪ. چند عامل اٿيئي. پر.........

گلاب ماءُ— پر..... پر ڇا؟

ڪنوءَ ماءُ— پر مان لٿي پانيان ته اها مائٽي ڪو توکي قبول پوندي.

گلاب ماءُ— ڇو؟

ڪنوءَ ماءُ— ڇا ڪاڻ ته هو پئسا ڪونه ڏيندا. ڇو ته ٺا ته سهڻي ڇوڪري آهي. مفت ۾ ڏيندي.

گلاب ماءُ— مفت ۾ به ڪا ٿي آهي؟ اها به ڳالهه! تو اڳ ڀلا ته ڪا نه ڪئي آهي؟ هاڻ وڃي خبر لهي آءُ ته ڇا ڏيندا؟

ڪنوءَ ماءُ- چڱو مان هن ٽن ڏينهن ۾ توکي خبر ڏينديس. پر مان جيڪر توکي چوان ته گلاب کي ٽڪري روچيرام جي ڌيءَ سان مڱاءِ. اصل سوني ٿي پوندينءَ. سڀڻ اهڙا ٿي وٺي ڏيانءِ جو سؤ ته سڪون ڪندءِ. اصل گهوريو پيا قربان ويندءِ. ١٥ هزار ته روڪ نوڪ ڏيندءِ. ٻيو به سڀڪي. ڇوڪري به ڪا لائي ڪا نهي. سڀڻ پرڻ ته ڪو ڪا نه سکي. رڳو رڳو اچي ٺاريندي، جان جيئندينءَ تان پيئي منهنجو ڳڻ ڳائيندينءَ.

گلاب ماءُ— اڇي گلاب ته ڀلا نس. مائي اڄ ڪو اسين مالڪ آهيون ڇا. اڄ ڪلهه راڄ آهي ڇوڪرن ڇوڪرين جو. جي ڪري ڪنهن تي زور رکه ته چوندو ته شادي مونکي ڪرڻي آهي يا توکي...... پر تون چندرام جي ڌيءَ جي خبر مونکي ضرور ڏج...... تنهن ڏينهن جو ڪڪيءَ لاءِ پيسومل جي پٽ گوبندي جي مائٽيءَ جو چيو مانءِ تنهنجو ڇا ڪيءِ؟

ڪنوءَ ماءُ— مائي، انهن جون ته اکيون آهن آسمان ۾. اهي ته واڳهوءَ جيڏو وات ڦاڙي ويٺا آهن. گوبند ماءُ سمجهي ٿي ته ڪيس کي ١٥ يا ٢٠ هزار ملندا. تنهن ڏينهن ڪنهن جي مائٽي چئي مانس ڏهه هزار، مٺيو ڪپڙو، ڇوڪري به ڏسڻي وائسڻي تنهن ۾ به

اڪ نه ٻڌيس. ڇي منهنجو پٽ ڪو هتان هتان آيو آهي ڇا؟ منهنجي جي ڳالهه ٻڌي ته ليلارام جي پٽ موٽي ۽ سان ڪري پنهنجي ڪڪي مڱاءِ. ڇوڪرو پڙهيل، سلڇڻو ۽ سمجهو اٿيئي. نوڪري به اٿس. تنهنجي ڇوڪري آهي سهڻي، ڏهن هزارن ۾ ڪم ڇٽا ٿــي ڏينديسانءِ. مان ته سمجهان ٿي ته جي تون هن ماڻهن ٿي ۽ ۾ گسنديڻ ۽ ته ڌيءَ جي مٽ گهوري ٿينديڻ ۽. وري به مالڪياڻي آهين.

گلاب ماءُ- اڇي گلاب پيءُ ته پڇانس.

ڪنوءَ ماءُ- پوءِ پلا مان وري ڪڏهن اچان؟

گلاب ماءُ- ٻن ٽن ڏينهن ۾ ليٽو پائج.

ڪنوءَ ماءُ- چڱو گلاب ماءُ، هاڻي هرنام.

(وڃي ٿي.)

گلاب ماءُ- (چادر کي ڳنڍيون به وڃي ڏئي ۽ ويچار جي سمنڊ ۾ غوطا به وڃي کائي.) اسين به پرنيو نسين. پر ماڻي هي زمانوئي اور آهي. عجب هي دور آيو آهه......... اڳي ماڻي ڪندا هوا ماڻت. مجال هئي ڇوڪر يا ڇوڪريءَ جي جو انبابت چون چرا ڪري... هينئر... هينئر ڇوڪرا ته ڇڏ پر ڇوڪريــن جي زبان به کلي پيئي آهي. آزادگي آزادگي ڪري اچي سڀ موڙها آهن. ڇي حياتيءَ جي ساٿي پاڻ چونڊڻ جو اسانکي جدمي حق آهي...... مان ته منجهي پيئي آهيان...... گلاب چوي ته مان شادي ڪندس ته چندرام جي ڌيءُ نرملا سان ۽ چندرا چوي ته مان جي پرڻبيس ته پيسو مل جي پٽ گوبند سان. هاڻي مان وچان سو وچان ڪاڏي؟...... جي گلاب جي مرضي رکي نرملا ٿي گهر ۾ آڻيان ته پيسن ڪان آهي جواب. برابر ڇوڪري سني، سهڻي ۽ سلڇڻي آهي. پر پوءِ چندرا جو ڇا ڪبو؟... گوبندي جي ماڻن کي کپن پيسا سي ڪٿان ڏبا؟ پاڻ ۾ ايترو ته ست اٿا ساريون، جو پٽ کي پرڻايون پائي ۽ ٻنا ۽ ڌيءُ کي ڏيون هزار ڳٽي...... هاڻي جي گلاب جو تو خيال ڪجي ته چندرا جي ننڍي ڳالهه رکجي...... ۽ جي چندرا جي ٿي مرضي رکجي ته گلاب جو ڪم لٽو نهي. منهن ماءُ وڃي سو وڃي کهڙي وهه؟

(ڪجھ مات بعد)

گلاب ماءُ- هيءُ چوي ته پيسا نه وٺجن. آهي سچ. پيسا ڇو وٺجن جي نرملاجهڙيون ٻانهون ملن. پيسو وٺڻ واجب نه آهي... پر ٻيو کهڙو چارو آهي؟... چندرا کي ڏيڻ لاءِ پيسا ضرور وٺڻا پوندا. پوءِ اسين چاهيون يا نه...... بس لاچار کي کهڙو آچار...

(ڪجھ مات کانپوءِ)

گلاب ماءُ- پر منهنجي دل جيڪر کهڙي نه خوش ٿئي جي اسين پيسن وٺڻ بنا ڪڪيءُ ڪڪي ٻنهي جو ڪم ناهي سگهون! ۽ ڏيتي ليتي جي سرڻ

وٺڻ بنا پنهنجو ڪارج سنواري سگهون! ...اچڻ پاڻ ته ڏسان ته سندين ڪهڙي راءِ آهي.

ڇهون چوٿون

[ديوان دلپتراءِ جي گهر جو هڪ ڪمرو. هڪ پاسي ٻه چار ڪرسيون ۽ ٻئي پاسي هڪ کٽ پيئي آهي. ديوان دلپتراءِ هڪ آرام ڪرسيءَ تي ليٽيل نظر اچي ٿو. ٿڪل معلوم ٿئي ٿو، ليڪن دل کي آرام نه اٿس. سندس چهري ۾ گهٽتيءَ جا آثار چٽا ڏيکاري ڏيئي رهيا آهن.]

دلپتراءِ- دنيا هڪ لڙائيءَ جو ميدان آهي. ڪيڏي نه ڪشمڪشا لڳي پيئي آهي؟ پئسي پنهنجي لاءِ ڪيڏي نه جفاڪشي ڪرڻي ٿي پوي؟ اٺ ڪلاڪ آفيس مان گهي گهي ٿو گهر موٽان ته به پوراڻي لٿي پوي. رت ڪٽورو ڏيئي ٿو پيٽ ڪٽورو ونجي. پيا ته وڏيون ونڻي ٿيا آهن ساڄا ۽ ساوا. بنايا اٿن بنگلاءِ ڪيا اٿن جاوا. پر مونکي جو ننڍي هوندي سچ جي سٽي پيئي سو مونکان ڪٿان ٿو ڪوڙ ڪمايو ٿئي. هٿو منهنجي هٿ ۾. مان به ڪاڻي خوب الوليون ماڻيان ها... پگهر جي پورهئي مان ايترو ڪٿي ٿو بچي جو ڏهه هزار ڏيتي ليتيءَ جي پيٽ رکجي. مان ته گهڻوئي ڏيتي ليتيءَ جي برخلاف ...... پر پوءِ ڪم ڪيئن هلي؟ ... ڌيءَ جو اُڪلاءُ ڪٿان ڪريان؟ ... پنهنجو جي پئسو هجيم ته ڏيتي ليتي مور نه وٺان ...ڇا هاڻي لڌهن مونکي ڏيتي ليتي وٺڻي پوندي؟ .....

(ٽپيءَ ۾ پڙجي ٿو وڃي)

[گلاب ماءُ جو ڪمري ۾ اچڻ. کٽ تي اچي ويهي ٿي. دلپتراءِ خيال ۾ غلطان ٿي رهي ٿو]

گلاب ماءُ (ٿوري دير ترسي)- ڇو اُداس پيا ڏسجو؟ بدن ته نيڪ آهي نه؟ چاهه پيتي اٿو؟ اڄ البت دير سان موٽيا آهيو.

دلپتراءِ- بدن بلڪل نيڪ آهي. رڳو ٿورو ٿڪ آهي. آفيس مان موٽندي اڄ ڪشنچند گڏجي ويو. زور ڪري گهر وٺي هليو. چاهه به اُتي پي آيو آهيان.

گلاب ماءُ- پوءِ پلا هن ڇوڪري ليلارام جي پٽ موتيءَ جا ڪا پڇا ڪيو؟

دلپتراءِ- اها ڳالهه ته مونکي الائي ڪيئن وسري ويئي.

گلاب ماءُ- ڪڪيءَ جي عمر اچي پري آهي. هاڻي اهڙيون ڳالهيون وساري نه گهرجن. اچا جي وهاڻي کي ٽيڪ ڏيئي ويهبو ته ڪم ڪين نهندو. اٺين ته سنبرندي سيارو لنگهي ويندو اونهارو. ڪٿوءَ ماءُ اڃا اڳهڻو مون وٽان ٿي ويئي آهي.

دلپتراءِ- پوءِ پلا ڇا چيا ٿين؟

گلاب ماءُ- چوندي وري ڇا؟ ڪڪيءَ ڪڪي لاءِ ماڻهيون ڪڍي آئي هئي.

دلپترا- پوءِ نوڪي ڪي وٺيون؟

گلاب ماءُ- ڪي تہ ضرور وٺيم. گلاب لاءِ ڊاڪٽر وچيرام جي ڌيءُ نرملا جيڪا تنهن ڏينهن توکي ڏيکاريم.

دلپترا- ڇوڪري تہ سٺي ڳولي اٿيئي. آکهہ بہ شانائتيءَ مان آهي.

گلاب ماءُ- سو تہ ٺهيو. پر... پر پئسي کان اينديءَ پڙي.

دلپترا- پر گلاب جي بہ تہ انهيءَ ڇوڪريءَ لئي مرضي آهي.

گلاب ماءُ- مرضي تہ برابر اٿس... پوءِ ڌيءُ کي ڪٿان ڏيندين؟ جيڪا ميڙي چونڊي اٿيئي سا سڀ ڏيئي ڇڏيندين ڇا؟ پوءِ جو بہ تہ توشو ڪرڻو آهي، ۽ نيت بيءَ جو بہ تہ خيال رکڻو آهي... چندرا جي لاءِ چڱي مائٽي آهي پيسومل جي پٽ گوبندي جي. چندرا جو بہ اتي خيال آهي. پر انهن کي کپن پئسا. سي بہ ١٥ هزار ۽ پيسومل کي تہ تون بہ سڃاڻندو هوندين؟

دلپترا- پيسومل کي تہ مان چڱيءَ طرح سڃاڻان. مونسان گڏ پڙهندو هو. پٽس گوبند کي مون ڏٺو آهي. ڇوڪرو برابر سٺو آهي. پر ١٥ هزار... ايندا ڪٿان؟... ليلارام جي پٽ موليءَ بابت توکا پڇا ڪئي؟

گلاب ماءُ- مون پيٽي جي ٽڙاڻ کان پڇا ڪئي، جا ليلارام جي گهر کي سڃاڻي. پر هن دل نہ پرائي... ڇوڪرو چڱو آهي. نوڪري بہ چون ٿا تہ چڱي اٿس. پر ساري ڪٽنب جو بوجو مٿس آهي... ڇوڪري ويندي تہ پيسجي ويندي. منهنجي دل نٿي چوي تہ مان چندرا کي ڪواهڙي گهر موڪليان. ويچاري چندرا... بار... سا ڇا ڄاڻي اهڙي ڪرڪسي مان.

دلپترا- پلا بيون ڪهڙيون مائٽيون آهن؟

گلاب ماءُ- مائٽيون تہ گهڻيئي آهن، پر ڪٿي ڇوڪر جي چال چلگت خراب، ڪٿي ڪٽنب ڪريل، ڪٿي ڇوڪر اڻ پڙهيل. يا جي پڙهيل هوندو تہ بيروزگار. جي انهن سڀني خامين کان خالي تہ ناڻو کپي ٻهون.

دلپترا- پر سو ناڻو بہ ايندو ڪٿان؟ مونوت تہ ڪونهي تو ڪنو ڪيو هجي تہ هن وقت ڪري ڳوٺري ڪول.

گلاب ماءُ- توها نکي تہ آهن ڇرچا. ڪڪيءَ جي ڪارج ۾ هينئر ديرو وجهڻ واجب نہ آهي. جي پئسو ڪونهي تہ ونڻو پوندو.

دلپترا- پوءِ گلاب کي نرملا تہ ڪانہ ملندي؟

گلاب ماءُ- اهاني تہ مشڪلات آهي نہ؟... لاچار شايد اسانکي اهو ڳوڙهو بہ ڳيهڻو پوندو... ڀڳوان ڪا ڀلي ڪري.

دلپترا- نيڪ. اسانجي ڪئي تہ ڪجهہ نہ ٿيندو...... اسانکي تہ بيءَ ڪا واٽ نٿي ڪانہ ٿي نظر اچي...... وري بہ گلاب سان صلاح ڪريون.

پيـر پٺو

ليکڪ:- اُڌو-پي. ڪرپالاڻي جونيئر بي-اي.

سنڌ سونهاريءَ ۾ پير، فقير، سنت اولياءَ، صوفي ۽ عاشق ته ڪئين ٿي گذريا آهن، پر انهن جي نالن تي جي آستان اڏايل ۽ بنايل آهن، سي به اندازً گهٽ ڪينهن. پير پٺي جو ڳوٺ به انهن سائين لوڪن جي اڏايل آستانن مان هڪڙو آهي. ٺٽي کان سايون ڇهن ڪوهن جي مفاصلي تي آهي. اڳي اُن تي اچ وڃ جو رواج هوندو هو، پر هاڻ نه موٽرن جو به بند و بست ٿيل آهي، جنهن ڪري جنگشاهيءَ کان ٺٽي، پير پٺي، گهوڙا ٻاري ۽ ٻين آسپاس جي ڳوٺن ۾ سولائيءَ سان اچي وڃي سگهجي ٿو.

پير پٺي جي ڳوٺ جي ايراضي هڪ چورس ميل ٿيندي. آدم اٽڪل سوا سؤ کن ٿيندو ۽ اتيجا رهاڪو سڀ مسلمان آهن. اول ۾ هي ڳوٺ آر جي نالي سان مشهور هوندو هو ۽ تمام وڏو هو، جنهن جا نشان اڄا تائين ظاهر پيا آهن. درياءُ به لڳو لڳ وهندو هو، پر درياءَ جي رخ ڦيرڻ ڪري آر جو ڳوٺ ڦٽي ويو ۽ ان جي پرسان پير پٺي اولياءَ جي نالي پير پٺي جو ڳوٺ مشهور ٿيڻ لڳو، جو اڃا تائين قائم آهي.

جڏهن ٺٽو ڪن ڏينهين سنڌ جي گادي هو، تڏهن پير پٺي جو ڳوٺ به سنڌ جي مکيه عبادت گاهن مان هڪ هوندو هو. پير پٺي جو ڳوٺ، ڪجهه عرصو ٿيو، ته هڪ چڱوئي ڳوٺ هو ۽ سؤ ڏيڍ گهر منجهس هئا، سو هاڻ قبرستان جي صورت ۾ زبون حال ۾ آهي ۽ منجهس باقي ست يا اٺ گهر مس وڃي بچيا آهن.

پير پٺي جو نالو ڳوٺ تي ڪئن پيو، ان جي به هڪ عجيب ڪهاڻي آهي.: چوندا ته پير پٺي جو اصل نالو شاه عالم هو. هو بلخ جو سلطان هو ۽ اوچتو هنکي اچي ويراڳ لڳو، سو دنيا ۽ دنيا جي پدارٿن کان منهن موڙي، پنهنجو تخت طومان ڇڏي فقيريءَ جو لباس پهري افغانستان، عربستان ۽ هندستان جو سير شروع ڪيائين. منهن تي سداءِ نقاب ۽ زبان اصل بند: نڪي ڪنهن کي پنهنجو منهن ڏيکاريندو هو ۽ نه ڪنهن سان ڳالهائيندو هو. هميشه پٽ تي يا سخت تختي تي ويهندو ۽ سمهندو هو. هڪ دفعي جڏهن هن ڳوٺ ۾ آيو ۽ پڙيءَ جي تختي تي ويٺو هو، تڏهن اوسي پاسي ۾ وينل ماڻهن سندس نالو پڇيو. ماڻهن جي گهڻي

ليکڪ

ستائڻ لي هن پنهنجا ٻئي هٿ ڪٽي تختي تي هنيا، جنهن تي ماڻهن پڇيس، ته "ڇا اوهان جو نالو پنو آهي؟" (هن طرف تختي کي پنو يا پانو ڪري چوندا آهن.) هن جي ڪنڌ ڌوڻڻ تي ماڻهن هنجو نالو ٻڌي رکيو پير پنو.

هندن جو وري چوڻ آهي، ته اهو آستان آهي راجا گوپيچند جو، جنهن راڄ ڀاڳ ڇڏي ٻاڻ کي امر ڪرڻ لاءِ سنياس اختيار ڪيو ۽ هتي اچي پنهنجو آستان ڪيائين. ڪيئن به هجي، اهو آستان اصل راجا گوپيچند جو آهي يا پير پٺي جو، اهو مسئلو اهڙو آهي، جنهن تي ڪي تواريخ جا ڄاڻو کوجنا ڪري روشني وجهي سگهن ٿا، مگر ان ۾ ڪو شڪ ڪونهي، ته هن آستان کي اولياءَ يا سنت جي ڪري سچي سوڀيا ۽ وڏو شان نصيب ٿيل آهي. عجب جي ڳالهه آهي ته هيترن سارن هندن ۽ ماڳن ٿا ان گهمندي به الهه لوڪ کي هيءُ آستان پسند پيو، جتي اچي پنهنجي بيٺڪ ڪيائين. ان جو سبب شايد هيءُ به هجي، جو سندس، هتي جي رهندڙ فقيرن سان گهڻي ڏيٺ ويٺ ٿي هجي يا ڪئن، پر انهي ۾ ته ڪو شڪ ئي ڪونهي ته هنکي هيءُ هنڌ نهايت پسند پيو، جنهن ڪري هتي پيا ڙيءَ لاڻين پنهنجي رهاسٽ ڪيائين.

پير پٺي جو مقبرو ۽ ان سان گڏ مسجد، اهي ٻئي هڪ ٽڪر تي اڏيل آهن. مسجد کي ٺهئي اٽڪل اٺ صديون ٿيون آهن. اها مسجد چوڻ ۾ ٿو اچي ته پير پٺي جي ڏينهن جي ٺهيل آهي. مسجد ۾ چگو سارو نقاشيءَ جو ڪم ٿيل آهي. مقبري جي چوڌاري ۽ مٿان جيڪا چٽسالي ٿيل آهي، سا نهايت عمدي آهي ۽ جنهن جي مرامت گادي نشين ڪرائيندا آهن.

مٿي ٽڪر تي مقبري ۽ مسجد ۾ وڃڻ لاءِ اٺ ڏاڪڻيون ٺهيل آهن، جن مان هڪ خاص عورتن لاءِ ٺهرايل آهي ۽ انهن مان ڪي هميشه ٻيچي ٻري وييون آهن. ٻئي ڪنهن به فقير جي جڳهه تي وڃبو، ته انهيءَ کي هڪ، گهڻي ۾ گهڻو ته ٻه يا ٽي ڏاڪڻيون مس هونديون، ليڪن پير پٺي جي مسجد ۾ اٺ ڏاڪڻيون ٽڪر ٽڪر ۾ ٺهيل ڏيکارين ٿيون ته ڪنهن وقت پير پٺي جي مريدي ايتري هئي ۽ ياتري ايترا ته ايندا هئا، جو اٺن ڏاڪڻين جي ٺهرائڻ جي ضرورت پيئي.

هميشه ٻه سال ٻه سال هن ڳوٺ ۾ ڪئين ميلا لڳندا آهن، جن مان ٻه مکيه ۽ وڏا ليکجن ۾ اچن ٿا. هڪڙو ويساک جي چنڊ تي، جنهن تي هندو تمام گهڻو ايندا آهن، ۽ ٻيو ربيع الاول ۾ عرس واري مهيني ۾، جنهن تي مسلمان گهڻا ايندا آهن.

ميلي جي وقت جڏهن عورتون مٿي چڙهنديون آهن، تڏهن هڪ عجيب قسم جي جهرمر لڳي ويندي آهي. هاڻوڪو گادي نشين شيخ ميان محمد عثمان آهي، جو گادي نشين جي ٽيهين پيڙهي آهي. هنڪان اڳ ٻاهٺ پيڙهيون ٿي ويئون آهن، جن سڀني جون قبرون پير پٺي جي قبر جي آسپاس آهن. جيڪي گادي نشين ٿين ٿا سي ئي پير پٺي جي آسپاس دفن ٿي سگهن ٿا.

درگاھ ۾ ھڪ ڪاري چڻ جو مٽ رکيل آھي، جنھن مان ھندو توڙي مسلمان ٻئي اڇي ڏات وٺندا آھن. ٻير ٻني ۾ گھڻن ھندن جو بہ ويساھ جميل آھي ۽ ڪيترا ھندو اڄ ڏينھن تائين مسلمانن سان گڏجي زيارت ڪرڻ ايندا آھن. ڇو تہ ٻير ٻني جي ھلندي ھندستان جي ٻين ڀاڱن ۾ بہ آھي، ان ڪري ڪيترا ماڻھو اڄ ڏينھن سوڊ دور دراز مفاصلي تان کھي سندس زيارت لاءِ ايندا آھن. تازو مرحوم شيخ حاجي جلال الدين گادي نشين تمام گھڻي خرچ سان درگاھ جي مرمت ڪرائي ھئي جنھن ڪري اڄـا سائيو اصلوڪو زيب قائم اٿس.

ڳوٺ جي صورت ٽن پاسن کان گھوڙي جي نعل جيان آھي، جا حيدرآباد جي گنجي ٽڪر جيان نوڙھي آھي، ڇو ٿين پاسي اٿو کان اٿس بگھاڙ ڦات، جنھن ۾ واگھو واسو ڪندا آھن. ھئين ڳوٺ جو ڏکڻ ۽ اولھندو، جتان ٿڌي ھير اچيتي، سو بند آھي، تنھن ھوندي بہ اھڙي ٿڌي ۽ مٺي ھير لڳي، تنھن جو سبب سمجھڻ ۾ نہ ٿو اچي: شايد ٻير ٻني جو ور اٿس.

ڳوٺ آھي جبل تي، وچ ۾ وري آھي ھڪ وڏو تلاءُ، جنھن ۾ ڏھ مھينا پاڻي رھي ٿو ۽ جو بگھاڙ واھ جي نالي سان مشھور آھي. تلاءَ جو پاڻي ھميشه چڱيءَ حالت ۾ ھوندو آھي ۽ قليليءَ وانگر ميرن جي ڏينھن کان قدرتي واھ آھي ۽ ڪن ڪن ھنڌ قليليءَ کان بہ شوخ آھي، جنھن ڪري ان کي درياھ بہ ڪري چوندا آھن. تلاءَ جي چوگرد پاسن کان آھي سبز ميدان، جو ھميشه ساوو رھندو آھي، جنھن تي ٻيري اڱھاڙ وگھمڻ ۽ ليٽڻ ۾ اھڙي نہ لطافت ۽ فرحت ايندي آھي، جھڙي ڪنھن ٻار کي ماءُ جي گود ۾ وھڻ يا سمھڻ سان.

ھن طرف جي آب ھوا اولھاري ۾ نہ رڳو حيدرآباد جي آب ھوا کان ٿڌي آھي پر ڪراچيءَ جي آب ھوا کان بہ ٿڌي آھي، جنھن ڪري چنجي ڪٽي نہ اولھاري ۾ ھيءُ ڳوٺ، سنڌ جو سملو آھي نہ انھيءَ ۾ وڌاءُ ڪونھي. ان بابت نہ فقط شخصي آزمودو آھي، پر اوسي پاسي جا رھندڙ ماڻھو خواہ ڪامورا، جن ھن طرف گشت ڪيو آھي يا گذاريو آھي، تن جو بہ ائين چوڻ آھي تہ ھتي جي آب ھوا ايتري قدر چڱي آھي، جو سال جي خراب مھنن، سرءُ جي موسم ۾ بہ ھن ھنڌ مڇر داني کان سواءِ رھي سگھجي ٿو، جيتوڻيڪ اوسي پاسي ساريال زمين جي ھئڻ ڪري پسگردائي خراب اٿس.

ازانسواءِ ھيءُ ڳوٺ حيدرآباد، ڪراچي بمبئي، ھردوار ۽ سملي جي مشھور ۽ صحت بخش ھنڌن جي خوبين جي سڪ لاھيتو ۽ مثلا جي حيدرآباد جي قليلي يا درياھ ڏسڻو اٿو، تہ ڏسو ھتي بگھاڙ واھ، جو قليلي بہ آھي تہ ننڍو درياھ بہ آھي. جي وڏو درياھ ڏسڻو اٿو، تہ اھو ٻـن چئن ميلن جي مفاصلي تي آھي. وري جي حيدرآباد جو گنجو ٽڪر ڏسڻو اٿو، تہ ڏسو ڳوٺ کي ٽن پاسن کان وڪوڙيندڙ گھوڙي

جي نعل جي صورت ۾ ٺڪري. جي حيدرآباد جا قبا ڏسڻا اٿوَ، ته اهي به هتي ڪٿين، ٺڪرين تي آهن. جي حيدرآباد جي سول اسپتال پرسان هيرانند پارڪ ۽ سالاري باغ واري ٽڪريءَ جي هير وڻئي اٿوَ، ته گهڻو ڀلاءُ جو ڏکڻ وارو ڪپ، جتي نه فقط صبح ۽ شام جو، پر سڄو ڏينهن اها هير ماڻي سگهجي ٿي. جي ڪراچيءَ جي هوا بندر جي موج وڻئي اٿوَ، ته رهو مسافر خاني واري هنڌ، جتي اهڙي ته هوا ٿي لڳي، جو ماڻهو مٽي جي مهني ۾ پاڻ اڱڻ ۾ گذارڻ ته نهيو، پر وراندي ۾ به نه ٿا گذاري سگهن، جنهن ڪري رات ڏينهن اندر صفحي ۾ گذراڻو پوندو آهي. جي ڪراچيءَ جو منهوڙو ڏسڻو اٿوَ، ته گهمو اها ٽڪري، جنهن تي شيخ جو ڪمدار آچاريه مهاڻو رهندو آهي ۽ جا منهوڙي جي نالي سان مشهور آهي. جي ڪراچيءَ جو لائيٽ هائوس (روشني گهر) ڏسڻو اٿوَ، ته اپرندي طرف ٽڪريءَ تي وڃو، جتي ڪجهري مفاصلي تان هڪ منارو نظر ايندو، جو پير پٺي جي آستان جو ڏس ڏئي ٿو.

جي بمبئيءَ جي طرف مشهور مها بليشور ٽڪري پسڻي اٿوَ ته گهمو ساوڻيءَ جي ڏينهن ۾ اوسي پاسي جون ٽڪريون، جن جي پسگردائيءَ ۾ هاري ناري پنهنجو پيارو مال وني اچي رهندا آهن. وري جي هردوار جي سڪ لاهڻي اٿوَ، ته اشنان ڪرڻو گهاڙ واهه ۾، جنهن جو پاڻي بلڪل صفا ۽ سنو آهي. سنڌ ۽ پنجاب ۾ شايد اهوئي هڪڙو ئي واهه آهي، جنهنجو پاڻي هميشه صفا رهي ٿو. هن واهه جو پاڻي نڪي آهي اونهو، نڪا آهي منجهس ڇڪ، ان ڪري منجهس ٻڏڻ جو به انديشو ڪونهي. اهو واهه سنڌو درياءَ مان نڪتو اچي، مگر درياءَ جي هڪ بند تي آهي ۽ درياءَ، پاڻي جي صورت ۾ ڇڏي ويو اٿس، ان ڪري بلڪل آئرل ۽ صفا رهي ٿو.

مٿين نظارن ڪري جيڪڏهن ماڻهو لهن پرگٽي تي موهت نه ٿئي، ته من جهنگل جي تازي ۽ نوبنو ڪنڌڙ خوراڪ تي ٿئي؛ مثلاً هميشه تازه تر ناشتو، مکڻ ۽ لسي ملان ٿئي ٿو. منجهند جي خوراڪ، ان پورن کان پوءِ ٽڪ جي هٿان ڀاڻ لاءِ تازي ڇنل مڱن مان نهيل ٽڪيون ۽ رات جي ڪاڌي لاءِ تازو کير ۽ انب آهي.

انسان کي نظارو چڱو ملي، آب هوا سٺي ملي، مقوي خوراڪ ملي ۽ شهر جي ڊوڙ ڊڪ ۽ گهٽتين کان ڇوٽڪارو ملي ته ڇٽبو ڪين ته هنکي بهشت مليو؟ اهو جي جهنگل ۾ منگل پسڻو اٿوَ ته گهمو پيرو پٺو-

پرڀات

اچي ٿي هتان پريان شرميلي ناري! - اها جنهن کي آجوڻ جي ٻهاري،
اها نيڻن ۾ نوري نُور واري - اها جنهن کي چپن تي مرڪ پياري؛
پريان سندريءَ جو ڪيڏو شان آهي،
'سندرتا' کان بہ سوڀياوان آهي!

اچو ها ٽِي نشيلي نار آئي - کٽي 'آنند پيالو' تار آئي،
سندس وارن مان ڇا هٻڪار آئي! - چمڪ ڇهري منجهان چوڌار آئي؛
گهليون هيرون مٺين مٺڙين وڻڻ لاءِ،
اَچي آغوش ۾ هن کي جهلڻ لاءِ.

بهاري هير آئي گلستان ۾ - وڻن ٽاڙيون وڇايون آجيان ۾،
پکڙجي ويئي خوشبو بوستان ۾ - نئين جڻ زندگي آئي زمان ۾؛
چمن ۾ بوند شبنم خوب ٽمڪي،
گلن تي، گاهه تي، موتين جان چمڪي!

ڪيا آنند - اڀچڙ ڇا نظارا! - ڏسي ان کي مٿان مرڪيا ستارا،
ڪيائون پرت مان ڪيڏا پسارا - ڇپي ويا پو(ءِ) پڇم جي پاسي سارا،
هو جڻ سندريءَ پسڻ جي لاءِ ها ٿرسيل،
سندس جهالي جهٽڻ جي لاءِ ها ٿرسيل!

صبا سر ساڻ ٻاڻيون خوب ڳائيون - اتي سپنن مان بلبل لنوندي لاتيون،
ڪيون ڪوئل جي ڪُو ڪُو ٻوهه ٻاتيون - ٻڌي مکڙين پٽن مان پاتيون جهاتيون؛
مٽڙن ۾ محبتي محفل مچي وئي،
پريان جڏهن سونهن جي ديوي اچي وئي.

پريان پورب ۾ ٿيو پڻ پرت پرماڻ - فلڪ تي توري تُوري آئي ڳاڙهاڻ،
جهڪيري سون رنگي پو(ءِ) ٿي نيلاڻ - نظر ۾ آئي پو(ءِ) شرميلي لالاڻ،
پريان سونهري ڪرڻن جي جهلڪ تي،
پو(ءِ) سورج جي ڪنيءَ جي پڻ چمڪ تي.

جڏهين پرڀات پياري پير پائي - امنگن ساڻ هر هردو نچائي،
جڏهين آهستہ سج ٻاڪون ڦٽائي - تہ سونو رنگ سياهيءَ تي رچائي،
تڏهين نراس پڻ آس ايندي،
دکي "دلگير" جي دل شاد ٿيندي.

هري - درياڻي (دلگير)

سنڌ نيچرل هسٽري سوسائٽي

ڪراچي جي ڪان سنڌن تازو تصويري رسالو اسان کي پهتل آهي. گلن، ٻوٽن، جانورن ۽ شڪار جي مون بابت ڪيترا ڪارائتا مضمون منجهس ڏنل آهن. تصويرون به واه جون ڏنل آهن. سنڌ تواريخي سوسائٽي وانگر هيءَ سوسائٽي به چڱو ڪم ڪري رهي آهي. سيپٽمبر ١٩٣٧ وارو رسالو سائڻ جهڙو آهي ۽ گهٽ ۾ گهٽ هر هڪ لئبرريءَ ۾ هجڻ گهرجي.

سنڌ جي جاگرافي

پروفيسر پيناوالا پارسي بائز هاءِ اسڪول جو پرنسيپال ۽ جيالا جيءَ جو پروفيسر انجنيرنگ ڪاليج جو هڪ چڱو ودوان آهي. ۴ ورهيه جاگرافي جو ڪم لنڊن يونيورسٽيءَ مان اڀياسي آيو آهي. هن صاحب ويجهڙائي ۾ سنڌ جي جاگرافي جي ٻوڙهي تفصيل ڪئي آهي. سنڌس شايع ٿيل سٺ ڪتاب سنڌ جي جاگرافيءَ ۾ ڪوجنا بابت سنڌس قابليت جي ساک ٿا ڏين. اهڙي ڪوجنا جا هن ڪان اڳي ڪنهن ئي ڪئي آهي، ڪري هن صاحب سنڌ سان پال پلايا آهن

سنڌ جي عالمن کي اهڙي ڪوجنا جي ڪتابن جو قدر ڪرڻ مناسب آهي.

Exercise in Translation and Composition for matric (Persian)

اسان وٽ سورت ڪاليج جي پارسي جي پروفيسر ايم- جي نڪرايمراي جومٿيون ڪتاب سمالوچنا لاءِ آيل آهي. اهو مئٽرڪ جي شاگردن لاءِ پارسي زبان ۾ مفيد مضمون، گفت و شنود، خطن جا نمونا، اڳين مئٽرڪ امتحانن ۾ مليل ڪيترن سوالن جا جواب ۽ سمجهاڻيون ڏنيون ويئون آهن. مئٽرڪ جي پارسي درسي ڪتاب جا ڪي ترجمي جا مکيه ٽڪر، لفظ، اصطلاح ۽ آکاڻيون جوابن سميت ڏنل آهن. ڪتاب هاءِ اسڪول جي پارسي شاگردن لاءِ ڪارائتو ۽ مفيد ٿيو ڏيکارجي. ڪتاب جي قيمت ڏهه آنا آهي ۽ سنڌ جي مشهور ڪتب فروشن وٽان ملي سگهندو.

برهمچريه:- مول ليکڪ مهاتما گانڌي انوادڪ ارجنداس ٿارواڻي قيمت ٠-٤-٠

جڳ پرسڌ مورت مهاتما گانڌي جي لاثاني تحريرن يا لکيتن مان هڪڙي لکيت سنڌس

برهمچريه وارو ڪتاب آهي. گهڻو ڪري سنڌي ٻولي مهاتما جي تصنيفن کان محروم پئي رهي آهي. مسٽر ارجنداس ٿاروائي [فنا]، اهو خاصو ڪم ڪيو آهي جو هڪڙي اهڙي اعليٰ تصنيف برهمچريه نالي ترجمو ڪري سنڌي ساهتيه جي ميدان ۾ ميسر ڪئي اٿس.

هن کان اڳي ڪنهين به وقت برهمچريه جي اصولن جي پوئواري جي اهڙي ۽ ايتري سخت ضرورت نه هئي جهڙي اڄوڪي وقت ۾ آهي. خصوصاً جڏهن وگيان جي ترقيءَ سان جسماني سک ۽ عيش کي بيحد ترجيح ملي ويئي آهي ۽ دنيا وڏا رس ڀوڳ جا غلام ٿي روحاني جيون کي طلاق ڏيئي ويٺا آهن.

اهڙي روحاني اندڌاري جي سمي ۾ "برهمچريه" پستڪ جو مضمون اندي کي گويا هڪڙي لٺ موجود ڪري ڏيڻي آهي شال ننڍي ٿيءَ وارا هن سنڌي ترجمي جو عام طرح ۽ جهجهو لاڀ پرائين ۽ ترجمان جو لايو سجايو ڪن.

منوهرداس ڪؤڙومل ڪلتاڻي

پورب سنڌيش:- مصنف ڏيونداس ڪشناڻي آزاد بي-اي، ايل ايل-بي. ڇاپيل رتن آفيس ڪراچي، قيمت ٠-١٢-٠
هن سندر ڪتاب ۾ ٻڌ ڀڳوان جو جيون چرتر درج ٿيل آهي. اصل ڪتاب انگريزي ۾ ايڊون آرنولڊ "لائيٽ آف ايشيا" نالي لکيو آهي جنهن جي رتا تي هي ڪتاب لکيو ويو آهي.

مسٽر ڏيونداس هي ڪتاب لکي سنڌي ساهت ۾ اضافو ڪيو آهي. سندس ڪوتا ۾ رس ۽ رواني واهه جو آهي! اميد ته هو پنهنجو وقت آئينده اهڙن ڪتابن لکڻ ۾ سڦلو ڪندو. هر هڪ ٻار ۽ ناري کي هي ڪتاب پڙهڻ کپي. ڪتاب جهڙي آهي سندر ڇپائي تهڙي وري آهي سندس بيهڪ. هن جهڙا سندر ڪتاب سنڌي ۾ بلڪل ڇڊا لڀندا. ٻڌ ڀڳوان جي سندر تصويرن ڪتاب جي سونهن کي سير سرس ڪيو آهي.

پوتر زندگي (عرف برهمچريه جيون)- مصنف ڌرمداس ريلومل ڪتري ۽ ڀوڄراج هولچند ناگراڻي. قيمت ٠-٥-٠

هي ١٤٠ صفحن جو ڪتاب وديارٿين ۽ نوجوانن لاءِ هڪ خزانو آهي. منجهس اوچا آدرش ويچار پيل آهن جنهي پڙهڻ سان نوجوانن کي پوترتا ۽ سچائي سان رهڻي رهڻ جي اوس ٿي چاهنا ۽ چڪ ٿيندي. منجهس تمام نيڪ صلاحون ۽ عملي اپاءَ ڏنل آهن جي نوجوانن لاءِ بلڪل مفيد ثابت ٿيندا. هي ع پستڪ ڪيترن منجهيلن لاءِ سونهو ٿيندو ۽ سنڌ ۾ نئين لهر آڻيندو.

اڳي هن ڪتاب جون ٻه هزار ڪاپيون ڇاپيون ويون هيون جي هٿون هٿ کپي ويون هيون. هينئر نه ڀاڱو نوجوانن جي سهوليت لاءِ قيمت اٺن آنن مان گهٽائي پنج آنه ڪئي ويئي آهي. هي ڪتاب هر هڪ نوجوان کي ساهه سنئون سانڍڻ کپي.

News, Notes and Comments

ديوي سروپ راڻي جو ديهانت

٨ جنوري تي پنڊت جواهر لعل جي ماتا ديوي سروپ راڻي جو ديهانت ٿيو. سندس اوچتي موت ساري هندوستان ۾ دک جي لهر پيدا ڪئي آهي.

هوءَ بهادر پتي جي بهادر استري هئي. هنجيترون قربانيون ڪنهن به استريءَ ويجهي ڇڪي ۾ ڪين ڪيون آهن. ستيا گره هلچل ۾ پڪيٽنگ ڪندي پاڻ به جيل ۾ ويئي. ديش جي آزادي جي تواريخ ۾ نيهرو ڪٽنب جون قربانيون سورج جيان چمڪنديون رهنديون.

پنڊت جواهر لعل کي ساري هندوستان ۽ ولائت مان همدردي جا جام سنيها آيا آهن جنمان ثابت آهي ته جواهر جو نقصان ساري ديس جو نقصان آهي.

وڏي ارمان سان ظاهر ڪرڻو ٿو پوي ته مسٽر هيرانند واڌومل عيدناڻي، جنهن جون آکاڻيون ۽ مضمون سنڌوءَ ۾ وقت بوقت پيا پڌرا ٿيندا هوا، سو زهر کائي مري ويو. سندس تخلص ”پريمي“ هوءَ ٿيو به پريم جو شڪار. سندس هڪ تازو ليک هن انڪ ۾ درج ٿيل آهي. شل ايشور سندس آتما کي آرام بخشي!

شهيد گنج جي باري ۾ وري احرار ڏرواڻ گوڙ ڪاهي وڌو آهي. هن مهل تائين اٽڪل ١٢٠ والنٽيئر گرفتار ٿي چڪا آهن. جڏهن ڪيس ڪورٽ ۾ هلي رهيو آهي تڏهن وري هيءَ شرارت ڇا جي ڪئي ٿي وڃي؟ اڳيون به سک آهن. هو به مٿي مارائي بنا نه مڙندا. تنهنڪري قانوني رستي وٺڻ مان ئي ملڪ جو ڀلو آهي. زور زبردستي ڪرڻ سان ته پاڻ سندن دليون وڌيڪ ڪٽرنديون. پنجاب جي مسلمانن کي ڪورٽ جي فيصلي تائين ڌيرج ڪرڻ کپي ۽ فيصلي ٿي وڃڻ بعد ان موجب عمل ڪرڻ کپي.

لاهور، ملتان ۽ مانٽگومري جي ٢٥ راڄنيتي قيدين جن ۾ انڊمان جا قيدي به آهن سي بک هڙتال لي آهن. هنن بن هزارن لفظن جو هڪ عريضو ناهيو آهي جنهن ۾ لکن ٿا ته اسان کي چيو ويو آهي ته جيڪڏهن

اسين الٽين ڳالهين کان پري رهڻ جو انجام ڪندا سون ته اسان کي آزاد ڪيو ويندو. پر اسين راجنيتي ڳالهين کان پري رهڻ جو انجام ڪري ڪو نه سگهندا سين.

اسان هنسا جي وات ڇڏي آهي. پر اسين ديس جي شيوا جي وات ڪو نه ڇڏي سگهندا سون. باقي هنسڪ ڪارروائين کان پري رهڻ جو انجام اسان اڳي ڏنو آهي ۽ هيئنر به ڏيون ٿا.

اهو عريضو مهاتما گانڌي، پنڊت جواهر لعل، سرت چندر بوس ۽ ۱۱ پرڳڻن جي ۱۱ مکيه وزيرن کي موڪليو ويو آهي.

هوڏانهن خبر آئي آهي ته مهاتما گانڌي قيدين کي تار ڪئي آهي ته اوهين مهرباني ڪري بک هڙتال بند ڪريو جيتري ۾ مان نيڪ ٿيان ۽ بيماري ڪري مونکي اوهان جي آزادي لاءِ وڌيڪ تحرڪ هلائڻ جو وجهه ڪو نه مليو آهي.

بمبئي سرڪار حڪم ڪڍيو آهي ته جن سول نافرماني هلچل ۾ سنو آهي تن کي نوڪرين ڏيڻ ۾ ڪا به اڙچڻ اٿارڻ نه گهرجي ۽ ڳوٺن ۾ جن پٽيلن يا ٻين کي نوڪرين کان محروم ڪيو ويو هو ڇاڪاڻ ته هنن ستياگره هلچل ۾ بهرو ورتو هو تن کي وري ڪوشش ڪري نوڪري ۾ رکڻ گهرجي.

چينين ظاهر ڪيو آهي ته سنينگ جو شهر اسان جي قبضي ۾ آهي ۽ جاپاني انهي شهر کي اصل هٿ ڪري ڪو نه سگهيا آهن. وڌيڪ هنن جو لکڻ آهي ته ٽي هزار امريڪا ۽ جرمني ۽ جون ٺهيل لاريون چين سرڪار کي موڪلڻ لاءِ هانگ ڪانگ ۾ ڪٺيون ڪيون ويئون آهن. بارود جا ۵ لک ٽن ڇيو وڃي ٿو ته هانگ ڪانگ کان چين جي قومي سرڪار ڏي موڪليا ويا آهن.

رائٽر جي عيوضي کي سڀاش چندر بوس هڪ ڀي ملاقات ڏني. چيائين ته اسان جي طلب اها آهي ته اسانکي پورن آزادي ڏني وڃي ۽ جوڙجڪ ٺاهڻ جو اسانکي حق ڏنو وڃي. جيڪڏهن ڪو ٺاهه ڳولهيو وڃي جنهن موجب اسانجون گهرون قبوليون وڃن ته اهو اسين قبولڻ لاءِ تيار ٿينداسون. وزارتن جي باري ۾ چيائين ته ڪانگريس هميشه لاءِ وزارتون ڪو نه قبوليون آهن. شخصي رايو مان آئينده اميد پيو نٿو ڏيان. منهنجو دلي ارادو اهو آهي ته ۱۹۳۰ واريون حالتون وري ملڪ ۾ پيدا نه ٿين، پر اهڙي تحرڪ جو ڪڙو ٿيڻ ناممڪن نه آهي. جيڪڏهن سرڪار اسانکي جوڙجڪ ٺاهڻ جو حق ڏنو ته سمجهي نٿو سگهجي ته انگلنڊ ۽ هندوستان جو پاڻ ۾ دوستانو ناتو ڇو نه ٿو رهي سگهي؟ (رائٽر تار ۱۲ جنوري)

جلاتو ڪانہن جي ڳڻن اڳهن تي اعتراض ونڻ لاءِ سگهه ۾ هڪ وڏو اٿاهہ سرگس شريمتي گنگا ديوي جي اڳواڻي هيٺ نڪتو ۽ وڃي ڪليڪٽر جي آفيس وٽ پهتو ٿيو. شهر جي معزز ماڻهن جي ٢٥ ڄڻن جي سفارت ڪليڪٽر سان ملي. سفارت پاران مهاشيہ وليچا ڪليڪٽر کي ٻڌايو تہ ٺيڪيدارن ڄڻي ٻڌي ڪري ڪاٺين ۽ ڪوئلن جو اگهہ ڪئين چڙهي ويو آهي. وڏيڪ چيائين تہ ٻيلن ۾ پاسين ڪانسواءِ خانگي ڪاٺين جي وڪري جي موڪل هئڻ گهرجي ۽ وڏيڪ ٺيڪيدارن کي ٻيلن جون اڻ وڪيل اپراضيون ڏيڻ گهرجن جئن ماڻهن کي سستيون ڪاٺيون ۽ ڪوئلا ملن. روينيو جهنگل مان بہ سستي اگهہ ۾ ڪاٺين ملڻ جي طلب ڪئي ويئي. ڪليڪٽر قبول ڪيو تہ ماڻهن سان سختي برابر آهي ۽ مان سرڪار کي انهي باري ۾ لکندس.

سڌ آئي آهي تہ سيٺ گوونداس هند اسيمبليءَ جو ميمبر جو هن وقت ڏکڻ آفريڪا جو دورو ڪري رهيو آهي سو ڊربن ۾ جڏهن يونين سرڪار جي وزير مسٽر هافميئر کي ملڻ آفيس ۾ ڏسڻ لاءِ آفيس جي رڪيل لفٽ ڪم آڻڻ لڳو تہ کيس نہ چڙهڻ ڏنو ويو. کيس ٻڌايو ويو تہ ڪيئن پورو بي ماڻهو هئڻ ڪري توهان کي ان تي چڙهڻ نہ ڏنو ويندو. ان بابت مسٽر هافميئر جي سيڪريٽري کي اطلاع ڏنو ويو جنهن هيٺ اچي لفٽ واري کي چيو تہ هن کي چڙهڻ ڏي پر ان هوندي بہ لفٽ وارو اٽ هٺي بيٺو. ان تي سيڪريٽري پاڻ هن کي لفٽ تي مٿي چاڙهي ويو.

ڪلڪتي ۾ رهندڙ چين جي ايلچي کي اطلاع مليل آهي تہ ڪانگريس طرفان جيڪو "چين جو ڏينهن" ساري هندوستان ۾ ملهايو ويو هو تنهن ۾ چين فنڊ ۾ جيڪي رقمون ڪٺيون ٿيون تن مان بمبئي ۾ ٤٠ هزار ڪنا ٿيا. بئنگلور ۾ ١٥ هزارن کان مٿي پين مرڪزن مان سڌ نہ آئي آهي.

گذريل سيپٽمبر کان وٺي ڪلڪتي جي لنڊي چينائي ڪالوني جنهن ۾ گهڻو ڪري موچي، واڍا ۽ ڪي هوٽلن وارا ۽ سلڪ وڪڻندڙ رهن ٿا تن ازخود ٥٠ هزار ڪنا ڪيا آهن جي ڪلڪتہ جي ايلچي معرفت چين سرڪار کي موڪليا ويا آهن. (مظلومن کي مدد ڪرڻ فرض آهي)

لاڙڪاڻہ ضلع لوڪلبورڊ اڳ لاڙڪاڻہ تعلقہ ۾ زوري مفت ابتدائي تعليم چالو ڪئي آهي؟ هاڻي وري ڏوڪري تعلقہ ۾ چالو ڪرڻ جا سانباها ٿي رهيا آهن. (آفرين)

ولائت ۾ هتراڏو رستي ڪئين سنو چوپايو مال پيدا ڪري سگهجي ٿو سو

تازو وگيانين ظاهر ڪيو آهي. ڪئمبرج يونيورسٽي ۾ تجربا پئي ٿيا آهن. گذريل فيبروري ۾ هڪ هالنڊ جي ڊاڪٽر هڪ تمام ٿلهي متاري ڏڍي جو ويڙهه ڪڍي ٿوماس ۾ وجهي برف ۾ ويڙهي هوائي جهاز رستي انگلنڊ موڪليو. ٢٨ ڪلاڪن کانپوءِ هڪ ڳانءِ ۾ اهو ويڙهه سٺي رستي وڌو ويو. ڳانءِ تمام هڪ متارو ڳابو پيدا ڪيو آهي جو هينئر وڏي وڏو ٿيو آهي.

گذريل مئي ۽ جون ۾ وري ٣١ ڳاين کي ساڳيءَ ريت سيون هنيون ويئون ۽ اٽڪل ١٥ يا ١٦ ڳابون وير ڪرڻ تي آهن. ريڍن سان به تجربا ڪيا ويا آهن. هڪ گهٽي جو ويڙهه ١٥ سو ميل پري موڪليو ويو جو هڪ رڍ ۾ وڌو ويو ۽ هن سٺو گهٽو ڄڻيو آهي.

تازو مسٽر ڪنيا لعل ٺاڪرداس، شڪارپور جو ڪانگريس ڪم ڪندڙ گذاري ويو. هو نهايت نماڻو ۽ ايماندار ڪم ڪندڙ هو. جيتوڻيڪ هو غريب گهر ۾ پيدا ٿيو هو ته به سندس چاهه هميشه ملڪ جي شيوا ڪرڻ سان هوندو هو. هنجي بي وقت موت شڪارپور جي ڪانگريس مرڪزن ۾ ڏک جي لهر پيدا ڪئي آهي. ايشور سندس آتما کي آنند بخشي.

سرحد جي وزارت ٺهرايو آهي ته لوڪل بورڊن ۾ جيڪي به ناقابل ميمبر آهن سي فيبروري جي پهرين هفتي اندر استعفا نه ڏيندا ته لوڪل بورڊ بنان ناقابل ميمبرن جي ڪاروبار هلائين. باقي في الحال ڪن بورڊن ۾ سرڪاري چيئرمين قائم رکيا ويا.

(ڪانگريس سرڪار ۽ غير ڪانگريس سرڪار جي وچ ۾ ڪيڏو اهو تفاوت آهي)

سڀاش چندر بوس پريزيڊنٽ

ڪانگريس جنرل سيڪريٽريءَ ظاهر ڪيو آهي ته سڀاش چندر بوس هينئر پڪ سان پريزيڊنٽ چونڊجي ويندو.

سڀاش بابوءَ جي جيون ڪٿن ۽ ڪليشن جي جيوت پئي رهي آهي. آءِ-سي-ايس پاس ڪيل اڄ جيڪر عملداري ڪرسيءَ تي ويهي موج ۾ جيوت گذاري ها، پر حب الوطني ۽ ديس ڀڳتيءَ ڪري هن کي رڳو جيلن جي جيوت ئي گهڻي ڀاڱي گهارڻي پيئي آهي. اهڙي نوجوان ۽ بي ڊپي شخص کي ڪانگريس پريزيڊنٽ چونڊي ڪانگريس پنهنجو مان ۽ شڪتي وڌائي آهي. اسان کي اميد آهي ته سڀاش بابو ايندڙ سال پريزيڊنٽيءَ واري عرصي ۾ هر ڪا ڪوشش وٺي ديس جي سڀني فرقن کي گڏ رکڻ جو تحرڪ وٺندو ۽ ديس جي شڪتي وڌائي هندوستان کي پورن آزادگي جي راهه تي نيندو. سڀاش بابوءَ جي صحت برابر نه آهي پر هن ۾ وطن پرستي خوب آهي. اهو جذبو ۽ اهو امنگ، ڪيس سچو سال مستانن وانگر نبل صحت هوندي پيو ڪم ڪرائيندو.

سنڌيءَ جو بخت ٻالا!

ڇٻو جو سنڌ اسيمبليءَ جي ڪارروائيءَ ۾ سرڪاري طرح جاءِ ملي اٿس!!

ڀوءِ ڇونه حب وطن ڏاريو، سنڌي ۾ فخر وٺو ۽ سنڌي ساهتيه کي همٿايو؟

خريد ڪريو:- مسٽر منوهرداس ڪوڙيمل جا لکيل تازا ڪتاب.

(۱) **اخلاقي آواز** ٽالي عمدو ڪتاب سنڌيءَ جو سينگار جو تازو شايع ٿيو آهي. صفحا ڏيڍ سؤ- ڇهن تصويرن ساڻ، پنو ڇاپو بيحد عجائب اٿس. مغرب ۾ ڇپيل ڪتابن جي سڌ پيو لاهي. ننڍين خواه وڏن لاءِ مفيد. قيمت فقط اٺ آنا.

(۲) **اخلاقي آکاڻيون** ڇپايل ڪوڙومل سنڌي ساهتيه منڊل جو.

(۳) **هند جو سڳر** (ست تصويرن ساڻ)
(پريس ۾)

(۴) **ٻچهي نارين جا چرتر** (۹ تصويرن ساڻ)
قيمت چار آنا

(۵) **ٽالسٽاءِ جا اوائلي آزموده خيال**
قيمت:- لسو پنو پنج آنا — ٻيا لسي پني ٽي آنا.
ڇپايل سنڌو ساهتيه منڊل جا

(۶) **”سنڌ ۾ ڪيٽي“** قيمت ٽڪو

(۷) **وات جي صحت** قيمت ٻه آنا
(تصويري)

ملڻ جو هنڌ:- $\frac{28}{6}$ ڪاسماپا لٽين ڪالوني ڪراچي سنڌ.

ڪوڙومل سنڌي ساهتيه منڊل حيدرآباد سنڌ
”سنڌو“ آفيس ميان جو ڳوٺ شڪارپور سنڌ

ٻونگريءَ جو بال امرت

چا آهي؟

(۱) هيءَ هڪ تمام سٺي ۽ مقوي خوراڪ آهي.

(۲) اها خوراڪ ڪمزور ۽ ضعيف ٻارن کي تندرست ٿي رکي.

(۳) هن دوا ۾ هر ڪنهن قسم جي، هڏن، جوڙڻ جو معدو آهي.

(۴) هيءَ دوا ٻارن کي کنگهه وغيره مرضن کان پري ڪري ڏندن نڪرڻ ۾ سهوليت ٿي پيدا ڪري.

ملي سگهندي:-

هر ڪنهن شهر ۾ هر ڪنهن دوا فروش وٽان.

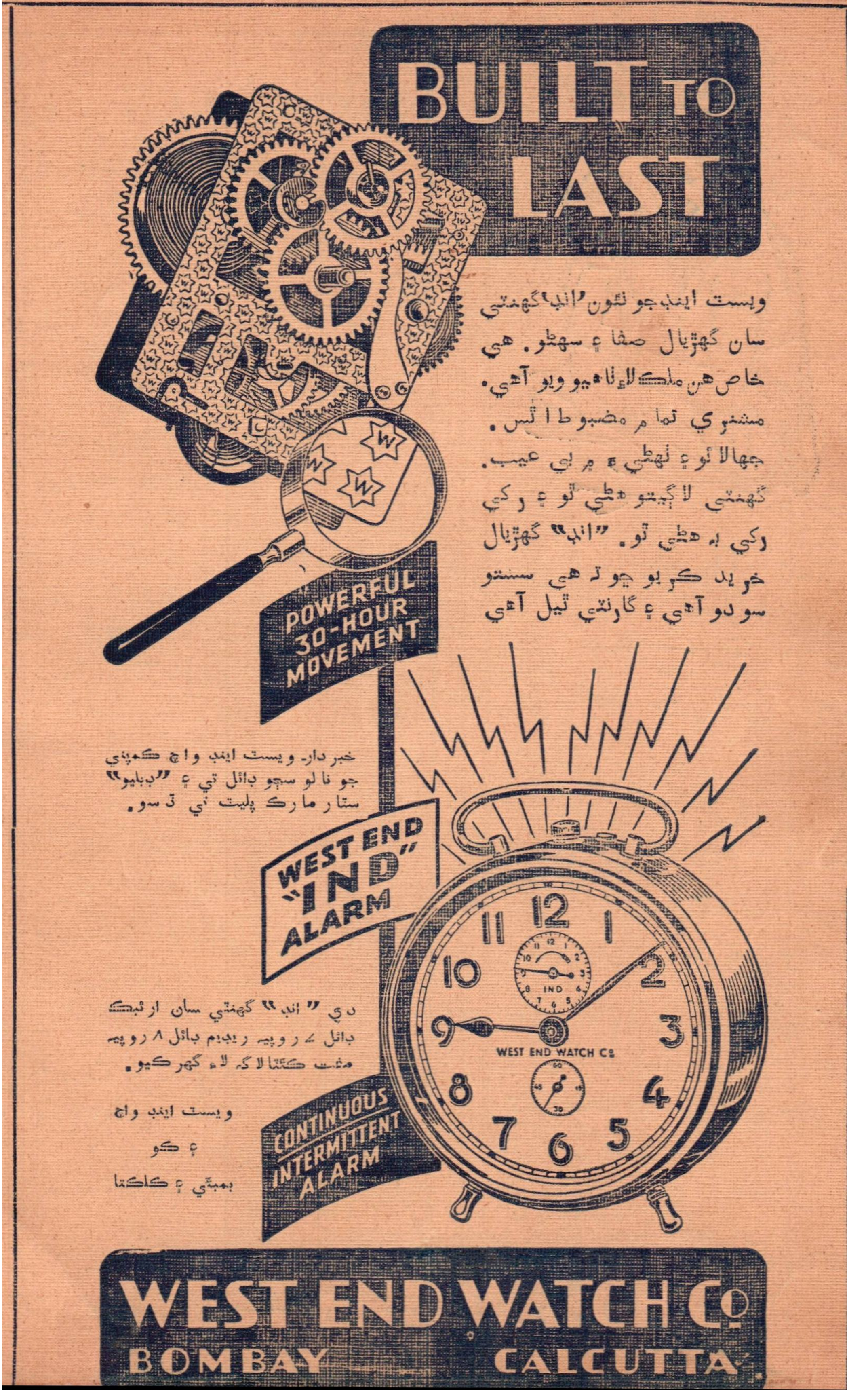
BUILT TO LAST
ويسٽ اينڊ جو نئون "انڊ" گھنٽي
سان گھڙيال صفا ۽ سهڻو. هي
خاص هن ملڪ لاءِ ٺاهيو ويو آهي.
مشنري تمام مضبوط اٿس.
جهالا ٺوءِ لهڻي ۾ مري عيب.
گھنٽي لاڳيتو هلڻي ٿو ۽ رڪي
رڪي به هلڻي ٿو. "انڊ" گھڙيال
خريد ڪريو جو ته هي سستو
سودو آهي ۽ گارنٽي ٿيل آهي
POWERFUL 30-HOUR MOVEMENT
خبردار- ويسٽ اينڊ واچ ڪمپني
جو نالو سڄو ڊائل تي ۽ "ڊبليو"
ستار مارڪ پليٽ تي ڏسو.
WEST END "IND" ALARM
دي "انڊ" گھنٽي سان ارٽبڪ
ڊائل ٧ روپيه ريڊيم ڊائل ٨ روپيه
مفت ڪئٽالاگ لاءِ گھر ڪيو.
ويسٽ اينڊ واچ
۽ ڪو
بمبئي ۽ ڪلڪتا
CONTINUOUS INTERMITTENT ALARM
IND
WEST END WATCH Co
WEST END WATCH Co
BOMBAY CALCUTTA